พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

069.0959372
ส349พ
ฉ.02

PHRAPATHOM CHEDI NATIONAL MUSEUM

หอสมุดแห่งชาติ
สมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ
171512

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

PHRAPATHOM CHEDI

National Museum

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์
PHRAPATHOM CHEDI
National Museum

ISBN 974-418-093-5
สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี
สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ
พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๔๒ จำนวน ๓,๕๐๐ เล่ม
2nd Regional Office of Archaeology and National Museums
Office of Archaeology and National Museums
Fine Arts Department, Ministry of Education
First Printing, 1999; 3,500 copies.

ที่ปรึกษา Advisors

นายนิคม มูสิกะคามะ	อธิบดีกรมศิลปากร
Mr. Nikom Musigakama	Director-General of Fine Arts Department
นายภิรมย์ จีนะเจริญ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
Mr. Phirom Chinachareon	Deputy Director-General of Fine Arts Department
นางกนกพร อัคราภรณ์	รองอธิบดีกรมศิลปากร
Mrs. Kanokphorn Akraporn	Deputy Director-General of Fine Arts Department
นายอารักษ์ สังหิตกุล	รองอธิบดีกรมศิลปากร
Mr. Arak Sanghitkul	Deputy Director-General of Fine Arts Department
นายประโชติ สังขนุกิจ	ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
Mr. Prachote Sangkhanukit	Director, Office of Archaeology and National Museums
นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านโบราณคดีและการพิพิธภัณฑ์
Mr. Phises Jiajanphong	Senior Specialist in Archaeology and Museum
นางส่งศรี ประพัฒน์ทอง	หัวหน้ากลุ่มงานวิชาการพิพิธภัณฑ์ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
Mrs.Songsri Prapatthong	Head of Curatorial Section, Office of Archaeology and National Museums
นายเขมชาติ เทพไชย	ผู้อำนวยการสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี
Mr. Khemachat Thepachai	Director, 2nd Regional Office of Archaeology and National Museums

บรรณาธิการ Editor นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง Miss Prapassorn Posrithong

กองบรรณาธิการ Editorial Staff

นางสาวอุษา ง้วนเพียรภาค	Miss Usa Nguanphienphak
นางรจนา คนซื่อ	Mrs. Rojana Khonsue
นางปทุม ปฐมฐานะกุล	Mrs. Pathum Pathomthanakul
นายสุวัฒน์ อ่ำสุวรรณ	Mr. Suwat Umsuwan

ผู้เขียน Authors

นางสาวสรัญญา สุริยรัตนกร	Miss Saranya Suriyaratanakorn
นายกฤษฎา พิณศรี	Mr. Krisda Pinsri
นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง	Miss Prapassorn Posrithong

แปลภาษาอังกฤษ English Translator

นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง	Miss Prapassorn Posrithong
นางเสาวลักษณ์ พงษธา โปษยะนันทน์	Mrs. Saowalux Phongsatha Poshyanandana

ตรวจแก้ภาษาอังกฤษ English Editor Mrs. Heidi Henrikhen National Museum Volunteers

ภาพถ่าย Photographs

นายสมชาย วรศาสตร์	Mr. Somchai Warasart
นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง	Miss Prapassorn Posrithong
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ	National Archives
กรมแผนที่ทหาร	Ordnance Survey Department

แบบปกและศิลปกรรม Graphic Designer นางกชพร หัสดิน Mrs. Kotchaporn Hasdin

พิมพ์ที่ Printed by บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ตลิ่งชัน กรุงเทพฯ
AMARIN PRINTING AND PUBLISHING PUBLIC COMPANY LIMITED

เลขหมู่ 069.0959372
ร349พ
ค.2
เลขทะเบียน 4452100925 สพ

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
SUPHANBURI
3 1111 90001213 7

#171512

คำนำ

นครปฐมเป็นเมืองสำคัญที่นักปราชญ์ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งเจริญอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ หลักฐานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของนครปฐมส่วนหนึ่งได้ถูกเก็บรักษาและนำมาจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นพิพิธภัณฑสถานภายใต้การดูแลของวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร และกรมศิลปากรได้รับไว้เป็นสาขาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในปี พ.ศ.๒๔๗๗

อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์หลังปัจจุบัน ได้เริ่มดำเนินการก่อสร้าง ในปี พ.ศ.๒๕๑๐ โดยใช้งบประมาณของกรมศิลปากร เมื่อสร้างอาคารเสร็จสมบูรณ์ได้เคลื่อนย้ายโบราณวัตถุจากพิพิธภัณฑสถานหลังเดิมมาจัดแสดงและเปิดให้บริการประชาชน ใน พ.ศ.๒๕๑๔ นิทรรศการถาวรที่จัดแสดงมีรูปแบบการนำเสนอที่เรียบง่าย เพื่อเน้นคุณค่าทางด้านความงามและสุนทรียะของศิลปะอันเป็นรูปแบบที่นิยมกันในสมัยนั้น เมื่อเวลาล่วงเลยมานานกว่า ๒๐ ปี บทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถานได้เปลี่ยนไป สมควรที่จะได้มีการปรับปรุงการจัดแสดงนิทรรศการถาวรภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ขึ้นใหม่ ดังนั้นนางสาวสรัญญา สุริยรัตนกร อดีตหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จึงได้เสนอโครงการปรับปรุงการจัดแสดงนิทรรศการถาวรขึ้น และได้รับงบประมาณดำเนินการในปีงบประมาณ ๒๕๓๙ เป็นเงิน ๑,๒๕๖,๐๐๐ บาท

นิทรรศการถาวรที่จัดแสดงใหม่นี้ได้เพิ่มเติมเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์และพัฒนาการด้านวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการปรุงแต่งบรรยากาศภายในห้องจัดแสดงด้วยแผ่นคำบรรยายที่มีสีสรรชวนติดตามมากขึ้น

ในการดำเนินการครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยความร่วมมือของคณะเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร ภายใต้การควบคุมของผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี โดยมีนายรณฤทธิ์ ธนโกเศศ ภูมิสถาปนิก ๖ ว. เป็นผู้ออกแบบการจัดแสดง ในส่วนของเนื้อหาทางวิชาการได้มอบหมายให้ภัณฑารักษ์เป็นผู้รับผิดชอบในการศึกษาค้นคว้าดังนี้

ส่วนที่ ๑ : เป็นการแนะนำสภาพภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของนครปฐมโดยย่อ จากนั้นจึงย้อนไปสู่เรื่องราวในอดีตของนครปฐมในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และยุควัฒนธรรมทวารวดี โดยนางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง

ส่วนที่ ๒ : แสดงเรื่องราวของศาสนาและความเชื่อของชุมชนสมัยทวารวดีในนครปฐม จากหลักฐานโบราณวัตถุที่ค้นพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม โดยนายกฤษฎา พิณศรี

ส่วนที่ ๓ : เป็นเรื่องราวความเจริญรุ่งเรืองของนครปฐม หลังจากวัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลง จนกระทั่งถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ โดย นางสาวสรัญญา สุริยรัตนกร

การปรับปรุงการจัดแสดงดังกล่าวได้ดำเนินการแล้วเสร็จและเปิดบริการประชาชนอีกครั้งเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.๒๕๔๐ ในโอกาสเดียวกันนี้กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์” เพื่อเป็นหนังสือนำชมพิพิธภัณฑฯ โดยสังเขป

กรมศิลปากร หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือนำชมเล่มนี้ จะเป็นสื่อช่วยให้เกิดความรู้และความเข้าใจในเรื่องราวความเจริญทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครปฐม อันจะนำไปสู่การให้ความร่วมมือในการคุ้มครองและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนสืบต่อไป

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)
อธิบดีกรมศิลปากร

Foreword

Nakhon Pathom is an important city which is assumed to have been the central city of the Dvaravati Kingdom during the 7th-11th century A.D. Some ancient evidence of the glorious past of Nakhon Pathom is kept and displayed in the Phrapathom Chedi National Museum. Originally it was authorized as a museum by Wat Phrapathom Chedi and then later attached to the Fine Arts Department in 1934.

In 1967, the existing building of the Phrapathom Chedi National Museum was constructed with the budget of the Fine Arts Department. At that time antique objects collected in the earlier building were shifted to the new completed one. Most of the collection are antique objects of the Dvaravati Period (7th-11th century A.D.) the original permanent exhibition was properly done and opened to the public in 1971, and it had not been renovated since then. The exhibit mentioned above was fashioned with a simple technique to emphasize the aesthetic value of antique objects. In the past 20 years, roles and functions of museums have changed; the need for renovating the museum display was urgent. Therefore Miss Saranya Suriyaratanakorn, the Former Head of the Phrapathom Chedi National Museum submitted the "Museum Display Renovation Project" to the Fine Arts Department. In 1996 by the approval of the museum authority, a budget of 1,256,000 baht was allocated to finance the renovation.

The new exhibit has been installed which underlines in detail the historical and cultural development of Nakhon Pathom from pre-historic times up to the present. Moreover, the exhibit includes new graphic designs and a colourful atmosphere. Under the supervision of the Director of the 2nd Regional Office of Archaeology and the National Museums, Suphanburi, the permanent exhibition was completely done, by the following staffs:

Mr. Ronarit Dhanakoses, Landscape Architect is responsible for the exhibition design. For the content of the exhibits, the other three assistant curators, are accountable:

Part one : refers to the present situation of Nakhon Pathom Province, the historical and cultural development of Nakhon Pathom from pre-historic time up to the Dvaravati Period by Miss Prapassorn Posrithong

Part two : refers to the belief and religion through the arts of Dvaravati culture, by Mr. Krisda Pinsri.

Part three : tells how Nakhon Pathom continued to flourish after the decline of the Dvaravati Kingdom, by Miss Saranya Suriyaratanakorn.

The renovation has been finished and opened to serve the bublic in March, 1997. On this occasion, The Guided book for museum visitors was published, namely "Phrapathom Chedi National Museum." According to this book the Fine Arts Department hopes that the glorious culture of Nakhon Pathom will be realized and protected by the public.

Arvuth Ngoenchuklin.

(Group Captain Arvuth Ngoenchuklin)
Director - General of the Fine Arts Department

สารบัญ

		หน้า
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์		๑๐
แผนผังห้องจัดแสดงนิทรรศการถาวร		๑๓
นครปฐมในปัจจุบัน		๑๔
ก่อนจะมาเป็นนครปฐมในปัจจุบัน ดินแดนแห่งนี้มีความเป็นมาอย่างไร		
ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์	ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง	๑๘
การติดต่อและรับอารยธรรมจากอินเดีย		๒๐
การผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นกับอิทธิพลจากภายนอก		๒๒
ทวารวดี ชื่อนี้มีที่มา		๒๔
เมืองโบราณนครปฐม		๒๗
คนทวารวดีที่นครปฐม		๓๔
การแต่งกายและเครื่องประดับ		๓๖
เครื่องดนตรี		๔๐
ภาชนะดินเผา		๔๒
จารึกโบราณพบที่นครปฐม		๔๔
เมืองโบราณนครปฐม ใช่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือไม่		๔๖
ศาสนาและความเชื่อ	กฤษฎา พิณศรี	๔๘
ศิลปกรรมทวารวดีที่นครปฐม		๕๐
สถาปัตยกรรม		๕๑
เจดีย์จุลประโทน		๕๓
ประติมากรรม		๕๗
ประติมากรรมประดับศาสนสถาน		๕๘
พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี		๖๐
ธรรมจักร		๖๑
นครปฐมภายหลังความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมทวารวดี	สรัญญา สุริยรัตนกร	๖๔
การปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์		๖๖
มณฑลนครชัยศรี		๖๘
นครปฐมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว		๗๐
โบราณวัตถุสมัยทวารวดีชิ้นเยี่ยมในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์	ประภัสสร โพธิ์ศรีทอง	๗๗
ภาคผนวก		
โบราณวัตถุสมัยทวารวดีชิ้นสำคัญ จากเมืองโบราณนครปฐม		๑๐๒
จารึกโบราณพบที่นครปฐม		๑๐๕

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

Contents

		Page
Phrapathom Chedi National Museum		10
Gallery Plan and Exhibition Directory		13
Introduction of Present Day Nakhon Pathom		14
Nakhon Pathom from Past to Present		
Prehistoric Inhabitants	Prapassorn Posrithong	18
The Connection with India		20
Combination of Indigenous Culture and Foreign Influence		22
Derivation of the Name Dvaravati		24
Ancient City of Nakhon Pathom		27
People of Ancient Nakhon Pathom		34
Clothing Style and Ornaments		36
Musical Instrument		40
Pottery		42
Inscriptions of Ancient Nakhon Pathom		44
Is Ancient Nakhon Pathom, Suwannabhumi ?		46
Religion and Beliefs	Krisda Phinsri	48
Dvaravati Art in Nakhon Pathom		50
Architecture		51
Chulapathon Chedi		53
Sculpture		57
Decorative Elements on Religious Architecture		58
Buddha Standing on Panasbodi		60
Dharmacakra		61
Nakhon Pathom after the Dvaravati Period	Saranya Suriyaratanakorn	64
The Renovation of Phrapathom Chedi		66
Nakhonchaisri State		68
Nakhon Pathom during the Reign of King Vajiravudh		70
The Master Pieces of Dvaravati Art in Phrapathom Chedi National Museum	Prapassorn Posrithong	77
Appendix		
The Outstanding Dvaravati Sculptures from Nakhon Pathom		102
Ancient Inscriptions found in Nakhon Pathom		105

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ นครปฐม

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

PHRAPATHOM CHEDI NATIONAL MUSEUM

ความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ เริ่มต้นขึ้นหลังจากการย้ายเมืองนครชัยศรีจากตำบลท่านามายังบริเวณพระปฐมเจดีย์ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระดำริให้ทำการรวบรวมโบราณวัตถุในเมืองนครชัยศรี (ในขณะนั้น) ขึ้น เจ้าพระยาศรีวิไชยชนินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี จึงมอบหมายให้หลวงพุทธเกษตรานุรักษ์ (จร จรณี) กับหลวงไชยราษฎร์รักษา (โพธิ์ เคหะนันท์) เป็นผู้ดำเนินการ

โบราณวัตถุที่รวบรวมได้ในระยะแรกได้ถูกนำมาเก็บรักษาไว้ที่ระเบียงคตรอบองค์พระปฐมเจดีย์ กระทั่งใน พ.ศ.๒๔๕๔ จึงได้เคลื่อนย้ายไปไว้ในวิหารตรงข้ามพระอุโบสถ ซึ่งต่อมาเรียกว่า พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน (ปัจจุบันยังคงเป็นพิพิธภัณฑสถานในความดูแลของวัดพระปฐมเจดีย์) และใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ยกฐานะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในความดูแลของกรมศิลปากร

ต่อมาเมื่อจำนวนโบราณวัตถุเพิ่มมากขึ้น ทำให้อาคารพิพิธภัณฑสถานหลังเดิมคับแคบ ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ กรมศิลปากรจึงได้รับงบประมาณให้สร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานหลังปัจจุบันขึ้นและเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุจากพิพิธภัณฑสถานหลังเดิมมาจัดแสดง โดยโบราณวัตถุส่วนใหญ่เป็นหลักฐานในวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นช่วงอดีตที่รุ่งเรืองของดินแดนนครปฐม

ในปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ มีบทบาทในการเก็บรักษามรดกอันมีคุณค่าทั้งด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาของประชาชนโดยทั่วไป

The story of Phrapathom Chedi National Museum began in the reign of King Chulalongkorn when Prince Damrongrajanubhap set the plan to collect antiques scattered in Nakhon Pathom. Then, the Nakhonchaisri Governor, Chao Phraya Sri Wichaichanin, ordered Luang Buddhakasetranurak and Luang Chairatraksa to implement the plan.

Initially, the gathered antiques were kept in the veranda of Phrapathom Chedi, Then in 1911 the collections were shifted to the vihara opposite the main chapel of the temple. The place then called Phrapathom Chedi Museum. (this is still the temple museum). In 1934, the museum was transferred to be under the Fine Arts Department and became the National Museum. Due to the limitation of space, in 1967 the existing building was built to house the collection. The collection is mostly of the Dvaravati culture which was once the glorious past of Nakhon Pathom.

At present, Phrapathom Chedi National Museum plays an important role in conserving part of the Thai national heritage as an educational resource for the sake of all.

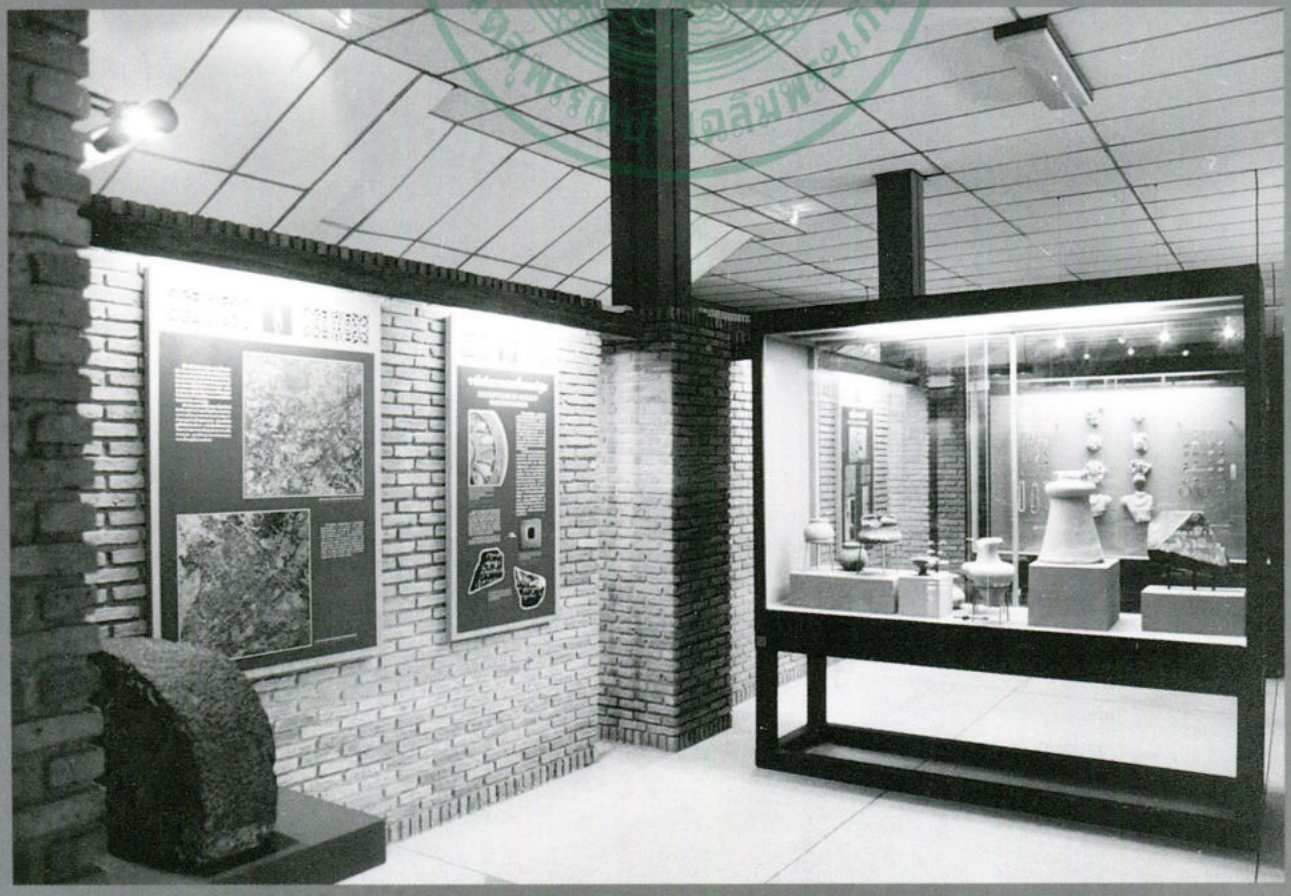

แผนผังห้องจัดแสดงนิทรรศการถาวร

Gallery Plan and Exhibition Directory

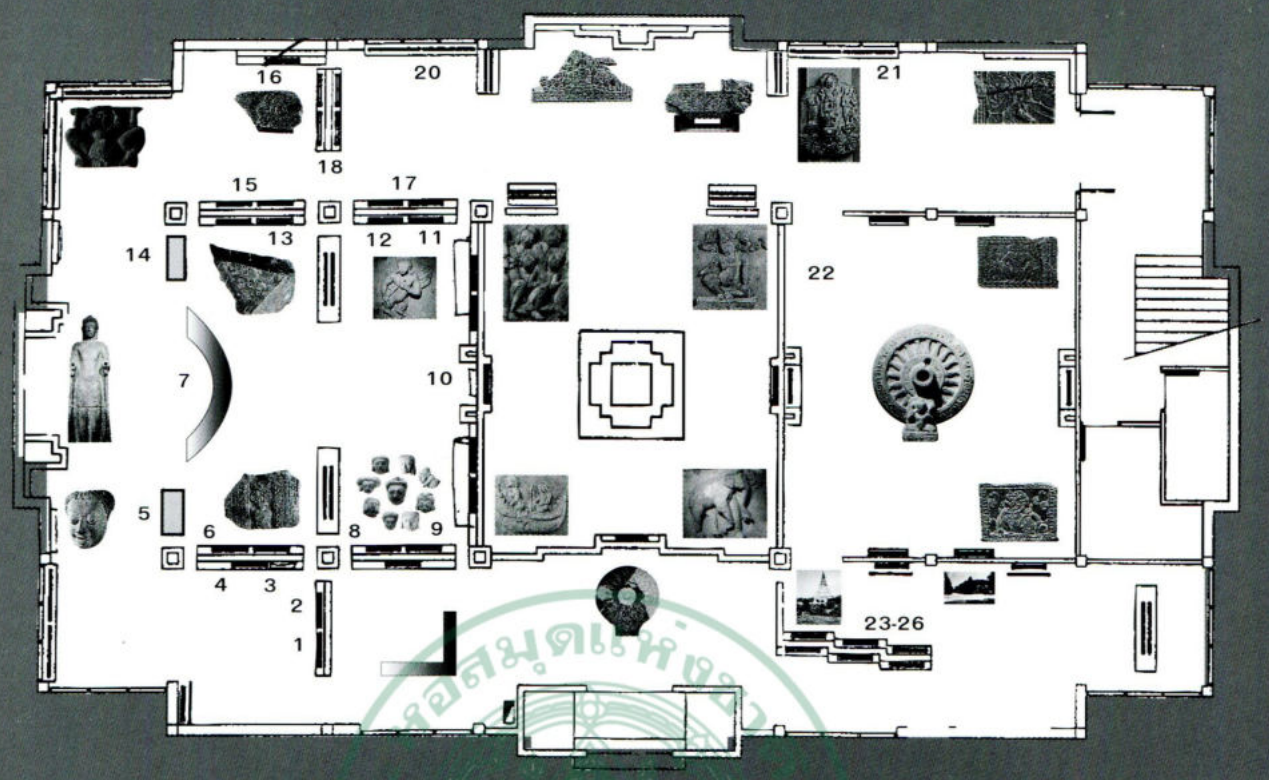

1.-2. แนะนำนครปฐมในปัจจุบัน
Introduction of present day Nakhon Pathom

3. ก่อนจะมาเป็นนครปฐมในปัจจุบัน
Nakhon Pathom : From Past to Present

4. ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์
Prehistoric Inhabitants

5. การติดต่อและรับอารยธรรมจากอินเดีย
The Connection with India

6. การผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นกับอิทธิพลจากภายนอก
Combination of Indigenous Culture and Foreign Influence

7. เมืองโบราณนครปฐม
The Ancient City of Nakhon Pathom

8. ทวารวดี ชื่อนี้มีที่มา
Derivation of the Name Dvaravati

9. คนทวารวดีที่นครปฐม
People of Ancient Nakhon Pathom

10. การแต่งกายและเครื่องประดับ
Clothing Style and Ornaments

11. เครื่องดนตรี
Musical Instrument

12. ภาชนะดินเผา
Pottery

13. จารึกโบราณพบที่นครปฐม
Inscriptions of Ancient Nakhon Pathom

14. เมืองโบราณนครปฐมใช่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือไม่
Is Ancient Nakhon Pathom, Suwanabhumi ?

15. ศาสนาและความเชื่อ
Religion and Beliefs

16. ศิลปกรรมทวารวดีที่นครปฐม
Dvaravati Arts in Nakhon Pathom

17. สถาปัตยกรรม
Architecture

18. ประติมากรรม
Sculpture

19. เจดีย์จุลประโทน
Chulapathon Chedi

20. ประติมากรรมประดับศาสนสถาน
Decorative Elements on Religious Architecture

21. พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี
Buddha standing on Panasbodi

22. ธรรมจักร
Dharmacakra

23. นครปฐมภายหลังความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมทวารวดี
Nakhon Pathom after the Dvaravati Period

24. การปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์
The Renovation of Phrapathom Chedi

25. มณฑลนครชัยศรี
Nakhonchaisri State

26. นครปฐมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
Nakhon Pathom during the reign of King Vajiravudh

จังหวัดนครปฐมมีพื้นที่ ๑,๓๕๕,๒๐๔ ไร่ หรือประมาณ ๒,๑๖๘,๓๒๗ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอสามพราน อำเภอนครชัยศรี อำเภอบางเลน อำเภอกำแพงแสน อำเภอดอนตูม และอำเภอพุทธมณฑล

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอเมืองและอำเภอกำแพงแสน แม่น้ำสำคัญคือ แม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ไหลผ่านเขตอำเภอนครชัยศรี อำเภอสามพรานและอำเภอบางเลน ทำให้มีที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรกรรม

แผนที่จังหวัดนครปฐม แสดงเขตอำเภอต่างๆ และจังหวัดใกล้เคียง
Map of Nakhon Pathom showing districts and neighbouring provinces

Nakhon Pathom

▲
แม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ช่วงที่ไหลผ่านอำเภอนครชัยศรี
The Nakhonchaisri River, photographed in front of the Nakhonchaisri District Office

The area of Nakhon Pathom is 2,168,327 square kilometers. It comprises 7 districts i.e. Muang Nakhon Pathom, Samphran, Nakhonchaisri, Bang-len, Kampangsaen, Dontoom and Budhamonthal.

The geography of Nakhon Pathom is generally flat. The plateau is in the northwest of Muang and Kampangsean districts. The Nakhonchaisri or Thachin River which flows through the area of Nakhonchaisri, Samphran and Bang-len districts has made the land suitable for agriculture.

▲
คนไทยเชื้อสายลาวโซ่งในเขตอำเภอบางเลน
The Lao Song inhabitants in the area of Bang-len district

ประชากรของจังหวัดนครปฐมประกอบด้วยกลุ่มคนไทยเชื้อสายต่างๆ เช่น คนไทยพื้นบ้าน คนไทยเชื้อสายจีน คนไทยเชื้อสายลาว และคนไทยเชื้อสายเขมร เป็นต้น จากการบันทึกเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ จังหวัดนครปฐมมีจำนวนประชากร ๗๕๖,๙๗๙ คน เป็นชาย ๓๗๑,๙๐๓ คน และ หญิง ๓๘๕,๐๗๖ คน

อาชีพของชาวนครปฐม ส่วนใหญ่คือการเกษตรกรรม โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรคิดเป็นร้อยละ ๗๐.๖๔ ของพื้นที่ทั้งหมด พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ข้าว อ้อย ดอกไม้ ผักและผลไม้ต่างๆ และนอกจากการเพาะปลูกแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งได้แก่ สุกร โค เป็ด ไก่ และปลา เป็นต้น

The Nakhon Pathom people are of different ethnic groups. Apart from the Thai, there are Chinese, Lao Song, Lao Krang and Cambodian etc. The population in Nakhon Pathom recorded on 31 December 1997 is 756,979 consisting of 371,903 males and 385,076 females.

Agriculture is the main occupation of the Nakhon Pathom people. The 70.64 percent of the land is used for plantation and cattle. The most common products are rice, sugar-cane, fruits, flowers and vegetables as well as pigs, cows, ducks, chicken and fish etc.

▶
สวนดอกไม้ในเขตอำเภอนครชัยศรี
Flower garden in Nakhonchaisri district

พิพิธภัณฑ์ทอง พระศิลาขาว

ก่อนจะมาเป็นนครปฐมในปัจจุบัน

ดินแดนแห่งนี้มีความเป็นมาอย่างไร

Nakhon Pathom : From Past to Present

หอสมุดแห่งชาติ นครปฐม

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์

Prehistoric Inhabitants

ที่ตั้งของนครปฐมในปัจจุบันนั้นแต่เดิมเป็นชายฝั่งทะเล พบว่ามีการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยหลักฐานทางโบราณคดีที่พบระหว่างการก่อสร้างถนนมาลัยแมน เช่น เครื่องมือหิน เศษภาชนะดินเผา และเครื่องมือการเกษตร ทำให้สันนิษฐานได้ว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้เมื่อราว ๓,๐๐๐ ปีก่อน เป็นชุมชนแบบเกษตรกรรม มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นหลักแหล่ง รู้จักการดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์นี้คงเป็นชุมชนเดียวกับที่ภายหลังได้รับอารยธรรมจากอินเดียเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม และพัฒนาไปสู่สังคมสมัยประวัติศาสตร์ ในเวลาต่อมา

▲

ภาพวาดจำลองวิถีชีวิตของคนก่อนประวัติศาสตร์ในยุคสังคมเกษตรกรรม
ซึ่งอาจเทียบได้กับชุมชนเกษตรกรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่นครปฐม
Recreation of prehistoric man's lifestyle similar to that of ancient Nakhon Pathom

The earliest inhabitants in the area of present Nakhon Pathom were prehistoric. The archaeological evidence found during making Malaiman road such as stone tools, pottery fragments or planting tools imply that prehistoric man lived in this area is an agricultural society. They were living in houses and growing plants for food.

The people of the prehistoric society which settled here were probably the ancestors of those who later become the historic society known as Dvaravati.

◀
กำไลหิน เครื่องประดับสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบในจังหวัดนครปฐม
Stone Bangle, Prehistoric period found in Nakhon Pathom

▲
อุปกรณ์จับสัตว์น้ำ (?) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ยุคสังคมเกษตรกรรมพบในจังหวัดนครปฐม
Fishery tool (?) belongs to prehistoric period, found in Nakhon Pathom

การติดต่อและรับอารยธรรมจากอินเดีย

The Connection with India

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่นครปฐมได้พัฒนาขึ้นเมื่อมีการติดต่อและรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะกับดินแดนทางซีกตะวันตกคือ อินเดียซึ่งเป็นอู่อารยธรรมที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานั้น

การติดต่อกับอินเดียโดยผ่านทางเส้นทางการค้าโบราณ ทั้งทางบกด้วยการเดินเท้า การใช้สัตว์พาหนะหรือโดยพาหนะเช่น เกวียน ซึ่งมีการประดิษฐ์ขึ้นใช้แล้วในอินเดีย และทางทะเลซึ่งพบหลักฐานสำคัญในเมืองโบราณนครปฐมที่แสดงว่ามีการใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง เช่น ตราประทับรูปเรือเดินทะเลทำจากดินเผา และภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกประดับฐานเจดีย์จุลประโทนที่แสดงภาพบุคคลกำลังพายเรือ เป็นต้น

ผลจากการติดต่อกับอินเดียทำให้มีการรับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศูนย์กลางความเชื่อของชุมชนโบราณที่นครปฐม มีการสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อจำนวนมาก และเริ่มมีการบันทึกเหตุการณ์โดยใช้ตัวอักษรที่มีต้นแบบจากอินเดีย ดังนั้น ชุมชนโบราณนครปฐมซึ่งได้พัฒนาเข้าสู่วัฒนธรรมที่มีการบันทึกเรื่องราวด้วยตัวอักษรนี้ ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นยุคประวัติศาสตร์เริ่มแรกของไทย

The prehistoric society developed to become the early historic society with the help of external factors especially the connection with the cradle of Eastern civilization, India.

The connection with India occurred both by inland journey and by sea. The inland travel was done by roaming, carrier animals or vehicles like bullock-carts which were known in India at that time. For sailing, evidence of ship-use was found in the ancient city of Nakhon Pathom such as a terracotta seal depicting a ship with masts and the stucco from Chulapathon Chedi showing people boating.

One of the consequences of the connection with India was Buddhism which was accepted as the main belief of society. The number of Buddhist monuments and sculptures found in the area is evident. Also Indian scripts recorded events and Buddhist texts depicted the early historic time in Thai History.

◀ *ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกประดับฐานเจดีย์จุลประโทน กล่าวถึงการเดินทางของพ่อค้าชาวอินเดียไปแสวงโชคยังดินแดนโพ้นทะเล*
Stucco from Chulapathon Chedi depicts the scene from Jataka telling the story of Indian merchants sailing a cargo ship to seek their fortune overseas.

▲

ตราประทับรูปเรือทำจากดินเผา พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม
แสดงถึงพาหนะที่ใช้เดินทางติดต่อกับชุมชนโพ้นทะเล
(ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ)
Terracotta seal depicting the ship, found at Nakhon Pathom
implies the sea-vessel of the time.
(In custody of National Museum Bangkok)

▲

ตราประทับดินเผารูปเรือ พบบริเวณอ่าวเบงกอล
ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย
Terracotta seal found at West Bengal in northeast India

▲

ภาพปูนปั้นชาวต่างชาติ จากวัดพระประโทน ซึ่งเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองโบราณนครปฐม
Stuccoes depict foreign men found at Wat Phrapathon located at the heart of ancient city of Nakhon Pathom

การผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นกับอิทธิพลจากภายนอก

Combination of Indigenous Culture and Foreign Influence

พุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นแล้วในประเทศอินเดียกว่าพันปีก่อนที่จะเผยแผ่มาสู่ดินแดนประเทศไทย โดยเมืองโบราณนครปฐมเป็นชุมชนรุ่นแรกๆ ที่ถือได้ว่าเป็นหน้าด่านในการรับพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในเมืองโบราณนครปฐม ไม่ว่าจะเป็นศาสนสถานศาสนวัตถุ หรือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดียที่ค่อนข้างเด่นชัดในระยะแรก ก่อนที่จะมีการผสมผสานวัฒนธรรมและรสนิยมท้องถิ่นเข้ากับอิทธิพลจากภายนอกในเวลาต่อมา จนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นในนาม ***วัฒนธรรมทวารวดี***

Buddhism originated in India more than a thousand years before its arrival in the land of present day Thailand. The ancient city of Nakhon Pathom was among the earliest areas which accepted Buddhism which became the main belief of Thailand.

The archaeological evidence found in the ancient city of Nakhon Pathom shows the strong influences of Indian arts in early times. Soon after, the style changed by combining the local taste with the foreign forms. These brought the unique art style which is now known as Dvaravati.

▲

เจดีย์จำลองจากองค์พระปฐมเจดีย์เดิมก่อนที่จะมีการสร้างองค์ปัจจุบันครอบไว้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลักษณะองค์เจดีย์คล้ายคลึงกับสถูปสาญจีในประเทศอินเดีย

The previous features of Phrapathom Chedi, before being covered by the existing one in the reign of King Mongkut (Rama IV), shows its similarity with the Indian prototype at Sanchi.

▲

สถูปหมายเลข ๑ ที่ สาญจี ในรัฐมัธยประเทศ ภาคกลางของอินเดีย สร้างในสมัยราชวงศ์ศุงคะปกครองอินเดีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๙ -๑๑) เป็นต้นแบบสำคัญให้กับเจดีย์ในพุทธศาสนารุ่นแรกๆ ของเอเชียรวมทั้งพระปฐมเจดีย์องค์เดิม

Stupa No.1 at Sanchi in Madhyaprades erected during the Sungka Dynasty of India. It is assumed to be the prototype of Buddhist Stupas of later times including Phrapathom Chedi.

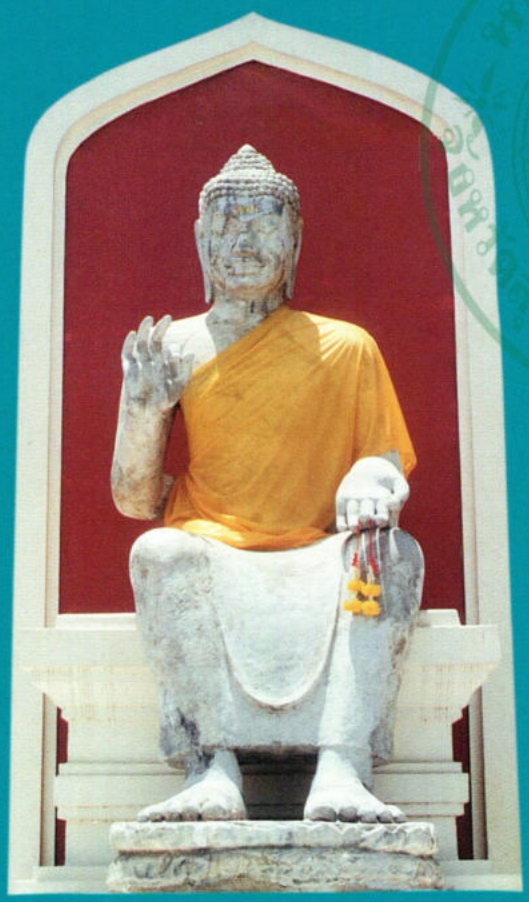

▲

พระพุทธรูปศิลาขาว จากวัดพระเมรุ
(ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ระเบียงด้านหลังองค์พระปฐมเจดีย์)

Buddha Image found at Wat Phrameru, Nakhon Pathom
(Enshrined at the back veranda of Phrapathom Chedi)

▲

ภาพสลักพระพุทธรูป ศิลปะสมัยหลังคุปตะ ที่ถ้ำอชันตา ในรัฐมหารัชตระ อินเดีย

Indian Post-Gupta style Buddha Image, Ajanta Cave in Maharashtra, India

ทวารวดี ชื่อนี้มีที่มา

Derivation of the Name Dvaravati

DVARAVATI

ทวารวดี เป็นชื่อที่นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศเริ่มใช้เป็นครั้งแรกเพื่อเรียกชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง โดยสอบค้นจากจดหมายเหตุการเดินทางของชาวจีนที่บันทึกไว้ว่า มีอาณาจักรชื่อ ตวัอหลอปอตี่ ตั้งอยู่ระหว่างศรีเกษตร (ในสหภาพพม่า) และอีสานปุระ (กัมพูชา) และนำมาเทียบเคียงกับคำ ทวารวดี ซึ่งใช้เป็นสร้อยนามของชื่อเมืองหลวงของไทย เช่น กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา ฯลฯ

ในราว พ.ศ. ๒๔๗๒ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ได้ใช้ ชื่อ ทวารวดี เพื่อเรียกกลุ่มศิลปะพบที่นครปฐม ลพบุรี ราชบุรี และปราจีนบุรี ซึ่งมีลักษณะต่างไปจากกลุ่มศิลปะไทยและศิลปะเขมร

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ มีการพบเหรียญเงินจารึกด้วยภาษาสันสกฤต ข้อความว่า *ศรีทวารวดี ศุวรปุณยะ* แปลว่า พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ ในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม ทำให้นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า มีอาณาจักรโบราณชื่อทวารวดีอยู่จริงและอาจมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองโบราณนครปฐม

ต่อมาภายหลัง เมื่อมีการพบเหรียญเงินมีจารึกด้วยข้อความเดียวกันในที่อื่นๆ อีก ทำให้ในปัจจุบัน ชื่อ ทวารวดี เป็นชื่อที่ใช้เรียก กลุ่มวัฒนธรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมที่พบในเมืองโบราณนครปฐม โดยพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปกรรมและลักษณะของเมือง เป็นต้น

Dvaravati was first used by historians to name the ancient cities in the lower plain of the Chao Phraya River. The name was derived from Chinese traveler's record mentioning the kingdom situated between Srikasestra (in Myanmar) and Isanpura (Cambodia) named To-lo-po-ti which coincide the word Dvaravati used as part of the Thai capital name i.e. Krungdep-Dvaravati-Sri-Ayutthaya, for instance.

In 1929, Professor George Cedes, the French scholar, had adopted the name Dvaravati to call the style of arts found in Nakhon Pathom, Lopburi, Ratchaburi and Prachinburi which its character is different from Thai and Cambodian arts.

In 1943, the silver medal inscribed "Sri Dvaravati Savarapunya" meaning "Merit of the King of Dvaravati" found at Nakhon Pathom supported the existence of Dvaravati. The historian then assumed that the ancient city of Nakhon Pathom was the center of Dvaravati.

Nevertheless, the Dvaravati medals were also found later in other areas . At present, the name Dvaravati seems to mean the cultural style similar to the evidence found at the ancient city of Nakhon Pathom in considering the art style and the shape of the ancient city, etc.

▲ เหรียญเงินจารึกด้วยอักษรปัลลวะของอินเดียใต้ มีข้อความในภาษาสันสกฤตว่า ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ แปลว่า พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมเป็นครั้งแรก ทำให้เดิมเชื่อว่าเมืองโบราณนครปฐมเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี

A Silver medal inscribed with the word Sri Dvaravati Svarapunya, meaning merit of the King of Dvaravati first found in the ancient city of Nakhon Pathom made the scholars believe that Nakhon Pathom was the center of the kingdom named Dvaravati

◀ อีกด้านหนึ่งของเหรียญเงินศรีทวารวดีพบที่เมืองโบราณนครปฐมและเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ มีทั้งที่เป็นรูปวัว และรูปหม้อน้ำ

On the obverse side of Sri Dvaravati medals depicting a cow, or a brimming vessel

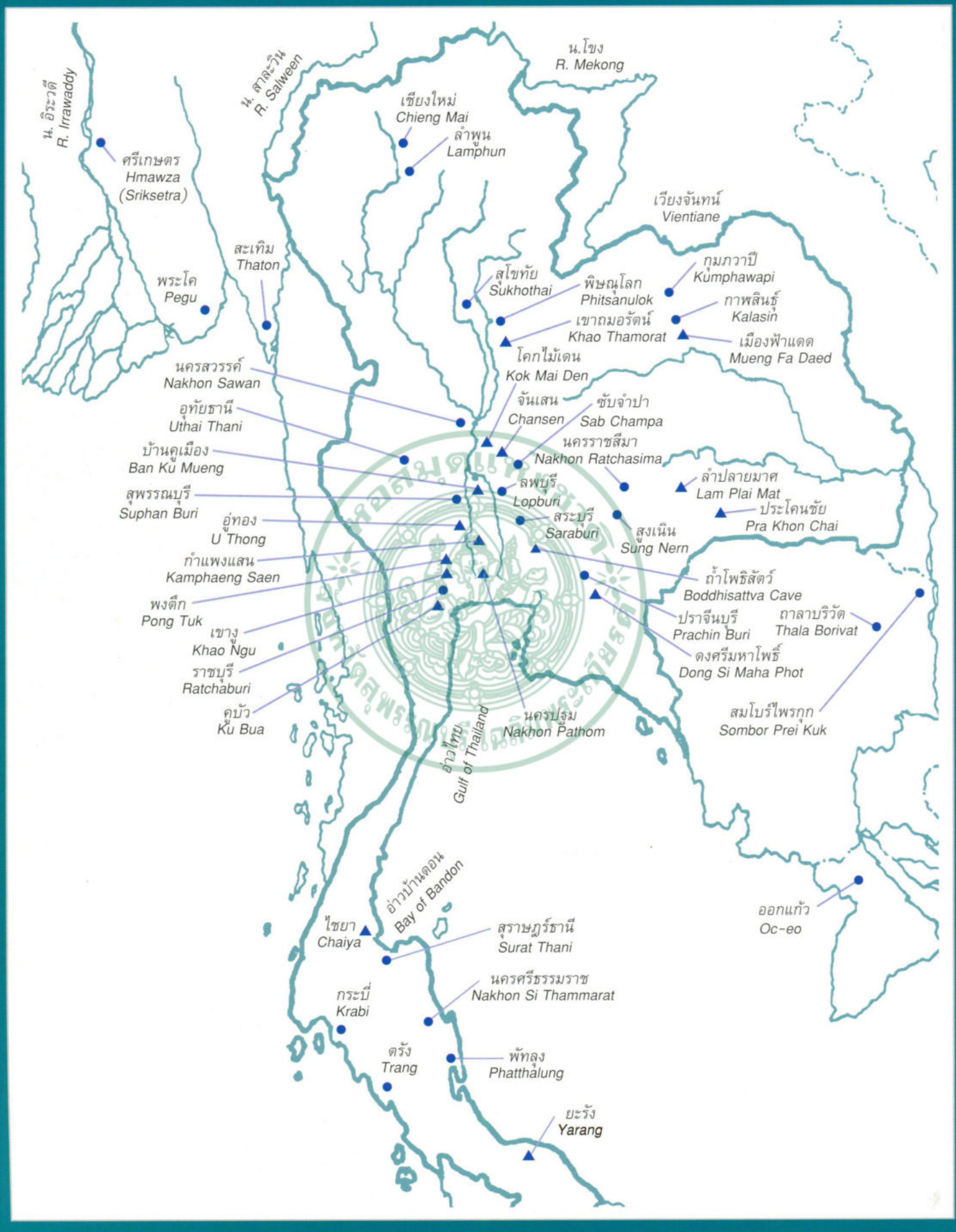

แผนที่ประเทศไทยแสดงแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทวารวดี

Principle Dvaravati sites in Thailand

เมืองโบราณนครปฐม

▲

เมืองโบราณนครปฐมเป็นรูปสี่เหลี่ยมค่อนข้างมน ล้อมรอบด้วยกำแพงและคูเมือง มีลำคลองพระประโทนผ่านกลางเมืองเชื่อมคูเมืองด้านทิศเหนือกับทิศใต้ พระประโทนเจดีย์เป็นศาสนสถานสำคัญตั้งอยู่กลางเมืองและยังมีศาสนสถานอื่นๆ จำนวนมากทั้งในตัวเมืองและนอกตัวเมืองโบราณ

Aerial photograph of the ancient city of Nakhon Pathom

เมืองโบราณนครปฐมตั้งอยู่บนแนวชายฝั่งทะเลเดิมและมีบทบาทในฐานะเมืองท่าชายฝั่งที่เจริญขึ้นในราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ หรือราว ๑๕๐๐ปีมาแล้ว

ความรุ่งเรืองของเมืองโบราณนครปฐมเห็นได้จากขนาดของเมืองโบราณที่มีกำแพงคูเมืองรูปสี่เหลี่ยมค่อนข้างมน ยาว ๓.๖ กิโลเมตรและกว้าง ๒ กิโลเมตร ซึ่งนับได้ว่าเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาเมืองโบราณในประเทศไทยก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา

จากลักษณะของเมืองที่มีเส้นทางน้ำเชื่อมต่อกับทะเลทำให้สะดวกในการติดต่อกับพ่อค้าและนักเดินเรือต่างถิ่น อีกทั้งยังมีทางน้ำที่สามารถติดต่อกับชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปจากชายฝั่ง ทำให้เมืองโบราณนครปฐมเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับชุมชนภายนอกที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีต ซึ่งบทบาทดังกล่าวนี้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการที่สำคัญทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมอันส่งผลต่อความเจริญของเมืองโบราณนครปฐม ปรากฏหลักฐานแห่งอดีตสมัยที่ยังตกทอดมาถึงเราในปัจจุบัน

The ancient city of Nakhon Pathom was located near the ancient coastline and it was an important seaport during the glorious time of the 6-11th Century A.D. or about 1,500 years ago.

The glory of ancient Nakhon Pathom can be seen by the size of the city which is 3.6 x 2 kilometers. It is the biggest ancient city ever found in Thailand before the Ayutthaya period. The waterways of the city linked to the sea as well as to inland communities. Thus it played an important role as a trade center in ancient times in the Southeast Asian region. This role brought the social and cultural changes as well as the development to the local communities. The evidence as seen in this museum is the legacy passed from the ancient Nakhon Pathom time to us in the present.

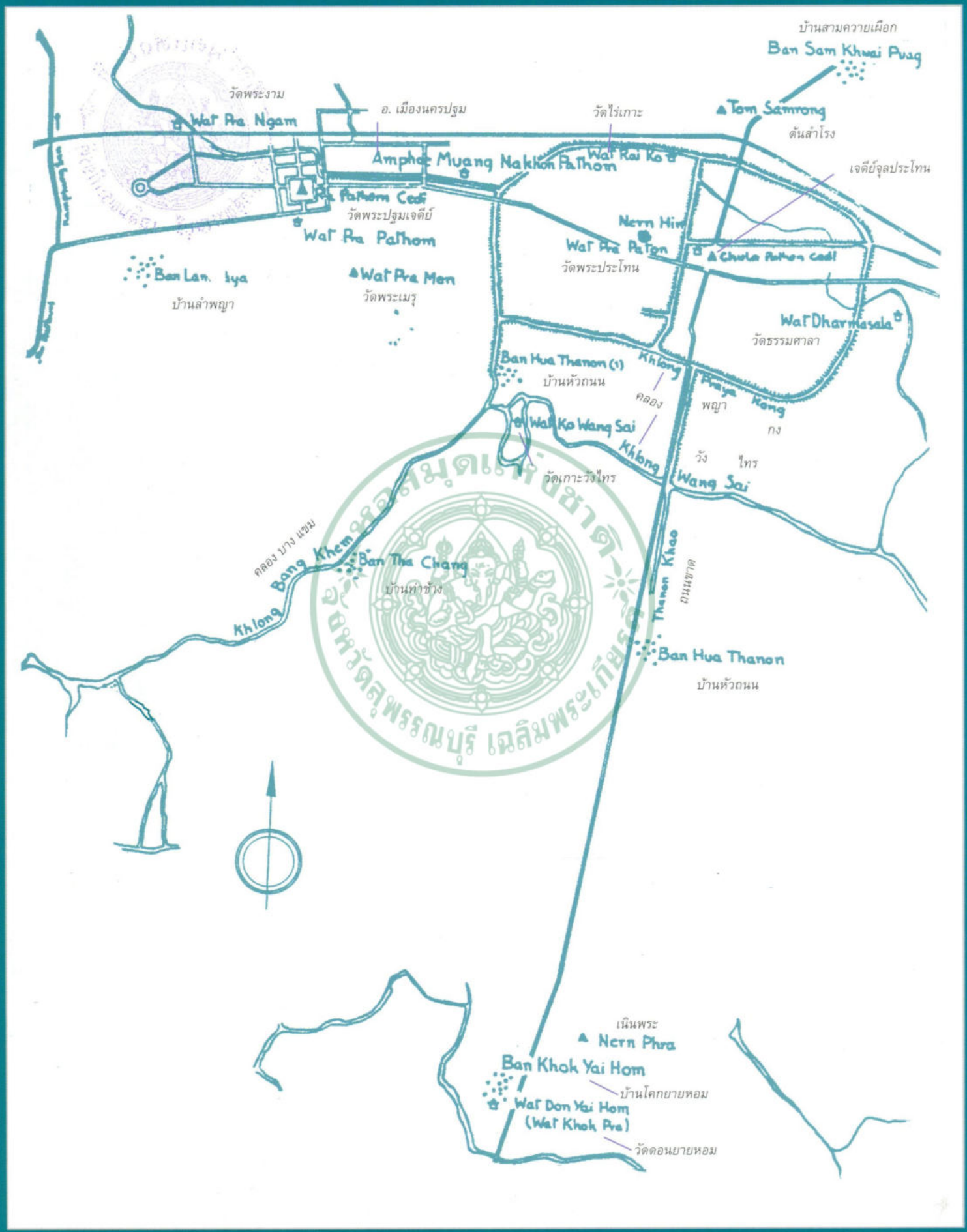

แผนที่แสดงที่ตั้งโบราณสถานสำคัญในเมืองโบราณนครปฐม

The important archaeological sites in the ancient city of Nakhon Pathom

▲

วัดพระเมรุ เป็นศาสนสถานขนาดใหญ่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณนครปฐม แต่เดิมมีเจดีย์ที่มีมุขประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศและได้มีการปฏิสังขรณ์ต่อเนื่องกันมาหลายสมัย หลักฐานสำคัญที่พบ คือพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทปางประทานธรรมทำจากหินสีขาวและหินสีเทาขนาดใหญ่หลายองค์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในที่ต่างๆ เช่นในอุโบสถและระเบียงด้านหลังขององค์พระปฐมเจดีย์ และในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ เป็นต้น

Wat Phra Meru was the important temple situated outside the city wall. The temple had a stupa with adjacent niches with Buddha images in the four cardinal directions. The remarkable Buddha images found here are now enshrined at the back veranda and in the main chapel of Wat Phrapathom Chedi as well as at National Museum Bangkok.

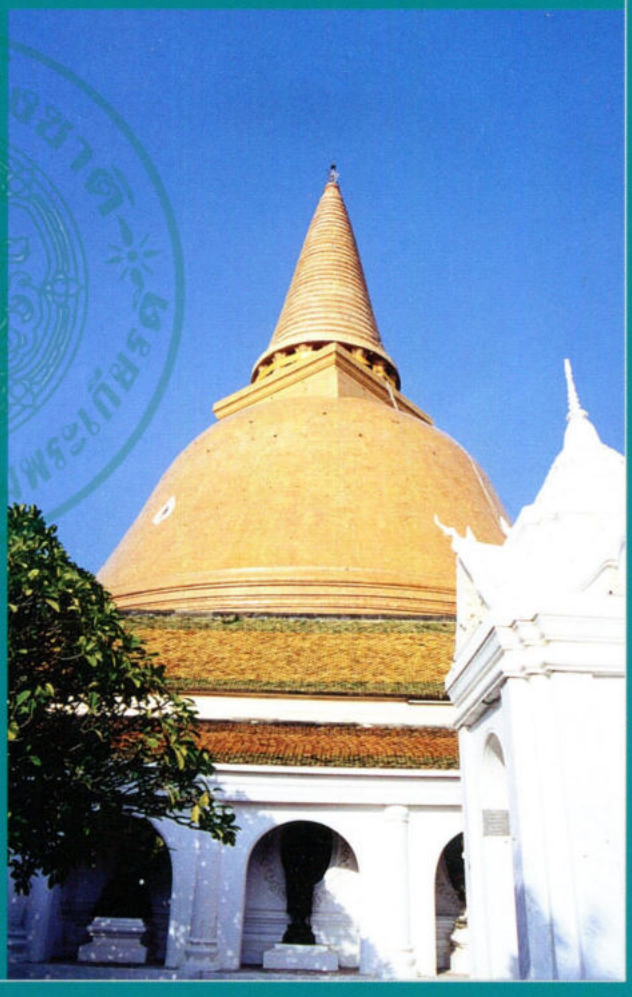

▲

พระปฐมเจดีย์ ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณนครปฐมราว ๒ กิโลเมตร องค์เจดีย์ที่เห็นกันในปัจจุบันนั้นสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้ภายใน ลักษณะของพระปฐมเจดีย์องค์เดิมจะเห็นได้จากเจดีย์จำลองบนระเบียงด้านทิศใต้ของพระปฐมเจดีย์ คือเป็นเจดีย์ทรงครึ่งวงกลมมีทางเดินขึ้นสู่ลานรอบองค์เจดีย์คล้ายกับสถูปสาญจีในประเทศอินเดีย ส่วนยอดปรางค์นั้นคงสร้างต่อเติมขึ้นภายหลัง

Phrapathom Chedi is located about two kilometers from the ancient city of Nakhon Pathom. The existing features of the pagoda was restored in the Bangkok Period. The previous form of the pagoda was similar to the Stupa of Sanchi in India.

▲

พระประโทณเจดีย์ *เดิมเป็นศาสนสถานกลางเมืองโบราณนครปฐม ลักษณะขององค์เจดีย์คล้ายกับรูปแบบเดิมขององค์พระปฐมเจดีย์ แต่ได้มีการปรับฐานและเพิ่มยอดปรางค์ดังที่เห็นในปัจจุบัน*

Phrapathon Chedi was the temple in the heart of the ancient city of Nakhon Pathom. The main stupa was similar to the original Phrapathom Chedi which was inspired by the Sanchi Stupa in India.

◀

เจดีย์จุลประโทน *ตั้งอยู่ไม่ไกลจากพระประโทณเจดีย์ เป็นศาสนสถานที่มีฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประดับส่วนฐานด้วยแผ่นภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนถึงความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในชุมชนโบราณนครปฐม*

Chulapathon is near Phrapathom Chedi. It is the square-based monument decorated with stuccos depicting the Jatakas, previous lives of Buddha. These are the significant examples which indicate the belief and lifestyle of people of ancient Nakhon Pathom.

▲

วัดพระงาม *เป็นศาสนสถานนอกกำแพงเมือง เดิมเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ พบหลักฐานที่สำคัญคือ พระพุทธรูปและเศียรพระพุทธรูปดินเผาที่มีลักษณะงดงาม ซึ่งอาจเป็นที่มาของชื่อวัดในปัจจุบัน*

Wat Phra-ngam was once an enormous temple outside the city of ancient Nakhon Pathom. The name Phra-ngam means beautiful Buddha Image which is probably derived from the head of Buddha Image found in the area.

▲

โบราณสถานเนินพระ *อยู่นอกเมืองโบราณนครปฐมไปทางทิศใต้ แต่เดิมคงเป็นวัดในพุทธศาสนาเพราะพบหลักฐานสำคัญคือธรรมจักรศิลาพร้อมกับเสาและกวางหมอบอันเป็นสัญลักษณ์ของการเผยแผ่พุทธศาสนาที่พบในเมืองโบราณนครปฐม*

Noen-phra is in the south of the ancient city of Nakhon Pathom. The important evidence found here were the stone Dharmacakra along with column and crouching deer.

เมืองโบราณในบริเวณใกล้เคียงกับเมืองโบราณนครปฐม ที่พบหลักฐานทางวัฒนธรรมในลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้แก่ เมืองโบราณอู่ทองในจังหวัดสุพรรณบุรี เมืองโบราณคูบัวในจังหวัดราชบุรี และในจังหวัดนครปฐมยังมีเมืองโบราณกำแพงแสน ซึ่งเป็นเมืองที่เจริญขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับเมืองโบราณนครปฐม

เมืองโบราณเหล่านี้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือมีการสร้างคูเมืองล้อมรอบ จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบว่า ลักษณะคูเมืองเป็นรูปกลมรีหรือ รูปสี่เหลี่ยมค่อนข้างมน ภายในเมืองมีศาสนสถานที่แสดงว่าพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางความเชื่อของชุมชน และมีลักษณะของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกัน

The other ancient cities nearby the ancient city of Nakhon Pathom which had developed during the same time were U - thong In Suphanburi, Ku-bua in Ratchaburi and Kampangsaen in Nakhon Pathom, for instances. The aerial photographs show the shape of these cities in round, oval or square. The remain of monuments inside the cities reveal that Buddhism was the main belief and other evidence show the cultural similarity of these cities.

▲

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณอู่ทอง ในจังหวัดสุพรรณบุรี

Aerial photograph of the ancient city of U-thong in Suphanburi

▶

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณกำแพงแสน ในจังหวัดนครปฐม

Aerial photograph of the ancient city of Kampangsaen in Nakhon Pathom

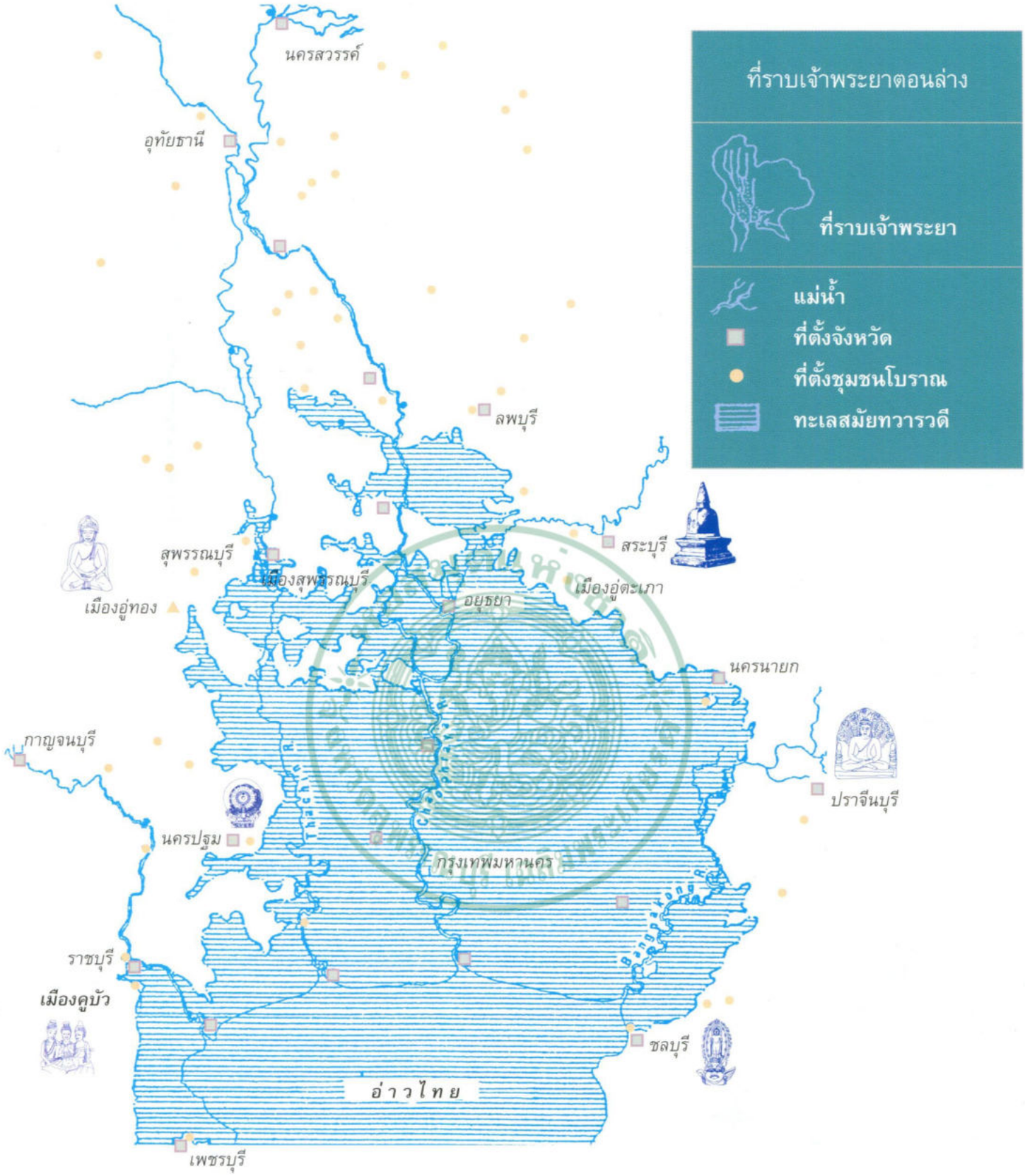

แผนที่แนวชายฝั่งทะเลเดิมในสมัยเมืองโบราณนครปฐม แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณใกล้เคียงที่พัฒนาขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน
(ปรับปรุงจาก รายงานการวิจัยเรื่อง เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลาง : การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์
โดย ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523)

Map showing ancient coastline and ancient cities nearby Nakhon Pathom during the glorious period of Dvaravati culture
(From research report titled the ancient cities along the previous seaside of the central plain : a study on the location and geographical relation, By Phongsri Wanasin and Thiva Supachanya, Chulalongkorn University,1980)

คนทวารวดีที่นครปฐม

People of Ancient Nakhon Pathom

จารึกภาษามอญที่พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมและเมืองโบราณอื่นๆ ในวัฒนธรรมทวารวดี เป็นหลักฐานสำคัญที่นักวิชาการบางท่านนำมาใช้สันนิษฐานว่าคนในวัฒนธรรมทวารวดีเป็นกลุ่มคนเชื้อสายมอญ แต่เมื่อได้พิจารณาจากหลักฐานอื่นๆ ประกอบ โดยเฉพาะจากภาพปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานและประติมากรรมรูปบุคคลที่พบในเมืองโบราณนครปฐมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนโบราณนครปฐมประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลายเชื้อชาติ โดยคนส่วนใหญ่อาจเป็นคนเชื้อสายมอญหรือใช้ภาษามอญเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีกลุ่มคนเชื้อสายอื่นๆ และชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งถิ่นฐานในเมืองโบราณนครปฐม ด้วยเช่นกัน

คนทวารวดีที่นครปฐมมีลักษณะหน้าตา การแต่งกาย การเครื่องประดับ และวิถีชีวิตในบางแง่มุมอย่างไรนั้น อาจจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี โดยเฉพาะจากภาพปูนปั้นที่พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม

Inscriptions of ancient Mon scripts found in the ancient city of Nakhon Pathom and other Dvaravati sites are the important evidence which the scholars used to make an assumption that the people in Dvaravati culture were Mon. But the study of some other evidence found in the ancient city of Nakhon Pathom, particularly from the stucco plaques decorated the monuments, reveal that the people of Dvaravati culture of Nakhon Pathom were of many ethnic groups. Probably the Mon or people of Mon language family were majority but the different groups and foreigners settled in the area were included.

ภาพลายเส้นของประติมากรรมรูปบุคคลพบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม

Drawing of figurines found at Nakhon Pathom

ภาพปูนปั้นรูปบุคคล พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม

Stuccoes of human figure found in the ancient city of Nakhon Pathom

การแต่งกายและเครื่องประดับ

Clothing Style and Ornaments

ภาพปูนปั้นพบที่เมืองโบราณนครปฐมส่วนใหญ่แสดงรูปบุคคลสวมผ้านุ่งทบชายไว้ด้านหน้า คาดทับด้วยสายรัดที่ทำจากเชือก ผ้าหรือเข็มขัด ไม่สวมเสื้อ บางครั้งมีผ้าพาดบ่า หรือผ้ารัดอก โดยทั้งบุรุษและสตรีแต่งกายคล้ายคลึงกัน

รูปบุรุษและสตรีในภาพปูนปั้นพบที่เมืองโบราณนครปฐม นิยมสวมใส่เครื่องประดับชนิดต่างๆ เช่น สร้อย ต่างหู กำไล กำไลต้นแขน เข็มขัด และเครื่องประดับศีรษะ เป็นต้น และจากการที่พบหลักฐานต่างหูของจริง ซึ่งเทียบเคียงได้กับรูปแบบที่ปรากฏในภาพปูนปั้น เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันได้ว่า เครื่องประดับต่างๆเหล่านี้คงเป็นของที่ใช้กันอยู่จริงในสมัยนั้น

นอกจากนี้ ยังพบว่า ลูกปัดที่ทำจากหิน แก้ว และโลหะ เป็นเครื่องประดับที่นิยมกันในชุมชนโบราณนครปฐมและเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ

People of the ancient Nakhon Pathom had covered their bodies with unstitched garments consist of sarong and sash. The sarong was tied with rope, band or belt. Most of men and women were topless.

The ornaments used are of necklace, earrings, waistband and bracelet, for instances. The earrings of ancient Nakhon Pathom was the popular ornament and had different styles. One of the human figures from Chulapathon shows the earrings which is comparable to the actual earrings found in the ancient city of Nakhon Pathom. This indicates that the ornaments shown in the stucco were actually worn by the people of ancient Nakhon Pathom.

ภาพปูนปั้นพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐมแสดงรูปบุคคลแต่งกายลักษณะต่างๆ

Stuccos found in the ancient city of Nakhon Pathom show various styles of attires

▲

ต่างหูทำด้วยโลหะ พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม และเมืองทวารวดีอื่นๆ

The actual earrings found in the ancient city of Nakhon Pathom and other Dvaravati ancient cities

▲

ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกจากเจดีย์จุลประโทน แสดงรูปบุคคลสวมต่างหูที่มีลักษณะเดียวกับต่างหูของจริงที่พบในเมืองโบราณนครปฐม

The stucco from Chulapathon depicting a man wears earrings in the same style with the actual earrings found in the ancient city of Nakhon Pathom

◀

ภาพปูนปั้นรูปสตรีสวมต่างหูแบบเดียวกับในภาพปูนปั้นที่เจดีย์จุลประโทน พบที่เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี

Stucco depicts female wearing the same style earrings as found in stucco of Chulapathon Chedi, from Ku bua in Ratchaburi

เปรียบเทียบรูปแบบต่างหูโลหะแบบในเมืองโบราณนครปฐม
กับภาพปูนปั้น

Earrings made of metal can be compared with those in stucco found at Nakhon Pathom

ลูกปัดทำจากหินและแก้ว พบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม
อาจเปรียบเทียบได้กับสายสร้อยที่ปรากฏในภาพปูนปั้น

Stone beads found in the ancient city of Nakhon Pathom

เครื่องดนตรี

Musical Instrument

ภาพปูนปั้นประดับฐานเจดีย์จุลประโทน ที่แสดงภาพกินนรกำลังเล่นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งลักษณะคล้ายพิณเปี๊ยะ (เครื่องสายพื้นบ้านทางภาคเหนือของไทย) เป็นเพียงหลักฐานชิ้นเดียวที่ทำให้เราทราบถึงเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงกันในชุมชนโบราณนครปฐม

ลักษณะของเครื่องดนตรีดังกล่าวนอกจากจะคล้ายกับพิณเปี๊ยะแล้ว ยังอาจเทียบเคียงได้กับเครื่องดนตรีโบราณของอินเดีย ที่เรียกว่า เอกะตันตริ (Ekatantri) ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในศิลปะอินเดียภาคใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ และอาจเทียบเคียงได้กับตุยลา (Tuila) ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านของรัฐโอริสสาทางภาคตะวันออกของประเทศอินเดีย

The stucco depicting a half-bird man playing a musical instrument similar to a Phin-paei, a folk musical instrument of northern Thailand, is the only evidence which tells us about the musical instruments of ancient Nakhon Pathom.

Apart from Phin-paei, this music instrument can be compared with an ancient musical instrument of ancient India called Ekatantri depicted in South Indian art of 8th-9th Century A.D. It is also similar to the Orissan folk musical instrument of eastern India.

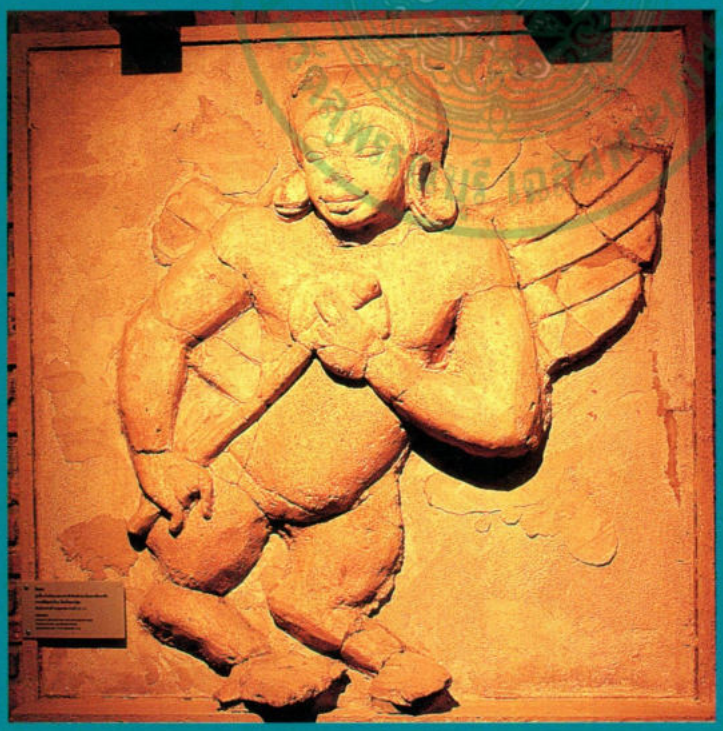

▲
ภาพปูนปั้นจากเจดีย์จุลประโทน ในเมืองโบราณนครปฐม แสดงรูปกินนรกำลังเล่นเครื่องดนตรีลักษณะคล้ายพิณเปี๊ยะ
Stucco from Chulapathon showing half-bird man playing musical instrument similar to Phin-Paei or folk instrument of northern Thailand

เอกตันตริ เครื่องดนตรีโบราณของอินเดีย ที่ปรากฏ
ในศิลปะอินเดียภาคใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ -๑๔
อันเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับเมืองโบราณนครปฐม
Ekatantri, ancient Indian instrument shown in South Indian art
of 8th-9th Century A.D. contemporary to ancient Nakhon Pathom

เครื่องดนตรีพื้นบ้านของรัฐโอริสสา
ทางตะวันออกของอินเดียชื่อ ตุยลา
Orissan folk instrument of eastern India named Tuila

พิณเปี๊ยะ เครื่องดนตรีพื้นบ้านภาคเหนือของไทย
Phin-Paei, folk instrument of northern Thailand

ภาชนะดินเผา

Pottery

ภาชนะที่ใช้ในชุมชนโบราณนครปฐมส่วนใหญ่เป็นภาชนะดินเผาแบบไม่เคลือบ โดยมีรูปแบบทั้งที่สืบทอดมาจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ภาชนะลายเชือกทาบ ลายขูดขีด และลายคลื่น ฯลฯ และรูปแบบที่ได้อิทธิพลมาจากอินเดีย เช่น ภาชนะที่ตกแต่งด้วยลายประทับในกรอบสี่เหลี่ยมเป็นรูปสัตว์และดอกไม้

ภาชนะดินเผาที่พบส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น หม้อ ไห ชาม โถน้ำมีพวย ตะเกียง และตะคัน ส่วนภาชนะที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น จานมีเชิง และไหที่ตกแต่งด้วยลายประทับ

Pottery found in the ancient city of Nakhon Pathom is mostly earthenware. Many of these had designs related to those of prehistoric times, for instance the cordmarking, incised and wave design pottery. There are also pots with impression technique of animals and flower designs which were inspired by Indian Gupta and Post-Gupta styles.

Most of the pottery consisted of household items, for example pots, jars, spouted vessels and lamps. However, pottery used for ritual was also found such as pedestial dishes and jars with impressed designs.

▲
ภาชนะลายประทับรูปดอกไม้พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม เป็นรูปแบบที่ได้รับมาจากการติดต่อกับอินเดีย
The flower design pottery showed Indian influence

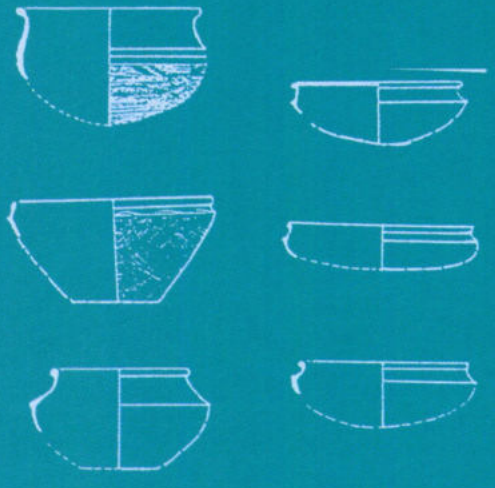

ภาพลายเส้นภาชนะดินเผา พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม (จาก ผาสุข อินทราวุธ, ดรรชนีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี, 2528)
Drawings of pots found in the ancient city of Nakhon Pathom (From Phasook Indrawooth, Index Pottery of Dvaravati Period, 1985)

หม้อดินเผาลายขูดขีด พบในเมืองโบราณนครปฐม
Incised design pots found in the ancient city of Nakhon Pathom

ตะเกียงดินเผา พบในเมืองโบราณนครปฐม
Terracotta lamp found in the ancient city of Nakhon Pathom

หม้อน้ำดินเผามีพวย (ส่วนพวยชำรุด) พบในเมืองโบราณนครปฐม
Spouted water pots found in the ancient city of Nakhon Pathom

ตะเกียงสำริด ในยุคไบแซนทีน อายุราว พุทธศตวรรษที่ 9 -11 พบบริเวณเมืองโบราณพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี อาจเป็นต้นแบบให้กับตะเกียงดินเผาพบที่นครปฐมและแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ
The Byzantine bronze lamp dates 400 -600 B.C. Probably the prototype of terracotta lamps found in Nakhon Pathom and other Dvaravati sites

จารึกโบราณพบที่นครปฐม

Inscriptions of Ancient Nakhon Pathom

เรื่องราวในอดีตส่วนหนึ่งของชุมชนโบราณนครปฐมได้ถูกบันทึกไว้โดยจารึกบนแผ่นหินหรือบนศาสนวัตถุเช่น ธรรมจักรและสถูปโดยจารึกส่วนใหญ่เขียนด้วยอักษรปัลลวะซึ่งได้รับรูปแบบจากอักษรที่ใช้กันอยู่ในอินเดียภาคใต้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และภาษาที่ใช้ในจารึกมีทั้งภาษาบาลีและภาษามอญโบราณ ซึ่งจารึกที่เขียนด้วยภาษามอญนี้เป็นหลักฐานที่นักประวัติศาสตร์บางท่านใช้เป็นข้อสันนิษฐานว่า คนในวัฒนธรรมทวารวดีเป็นกลุ่มคนเชื้อสายมอญ

ข้อความในจารึกส่วนใหญ่ที่พบในเมืองโบราณนครปฐม มุ่งหมายที่จะถ่ายทอดธรรมะทางพุทธศาสนา หรือบันทึกเกี่ยวกับการสร้างวัดและการบริจาคสิ่งของแก่วัด ดังเช่น จารึกภาษาบาลีบนธรรมจักรพบในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม ที่ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ มีข้อความว่า

"จักรคือพระธรรมของพระ (สัมมาสัมพุทธเจ้า) ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงแสดงไว้ ๔ อย่าง (คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ทั้ง ๔ อย่าง หมุนวนครบ ๓ รอบ เป็น สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ ..."

จารึกภาษามอญโบราณพบที่วัดโพธิ์ร้างในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมมีข้อความว่า

"บริเวณอารามที่มีเนื้อที่ดินจำนวน ๑๗๐ มีแนวต้นมะพร้าวเป็นเครื่องหมายเขตของอาราม พร้อมด้วยเสาหงส์ ๑ ต้น ภาชนะอาบเงิน พระพุทธรูปและวิหาร ได้เกิดขึ้นจากการกระทำของคนทรงเจ้าทั้งสอง"

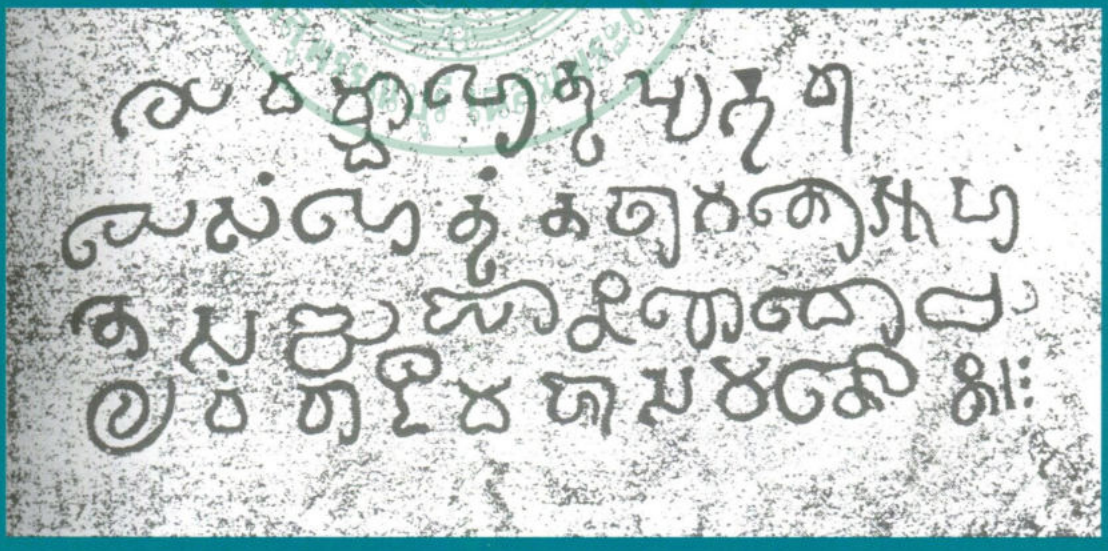

Part of the ancient Nakhon Pathom history was recorded in inscriptions on stone and religious objects found in the area. The scripts used Pallava of ancient south India dating 7th Century A.D. The languages were of Pali and ancient Mon. The ancient Mon inscriptions are the main evidence used by scholars to assume that the people of Dvaravati were Mon.

Mostly, the inscriptions aim to convey the teaching of the Buddha or the events related to Buddhist activities.

▲

จารึกวัดโพธิ์ร้าง ในเมืองโบราณนครปฐม เขียนด้วยภาษามอญ เป็นหลักฐานหนึ่งที่นักวิชาการใช้สันนิษฐานว่า คนในวัฒนธรรมทวารวดีเป็นกลุ่มคนเชื้อสายมอญ

Inscription from Wat Porang with ancient Mon language is evidence which led scholars to assume that the people of Dvaravati were Mon.

▶

ธรรมจักรศิลาพบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม มีคำจารึกกล่าวถึงธรรมจักรว่าเป็นเครื่องหมายแห่งหลักธรรมของพระพุทธองค์

Stone wheel with inscription tells that the Wheel or Dharmacakra symbolized the Truths of Buddhism

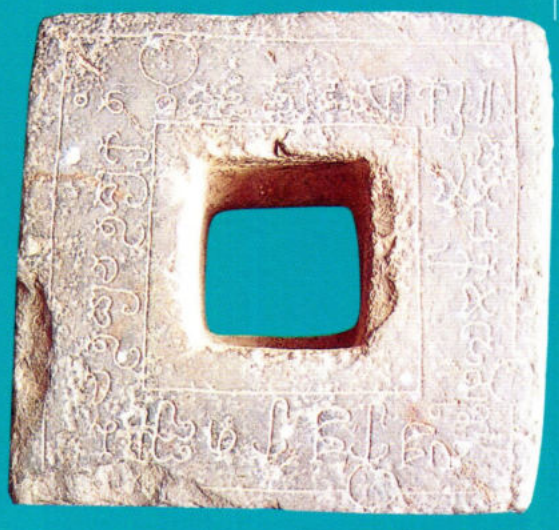

◀

จารึกบนฐานธรรมจักร พบบริเวณเมืองโบราณกำแพงแสน กล่าวถึง ความหมายของธรรมจักรอันเป็นนัยแห่งพุทธธรรม

Inscription on Dharmacakra pedestal found in the ancient city of Kampangsaen tells about the wheel which represents the Buddha's teaching

เมืองโบราณนครปฐมใช่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือไม่

Is Ancient Nakhon Pathom, Suwanabhumi?

สุวรรณภูมิ เป็นชื่อที่เอกสารโบราณของอินเดียกล่าวว่าเป็นดินแดนที่พ่อค้าและนักเดินเรือต่างมุ่งเดินทางเพื่อไปแสวงโชค และเป็นที่หมายแห่งหนึ่งที่พระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนูปถัมภกองค์สำคัญของอินเดีย (ครองราชย์หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วราว ๓๐๐ ปี) ได้ทรงส่งสมณทูตคือ พระโสณเถระและพระอุตตระไปเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธองค์

การพบธรรมจักรศิลาในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเสาศิลาที่พระเจ้าอโศกมหาราชใช้เป็นสัญลักษณ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา ทำให้นักวิชาการบางท่านใช้เป็นข้อสันนิษฐานว่าเมืองโบราณนครปฐมอาจเป็นศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิ

แต่จากการศึกษารูปแบบทางศิลปะของธรรมจักรที่พบในเมืองโบราณนครปฐมและบริเวณใกล้เคียงเชื่อว่าน่าจะสร้างขึ้น ภายหลังจากรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราชถึงราว ๘๐๐ ปีเศษ ประกอบกับมีการพบหลักฐานในประเทศอื่นๆ เช่น ในสหภาพพม่า และมาเลเซีย ซึ่งต่างก็สนับสนุนการเป็นดินแดนสุวรรณภูมิเช่นกัน ในปัจจุบันจึงยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดว่าสุวรรณภูมินั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่ไหน

Suwanabhumi is mentioned in ancient Indian documents and referred to as the abundant land where the traders and seafarers went to seek their fortune. It is one of the lands where King Asoka The Great of Ancient India (c. 300 years after the Buddha entered Nirvana) sent missionaries named Sonna and Uttara to spread Buddhism.

The Dharmacakras and pillars made of stone found in the ancient city of Nakhon Pathom and other Dvaravati cities are similar with the Asokan pillars in India which led to the assumption that the ancient city of Nakhon Pathom was probably Suwanabhumi. But the study of the designs on these Dharmacakras indicate that they were made after the Asokan period by many centuries. Evidence found in Myanmar and Malaysia is also used to claim to be Suwanabhumi. Thus, the location of Suwanabhumi is still unknown at present.

▲
สิงโตหัวเสาพระเจ้าอโศก ในพิพิธภัณฑสถานสารนาถ ประเทศอินเดีย มีลายธรรมจักรที่ฐาน และเดิมมีธรรมจักรลอยตัวอยู่เหนือสิงโต
Capital of Asokan pillar in Sarnath Museum, India showing the Wheel carved on abacus; another wheel was once on the top of the lion pedestal

▲

ภาพสลักธรรมจักรบนเสาประดูทางเข้าสถูปที่สาญจี ในประเทศอินเดีย

A Dharmacakra pillar carved on Torana of the Stupa at Sanchi, India

▶

ธรรมจักรและเสาศิลา พบที่โบราณสถานเนินพระ ทางทิศใต้ของเมืองโบราณนครปฐม (ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดดอนยายหอม จังหวัดนครปฐม)

Stone Wheel found along with column at Neon-phra in the south of the ancient city of Nakhon Pathom (In custody of Wat Donyaihom, Nakhon Pathom)

ศาสนาและความเชื่อ

Religion and Beliefs

อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาคือผลรวมทางอารยธรรมที่สำคัญที่สุดของสังคมทวารวดี โดยมีรูปแบบและการแพร่หลาย ของศิลปกรรมทวารวดีเป็นตัวแทนของความคิด ความเชื่อ อันเนื่องในศาสนาของสังคมนี้ ศาสนาและความเชื่อซึ่งได้แก่ พุทธศาสนาแบบเถรวาททั้งที่ใช้คัมภีร์ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ได้เข้ามาครอบคลุมคติความเชื่อเดิมที่แตกต่างหลากหลายให้รวมอยู่ในกรอบของพุทธศาสนาด้วยกัน ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางจากระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมไปสู่ระบบความเชื่อใหม่ รูปเคารพและศาสนวัตถุต่างๆ ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาได้เข้ามาแทนที่เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้สำหรับเซ่นไหว้เคารพศพ เกิดคตินิยมในการเผาศพแทนการฝัง ฯลฯ

นอกจากนี้ พัฒนาการของพุทธศาสนาในสังคมทวารวดียังได้กลายเป็นรากฐานอันมั่นคงของรัฐพุทธ (Buddhist State) ซึ่งเป็นพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และเป็นต้นเค้าแห่งพัฒนาการของสยามประเทศสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

Buddhism is the most significant part of Dvaravati culture. The style and distribution of Dvaravati Arts represent religious ideas and beliefs in the society. Theravada Buddhism united original beliefs, which were diverse and numerous, into the frame of Buddhism. This caused a great reformation to a new system of belief, statues of worship and religious objects in Buddhism replaced earthenware objects made as offerings to the deceased. Cremation was practiced rather than burial of corpses. The development of Buddhism in Dvaravati society became a firm foundation of the Buddhist state and the underlying influence of Siam's evolution until the present day.

◀ *ภาพสลักพระพุทธรูปประทับนั่งแสดงปางประทานธรรม ที่ถ้ำฤาษี เขางู จังหวัดราชบุรี*

Relief of Buddha in Vitarka mudra at Rishi Cave, Khao Ngu, Ratchaburi

๐๔๙.๐๙๕๙๓๗๒
ส ๓๖๙ พ
ฉ.๒

▲
ศิลาจำหลักภาพพุทธประวัติ ตอนแสดงยมกปาฏิหาริย์
พบที่วัดจีน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ)
Stone relief shows Buddha performing Double Miracles
found at Wat Chin in Ayutthaya
(In custody of National museum Bangkok)

▲
พระพิมพ์ปางสมาธิ พบที่เมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี
(ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา)
Votive tablet depicts meditating Buddha found at Yarang in Pattani
(In custody of Songkhla National Museum, Songkhla)

ศิลปกรรมทวารวดีที่นครปฐม

Dvaravati Arts in Nakhon Pathom

ศิลปกรรมสมัยทวารวดีส่วนใหญ่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาแบบเถรวาททั้งที่ใช้คัมภีร์ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต โดยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียแบบอมราวดี คุปตะ หลังคุปตะและปาละ ผสมผสานกับอิทธิพลพื้นเมือง ก่อให้เกิดเป็นศิลปกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะขึ้น

ศิลปกรรมทวารวดีอาจจำแนกกว้างๆ ออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และ ศิลปวัตถุอื่น ๆ

Dvaravati Arts were mostly Theravada in nature, sacred aesthetics based on Pali and Sanskrit literary sources. Such creations were influenced by several Indian art forms; Amaravati, Gupta, Post-Gupta, and Pala. These were blended with indigenous artistic concepts and resulted in a unique style. Dvaravati Arts can be divided into three basic groups; sculpture, architecture, and art objects.

▲
พระพุทธรูปสมัยคุปตะ
(ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)
Gupta style Buddha Image
(In custody of National Museum Bangkok)

▲
พระพุทธรูปแบบปาละ
(ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)
Pala style Buddha Image
(In custody of National Museum Bangkok)

สถาปัตยกรรม

Architecture

สถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับประติมากรรม ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ต่างๆ ซึ่งมักอยู่ในสภาพปรักหักพัง ส่วนใหญ่เป็นอาคารก่ออิฐสอดิน มีแผนผังแตกต่างกันออกไป เช่น ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือผังกลม อิฐที่ใช้มักมีขนาดใหญ่ มีแกลบผสม หรืออาจใช้ศิลาแลงบ้างในบางครั้ง ในจังหวัดนครปฐม ได้พบสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดี อยู่หลายแห่งด้วยกัน ที่สำคัญเช่น เจดีย์พระประโทน เจดีย์จุลประโทน เจดีย์วัดพระเมรุ เป็นต้น

Dvaravati architecture is religious in nature, and consists of Ubosothas, Viharas, Chedis; however, these are mostly in ruins. Bricks and earth mortar was used most of the time, floor plans were square, rectangular or circular. The bricks were large and mixed with chaff. In some buildings, laterite was used. In Nakhon Pathom, quite a few examples of Dvaravati architecture are found, notably Chedi Phra Prathon, Chedi Chulapathon, and Chedi Wat Phra Meru.

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม เฉลิมพระเกียรติ

ส่วนยอดสถูปศิลา มีจารึกคาถา เยธมฺมา รอบแกนก้านฉัตร
พบบริเวณเมืองโบราณนครปฐม
(ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ)
The Cattra or umbrella part of stone stupa with
'Ye Dhamma' inscription, found at Nakhon Pathom
(In custody of National Museum Bangkok)

โบราณสถานวัดพระเมรุ

Wat Phra Meru

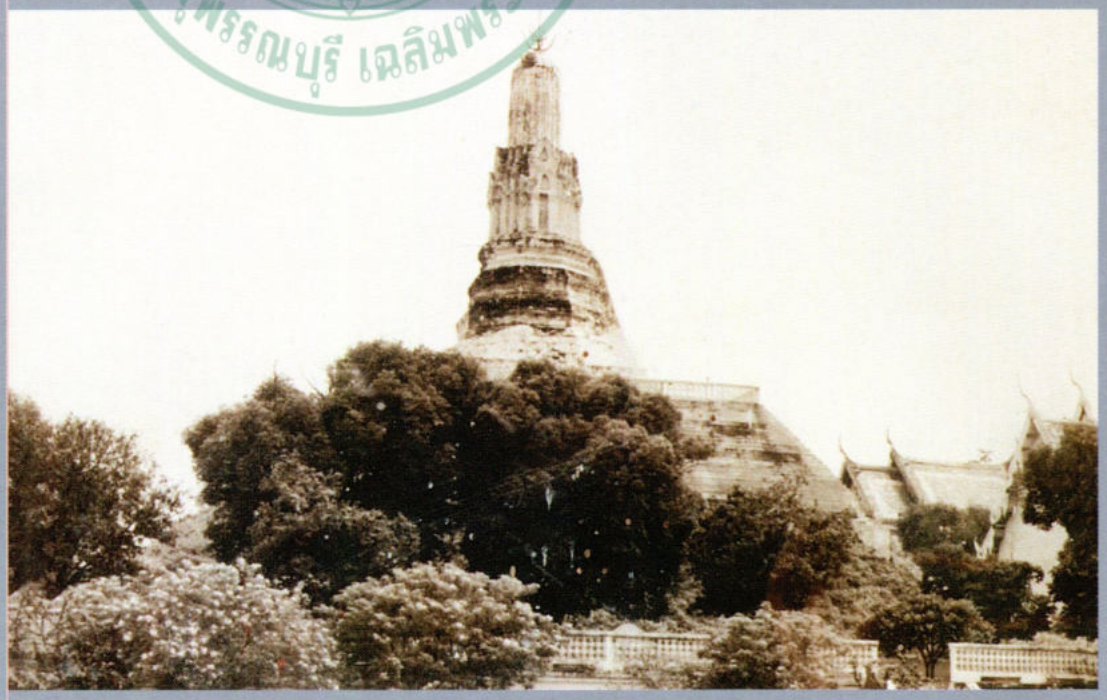

เจดีย์วัดพระประโทน

Phrapathonchedi

สำนักหอสมุดกลาง จังหวัดนครปฐม

เจดีย์จุลประโทน

Chulapathon Chedi

เจดีย์จุลประโทนเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดีที่สำคัญแห่งหนึ่ง เชื่อกันว่าสถานที่ตั้งเจดีย์องนี้ คือ บริเวณกลางเมืองโบราณนครปฐมที่เจริญขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐสอดิน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม และมีการก่อสร้างต่อเติมส่วนที่เป็นลานประทักษิณในระยะต่อมา ๒ ครั้ง จากการดำเนินงานของกรมศิลปากรได้พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่างที่สำคัญ ได้แก่ภาพปูนปั้นและดินเผาเล่าเรื่องชาดกในพุทธศาสนา ซึ่งใช้ประดับตกแต่งฐานประทักษิณของเจดีย์ ภาพเหล่านี้นอกจากจะแสดงถึงอิทธิพลของลัทธิศาสนาที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้นแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดี

Chulapathon Chedi is an important Dvaravati architectural site. It is believed that the Chedi marks the center of ancient Nakhon Pathom, a city state that flourished during the 7th - 11th century A.D. the Chedi is built of brick and earth mortar with indented corners on a square-shaped plan. At a later time, the circumambulatory terrace was furnished with two extensions. The Fine Arts Department discovered several archaeological artifacts such as stucco and terracotta sculptures of the Jataka Tales that used to decorate the levels of the base of the Chedi. These sculptures shed some light on religious influences active during Dvaravati; simultaneously they provide valuable information pertaining to art history and archaeology of that period.

▲
ภาพถ่ายเจดีย์จุลประโทน จากรายงานการขุดแต่ง โดย ปิแอร์ ดูปองต์
Chulapathon Chedi after the excavation by P. Dupont in 1940

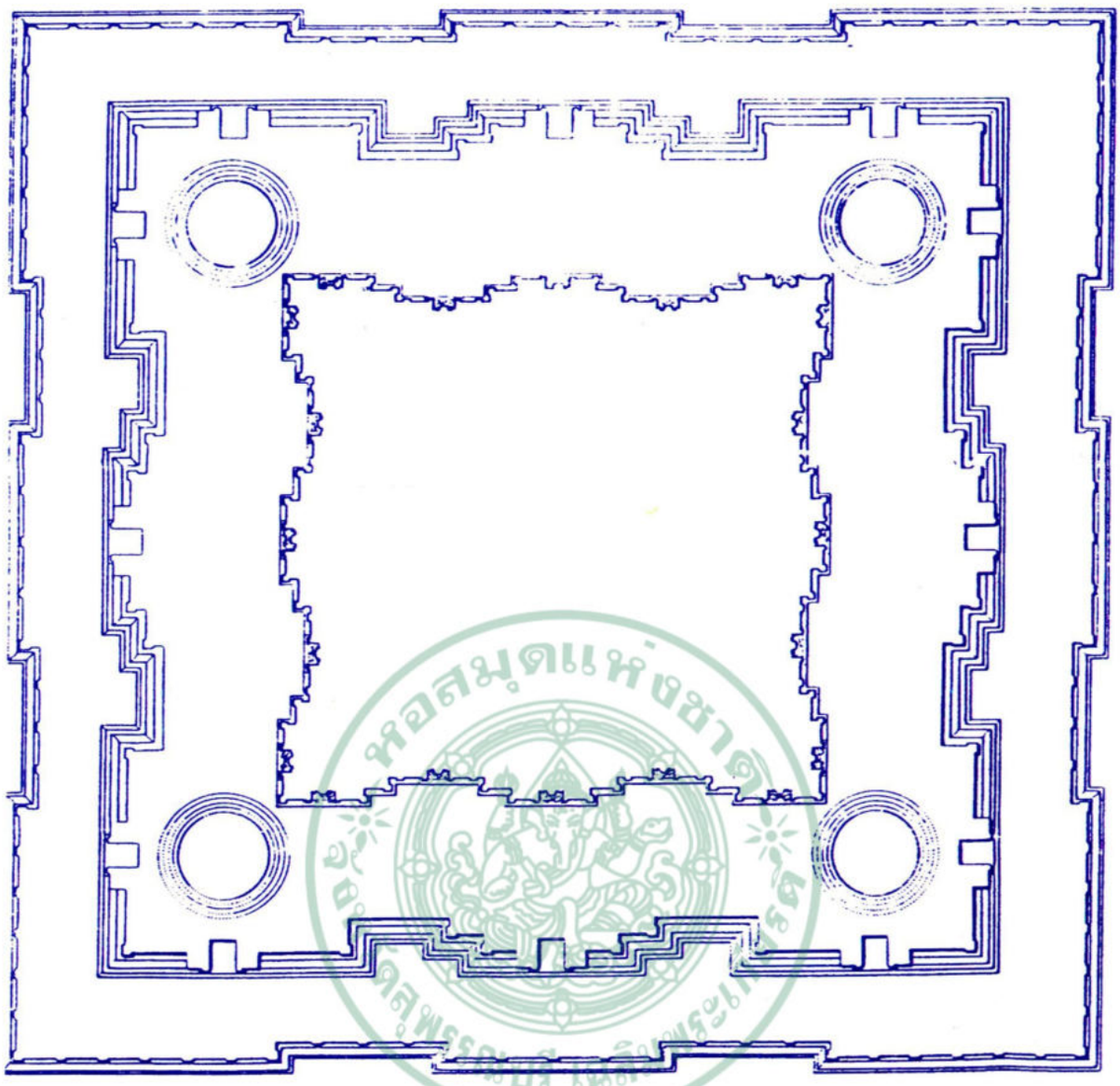

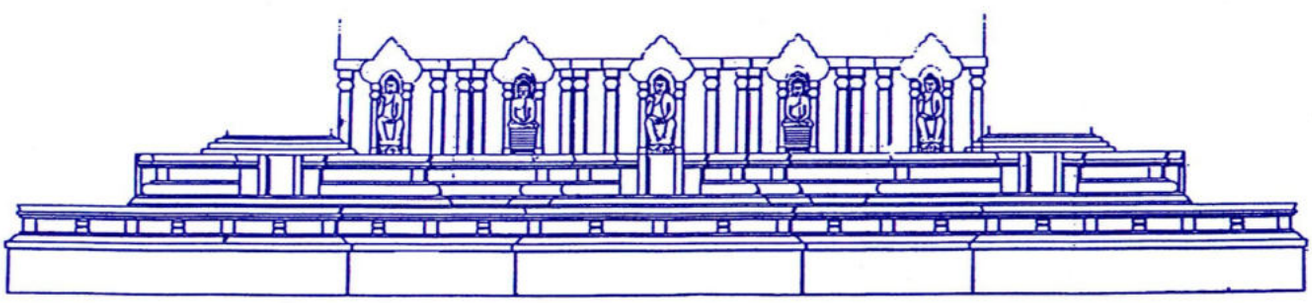

แผนผังเจดีย์จุลประโทน ในสมัยที่ ๓ ของการสร้าง (จากรายงานการขุดแต่งของปิแอร์ ดูปองต์ ตีพิมพ์ใน พ.ศ.๒๕๐๒)

Plan and elevation of Chulapathon Chedi state III (From Dupont's excavation report published in 1959)

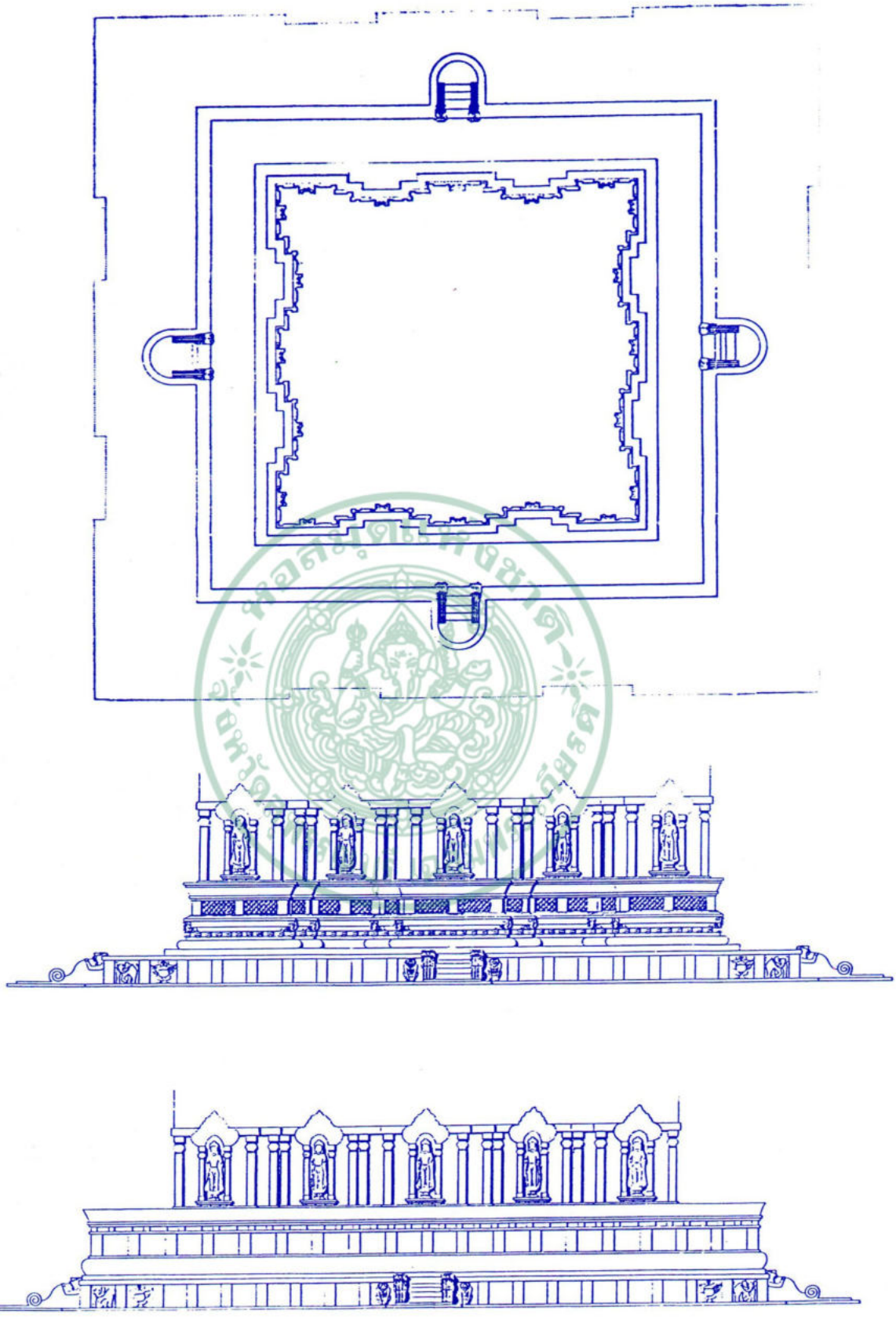

แผนผังเจดีย์จุลประโทน ในสมัยที่ ๑ และ ๒ ของการสร้าง (จากรายงานการขุดแต่งของปีแอร์ ดูปองต์ ตีพิมพ์ใน พ.ศ.๒๕๐๒)

Plan and elevation of Chulapathon Chedi state I and II (From Dupont's excavation report published in 1959)

ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (Northeast Face)

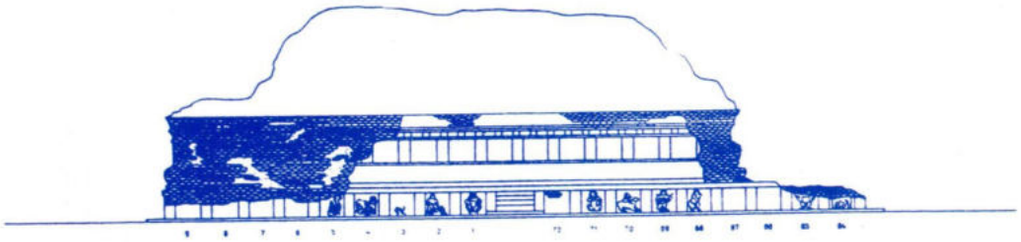

ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Face)

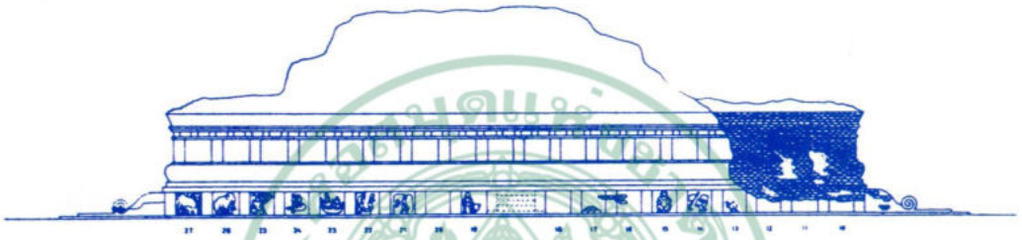

ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ (Southwest Face)

ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (Northwest Face)

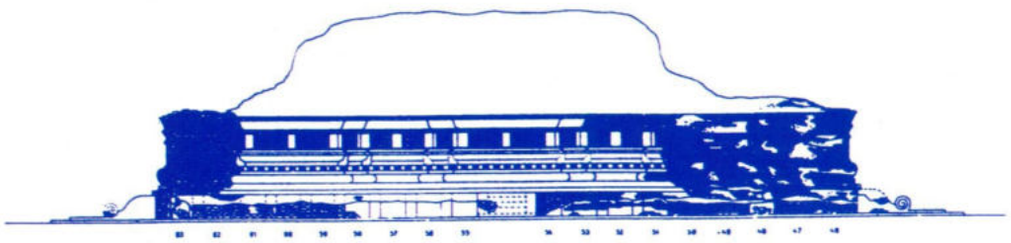

รูปด้านขององค์เจดีย์ชั้นในของเจดีย์จุลประโทน จากรายงานการขุดแต่งโดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ.๒๕๑๑

(Elevation of Chulapathon Chedi from the excavation report by the Fine Arts Department in 1968)

ประติมากรรม

Sculpture

ประติมากรรมในสมัยทวารวดีส่วนใหญ่ได้แก่พระพุทธรูป ธรรมจักรและกวางหมอบ ประติมากรรมประดับศาสนสถานและอื่นๆ พระพุทธรูปทวารวดีส่วนใหญ่สลักด้วยหิน พระพุทธรูปรุ่นแรกๆ ยังคงมีลักษณะแบบศิลปะอินเดียอยู่ แต่รุ่นหลังมามีลักษณะเป็นแบบพื้นเมืองยิ่งขึ้น เป็นต้นว่า ขมวดพระเกศาใหญ่ พระพักตร์แบน พระขนงทำเป็นเส้นนูนโค้งต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปน พระโอษฐ์หนา สำหรับพระพุทธรูปยืนพระองค์มักตั้งตรงและทรงแสดงปางวิตรรกะ (ประทานธรรม) ทั้งสองพระหัตถ์ ส่วนพระพุทธรูปนั่งโดยทั่วไปมักขัดสมาธิราบและแสดงปางสมาธิเป็นพื้น นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการทำพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทแสดงปางประทานธรรมด้วยพระหัตถ์ขวา แต่พบเป็นจำนวนน้อย

สำหรับพระพุทธรูปที่เป็นภาพสลักนูนต่ำนั้น มีทั้งขนาดใหญ่ซึ่งมักสลักอยู่บนผนังถ้ำและที่เป็นภาพนูนต่ำขนาดเล็ก มักปรากฏอยู่ในรูปของพระพิมพ์ทั้งที่ทำด้วยดินเผาและดินดิบ พระพิมพ์สมัยทวารวดีสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา จึงมักมีการจารึกคาถา เยธมฺมา อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาลงบนพระพิมพ์เหล่านั้น

The Dvaravati sculptures are mostly Buddha images, Dharmacakras (Wheel of the law), crouching deer, and decorative elements that ornamented sacred structures. The early Dvaravati Style retains Indian characteristics which later were abandoned and replaced with local details : large hair curls, flat faces, pronounced eyebrows connected in the middle like a bird's wing, protuding eyes,and thick lips. In the case of the standing Buddha, the body is presented straight, with both hands held in the Vitarka (giving of Dhamma) mudra (hand gesture). Seated Buddha images are represented in meditation posture with folded legs. Apart from these, there exist a few seated Buddhas shown with their legs down and their feet resting on the ground; and their right hands held in the preaching mudra.

Buddha images in bas-reliefs are of two kinds : large and mainly carved on cave walls; small and in the shape of votive tablets made of terracotta or unbaked clay. Dvaravati Buddha tablets were meant to sustain the faith, thus upon them the holy and essential verse "Ye Dhamma" was commonly inscribed.

◀ *พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ประดิษฐานในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งถูกย้ายไปจากบริเวณเมืองโบราณนครปฐม*

Buddha sitting in European style enshrined in minor vihara at Wat Na Phra Meru, Ayutthaya, moved from the area of ancient city of Nakhon Pathom

ประติมากรรมประดับศาสนสถาน

ประติมากรรมที่ใช้ประดับศาสนสถานในศิลปะแบบทวารวดี มีทั้งที่ทำด้วยปูนปั้น ดินเผาและดินดิบ ทำเป็นภาพต่างๆ เช่น พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติและชาดก ภาพบุคคล ภาพสัตว์ เช่น ช้าง สิงห์ และลวดลายตกแต่งศาสนสถาน ซึ่งประติมากรรมดังกล่าว อาจสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อของกลุ่มชน การติดต่อสัมพันธ์ของชุมชนพื้นเมือง กับชาวต่างชาติในดินแดนโพ้นทะเล ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนการแต่งกายของผู้คนในสังคม

Sculptures meant to decorate Dvaravati religious buildings were made of stucco, terracotta, and unbaked clay. They consist of Buddhas, Bodhisattvas, scenes from the Buddha's life and the Jataka Tales (stories of the Buddha's various incarnations as a Bodhisattva), humans, animals (elephants, Singhs, etc.) and purely decorative motives. These sculptures reflect various ideas and beliefs held by the people of Dvaravati, and their communications and exchanges among themselves and with foreigners from far away lands across the seas; furthermore they depict their ways of life, their culture, traditions, and their costumes.

ภาพปูนปั้นประดับฐานโบราณสถานวัดใหญ่ ในบริเวณเมืองโบราณนครปฐม

Stuccoes decorating the base of a ruined monument at Wat Yai in the ancient city of Nakhon Pathom

▲

ภาพปูนปั้นรูปสิงห์และรูปช้างประดับฐานเจดีย์จุลประโทนองค์นอกสุดที่ขุดแต่งโดยปีแยร์ ดูปองต์

Lion and elephant stuccoes decorated the outer layer of Chulapathon Chedi excavated in 1939

◀

ภาพปูนปั้นรูปบุคคล แสดงเรื่องราวในชาดก
ประดับฐานเจดีย์จุลประโทน

Stucco of human figures probably
a scene from a Jataka, from Chulapathon Chedi

พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี

Buddha Standing on Panasbodi

มีพระพุทธรูปอยู่แบบหนึ่ง ซึ่งยังไม่ทราบความหมายที่แน่นอน คือ พระพุทธรูปประทับนั่ง หรือยืนเหนือพนัสบดี ที่เรียกว่า พนัสบดี นั้นสังเกตดูจะเห็นปากเป็นครุฑ แต่มีหูและเขาอย่างโค มีปีกอย่างหงส์ ด้วยเหตุที่ครุฑ คือ พาหนะของพระนารายณ์ โคเป็นพาหนะของพระอิศวร และหงส์เป็นพาหนะของพระพรหม จึงมีผู้สันนิษฐานว่า เหตุที่มีการสร้างพระพุทธรูป ประทับเหนือพนัสบดี คงเป็นความคิดของพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้น เพื่อแสดงว่าพุทธศาสนามีอำนาจยิ่งใหญ่กว่าศาสนาฮินดู

There exists a form of Buddha images whose meaning has yet to be clarified. This is that of the Buddha either seated or standing on Panasbodi. Panasbodi is a mythical animal. Its mouth is that of a Garuda. It has the ears and horns of a bull, and the wings of a swan, though Garuda is the mount of Vishnu, the bull the mount of Shiva, and the swan the mount of Brahma, it is hypothesized that depicting the Buddha riding on Panasbodi might indicate that Buddhism was becoming more important than Hinduism during that period.

◀
พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี พบในจังหวัดนครปฐม
(จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์)
Buddha standing on Panasabodi found in Nakhon Pathom
(In custody of Phrapathom Chedi National Museum)

ธรรมจักร

Dharmacakra

นอกจากจะมีการสร้างรูปเคารพเป็นพระพุทธรูปแล้ว ในสมัยทวารวดียังนิยมทำประติมากรรมรูปธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์ แสดงเหตุการณ์ตอนพระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาที่มีชื่อว่า ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร หรือ พระสูตรว่าด้วยการหมุนวงล้อแห่งธรรม เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ในวันเพ็ญเดือนแปด ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี หรือเป็นสัญลักษณ์แสดงซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติตอนอื่นๆ

ส่วนประกอบที่สำคัญของธรรมจักรประกอบด้วย ดุมล้ออยู่ตรงกลาง มีซี่กำหรือซี่วงล้อยาวยื่นออกไปโดยรอบ จำนวนของซี่กำนี้จะแตกต่างออกไป ปลายสุดของซี่กำเป็นรูปวงล้อเรียกว่า กง มักมีการจำหลักบริเวณส่วนต่างๆ ดังกล่าวด้วยลวดลายประเภทประจำยาม ก้านขด เม็ดประคำ ฯลฯ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียสมัยราชวงศ์คุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑)

Aside from Buddha statues as images of worship, the Dharmacakra was used to symbolize the Buddha's first sermon called "Dharmacakra Kappawatanasutra" or the sutra of setting in motion the wheel of the law, which the Lord gave to a group of five ascetics on the full moon day in the eight month in the Isippatana Maruktayawan forest, in Varanasi. The Dharmacakra symbolized as well the teaching the lord dispensed to his disciples on other occasions during the course of his existence.

The Dharmacakra is a wheel comprised of a hub and spokes. The number of spokes varies, and the ends of the spokes are joined along a circular band called "Kong". Various carved motifs decorate the Dharma wheel, and these show Indian Gupta influences. (around 4th-6th Century A.D.)

▲
ธรรมจักรศิลาขนาดใหญ่ที่สุดที่พบในประเทศไทย จากเมืองโบราณนครปฐม (ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)
The biggest Dharmacakra ever found in Thailand from the ancient city of Nakhon Pathom (In custody of National Museum Bangkok)

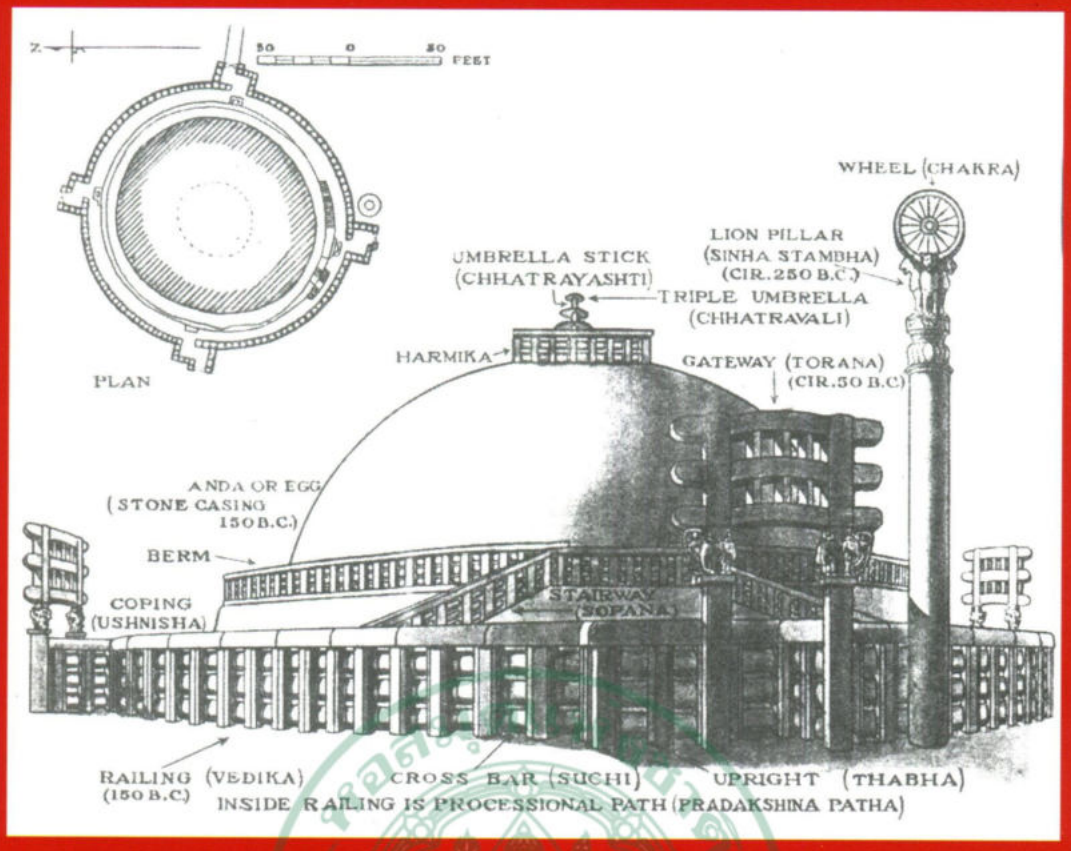

▲

ภาพลายเส้นแสดงตำแหน่งที่พบเสาธรรมจักร ณ สถูปหมายเลข ๑ ที่สาญจี รัฐมัธยประเทศ ประเทศอินเดีย

Drawing of the Stupa No.1 at Sanchi in Madhyaprades, India, showing the location of Dharmacakra pillar

▶

ภาพสลักบนรั้วสถูปหมายเลข ๓ ที่สาญจี แสดงเสารูปสิงโตเทินธรรมจักร ลักษณะเดียวกับเสาธรรมจักรของจริงที่พบในบริเวณใกล้กัน

Relief on the fence of the Stupa No.3 at Sanchi, showing the Dharmacakra Pillar which is identical to the actual one found in the area.

▲
ภาพสลักรูปบุคคลกำลังบูชาธรรมจักร บนรั้วสถูปหมายเลข ๒ ที่สาญจี
Relief on the fence of the Stupa No. 2 at Sanchi showing people worshipping the Dharmacakra .

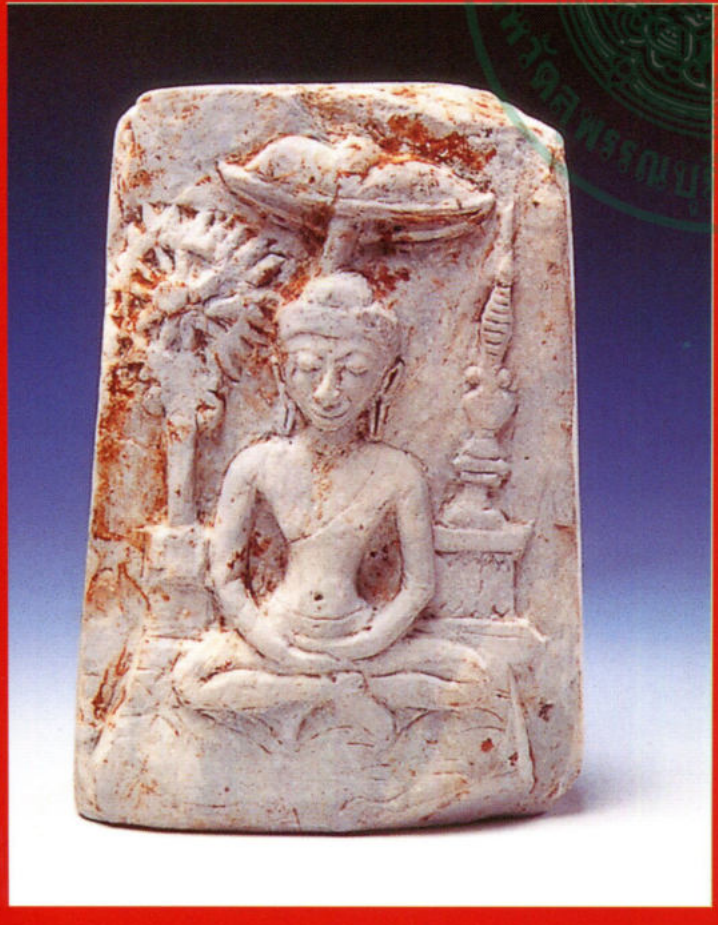

◀
พระพิมพ์ดินเผา พบที่เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี แสดงภาพพระพุทธรูปประทับขัดสมาธิราบ มีธรรมจักรประดิษฐานบนเสาและสถูปอยู่ด้านข้าง
Votive Tablet from Ku Bua ,Ratchaburi showing Dharmacakra pillar on the right of the meditating Buddha

นครปฐมภายหลังความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมทวารวดี

Nakhon Pathom after the Dvaravati Period

เมืองโบราณนครปฐมเจริญรุ่งเรืองอยู่ราว ๕๐๐ ปี คือระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก่อนที่บทบาทในฐานะเมืองท่าค้าขายที่เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างภูมิภาคจะลดลง ซึ่งอาจมีสาเหตุสำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินของแม่น้ำที่เคยไหลผ่านตัวเมืองโบราณ ประกอบกับอาจมีศูนย์กลางอื่นๆ ที่เจริญขึ้นมาแทนที่ นักวิชาการ บางท่านสันนิษฐานว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ กษัตริย์แห่งอาณาจักรพุกามของพม่าได้ยกทัพมาตีและกวาดต้อนผู้คนจากเมืองโบราณนครปฐม ทำให้เมืองโบราณแห่งนี้ถูกทิ้งร้างลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง

ต่อมาหลักฐานทางตำนานกล่าวว่าในราวปี พ.ศ. ๑๗๓๑ พระเจ้าไชยศิริซึ่งเชื่อกันว่าเป็นต้นราชวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองได้อพยพผู้คนมาตั้งที่นครปฐม โดยมีหลักฐานว่าพระนามพระเจ้าไชยศิรินั้นตรงกับชื่อเรียกเก่าของเมืองนครปฐม คือ ไชยศิริ หรือ นครชัยศรี

จากนั้น เรื่องราวของนครปฐมได้ปรากฏอีกครั้งในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาว่าในพ.ศ. ๒๑๐๔ ภายหลังการสงครามกับหงสาวดีทรงโปรดฯ ให้ตั้งเมืองนครชัยศรีขึ้น เพื่อสะดวกในการเกณฑ์คนมารับราชการทหารในยามสงคราม โดยเมืองนครชัยศรีที่ตั้งขึ้นใหม่ในขณะนั้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนครชัยศรีในบริเวณที่เรียกว่า ตำบลท่านาในปัจจุบัน ผู้คนจึงอพยพไปอยู่บริเวณศูนย์กลางใหม่กันมากขึ้น ศูนย์กลางที่พระปฐมเจดีย์จึงถูกทิ้งร้างลง

The ancient city of Nakhon Pathom flourished for about 500 years. Its decline in the 11th Century A.D. was believed to be caused by the changing of the waterways or probably another center had grown up instead. Some scholars believe that in the 12th Century A.D., the Pagan King of ancient Myanmar attacked the city and took away the people. Thus the ancient city was abondoned. Then, the legend implies that a King named Chaisiri renovated the city. His name Chaisri, was included in the old name of Nakhon Pathom, is evident. In the Ayutthaya period, the name Nakhonchaisri first emerged as the new city set up to gather manpower for the battle with Burma (Myanmar). This new city was located on the bank of The Nakhonchaisri River in the area now called Thana. People had moved to the new center and abandoned the ancient city for centuries.

▲

จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาในอุโบสถเก่าของวัดบางพระ นครปฐม

A mural painting from the Ayutthaya period at Wat Bangphra, Nakhon Pathom

การปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์

The Renovation of Phrapathom Chedi

ในสมัยรัตนโกสินทร์ เจ้าฟ้ามงกุฎขณะทรงผนวชได้เสด็จธุดงค์ไปพบพระปฐมเจดีย์ถูกทิ้งร้างอยู่ในป่ารก แต่ประชาชนในขณะนั้นยังคงเลื่อมใสไปนมัสการอยู่เสมอโดยเรียกพระเจดีย์นี้ว่า "พระประธมเจดีย์" ทรงมีพระดำริว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่สร้างแต่แรกพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศไทย

ต่อมาเมื่อทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชศรัทธาให้ปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์โดยก่อเจดีย์แบบลังกาครอบองค์เจดีย์เดิม และให้จำลองพระเจดีย์องค์เดิมไว้ทางทิศใต้ของพระเจดีย์องค์ใหม่ ทั้งให้ปรับปรุงพื้นที่โดยรอบให้งดงาม นอกจากนี้ยังทรงให้ขุดคลองเจดีย์บูชาและคลองมหาสวัสดิ์เพื่อเชื่อมการคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับนครปฐมให้สะดวกขึ้น และโปรดฯ ให้สร้างพระราชวัง ชื่อวังปฐมนคร เพื่อใช้เป็นที่ประทับในการเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และให้เปลี่ยนชื่อองค์เจดีย์จากเดิมว่า "พระประธมเจดีย์" เป็น "พระปฐมเจดีย์"

การปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ที่ได้เริ่มต้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ยังคงสืบเนื่องในรัชกาลต่อ ๆ มา

In the Bangkok period, Prince Mongkut when he was a monk found the big pagoda of Phrapathom Chedi abandoned in the jungle eventhough people still went on pilgrimage to it. He assumed that Phrapathom Chedi is probably the first pagoda erected in Thailand at the time of arrival of Buddhism. Later when Prince Mongkut became King Mongkut, he commissioned the restoration of Phrapathom Chedi and the renovation of the surrounding area. The waterways from Bangkok to Nakhon Pathom were linked by Mahasawas and Chedibooja canals made during that time. The palace named Pathomnakhon was also built as the King's residence near Phrapathom Chedi.

The restoration of Phrapathom Chedi was not finished during the reign of King Mongkut. It continued into the next reigns.

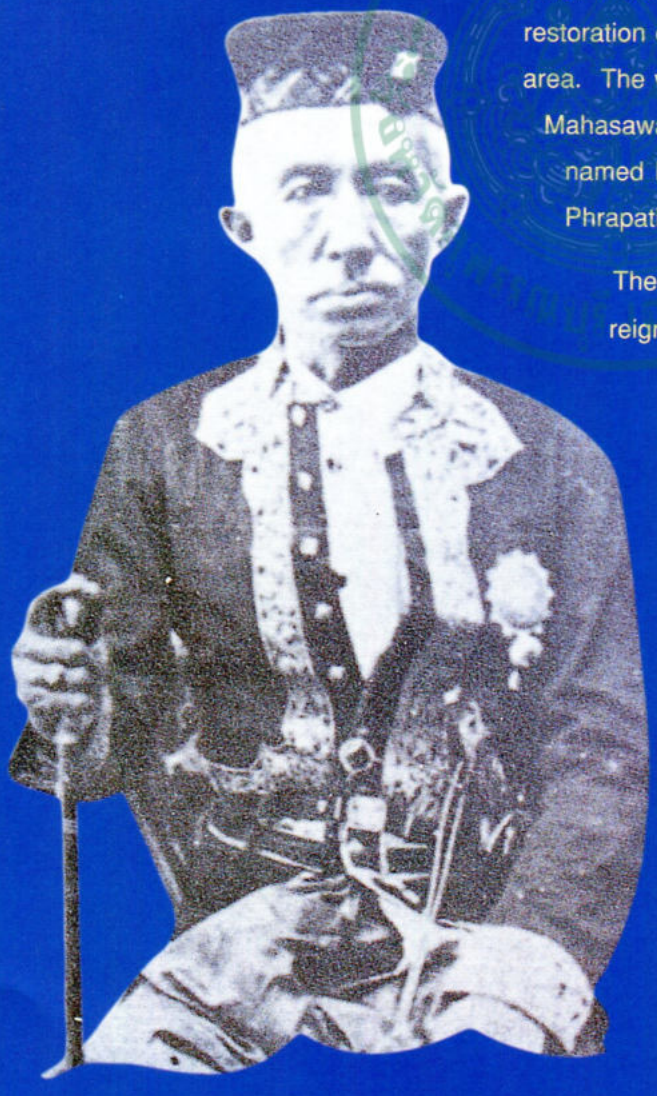

◀

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชศรัทธาให้ปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งถูกทิ้งร้างอยู่ในป่าและให้ปรับปรุงพื้นที่โดยรอบ เพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะแก่พุทธศาสนิกชน ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า พระปฐมเจดีย์น่าจะเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุองค์แรก ที่สร้างขึ้นเมื่อคราวพุทธศาสนาแรกมาประดิษฐานในประเทศไทย

King Mongkut, Rama IV, commissioned the restoration of Phrapathom Chedi as it is believed to be the first Stupa erected in Thailand at the time of the arrival of Buddhism in Thailand

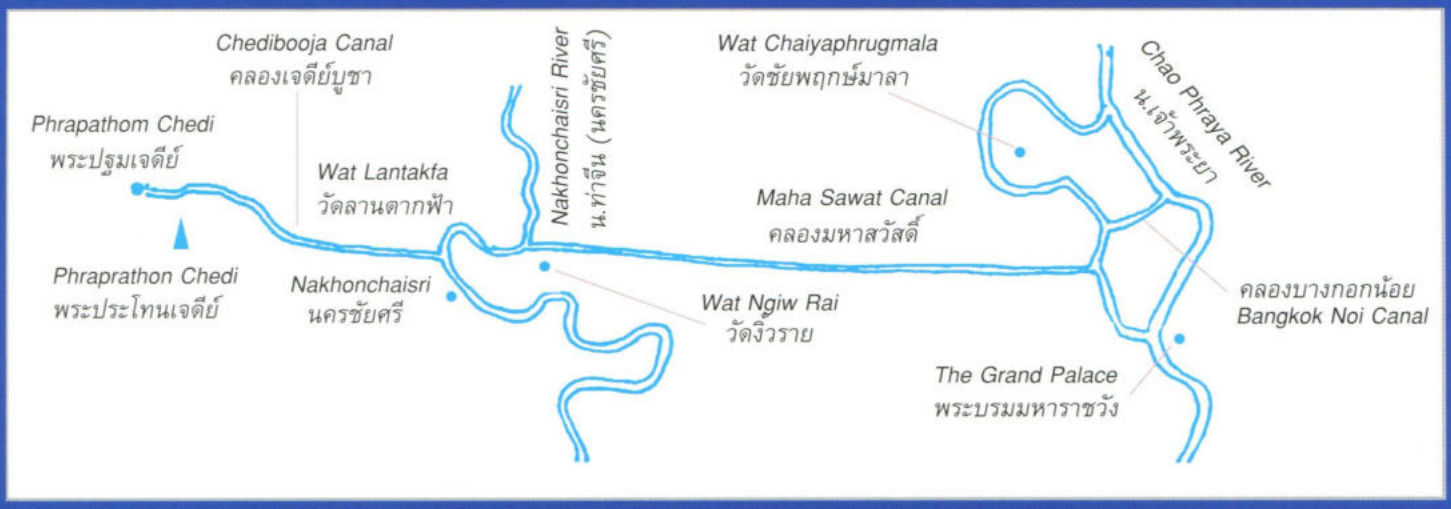

▲

เส้นทางเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

The waterways from Bangkok to Nakhon Pathom during the reign of King Mongkut

▲

พระราชวังปฐมนคร เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ภายหลังได้ชำรุดทรุดโทรมและถูกรื้อทิ้งในที่สุด ปัจจุบันบริเวณวังปฐมนครเดิมใช้เป็นที่ทำการของเทศบาลเมืองนครปฐม

Pathomnakhon Palace was the residence of King Mongkut during his royal visit to Nakhon Pathom. It was later demolished. The area where the palace once stood is now the Muang Nakhon Pathom Municipal Office.

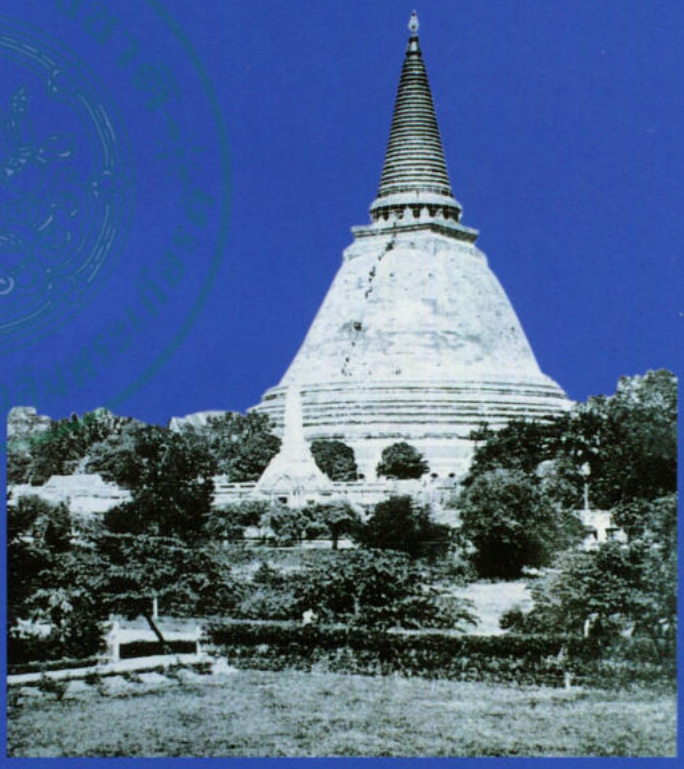

▲

ด้านหลังคือพระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบัน เป็นทรงระฆังมีความสูงจากพื้นดินถึงยอด ๑๒๖.๘๕ เมตร เป็นเจดีย์ที่สร้างครอบพระปฐมเจดีย์เดิมโดยเริ่มปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนเจดีย์องค์เล็กที่อยู่ด้านหน้าคือ เจดีย์จำลองพระปฐมเจดีย์องค์เดิมอยู่บนระเบียงด้านทิศใต้ของพระปฐมเจดีย์องค์ปัจจุบัน

Old photograph showing the Phrapathom Chedi as it was restored during the reign of King Mongkut; the small stupa in front is a replica of the original Phra Pathom Chedi.

มณฑลนครชัยศรี

Nakhonchaisri State

▲
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
King Chulalongkorn

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสานต่องานปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ซึ่งเริ่มมาแต่รัชกาลก่อนจนแล้วเสร็จ ทั้งยังทรงโปรดฯ ให้ประดับองค์เจดีย์ด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลืองส้มที่สั่งมาจากเมืองจีน และสร้างพระระเบียงชั้นนอกรอบองค์พระปฐมเจดีย์ โดยเสด็จพระราชดำเนินมาทรงดูแลการก่อสร้างพร้อมด้วยสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชในขณะนั้น

เมื่อมีการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล ได้โปรดฯ ให้รวมเมืองนครชัยศรี สาครบุรี และสุพรรณบุรี โดยยกฐานะขึ้นเป็น มณฑลนครชัยศรี ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ มีที่ทำการมณฑลอยู่ที่เมืองนครชัยศรี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๑ โปรดฯ ให้ย้ายเมืองนครชัยศรีจากตำบลท่านามาอยู่ ณ บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพื้นที่รกร้าง ที่ทำการราชการในระยะแรกต้องอาศัยอยู่ในระเบียง และวิหารทิศขององค์พระปฐมเจดีย์จึงได้ทรงโปรดฯ ให้พัฒนาพื้นที่โดยการวางผังเมืองใหม่ สร้างอาคารที่ทำการ และตัดถนนต่างๆ ขึ้น อีกทั้งมีการตัดทางรถไฟสายใต้ผ่านมณฑลนครชัยศรีในขณะนั้น ทำให้บ้านเมืองพัฒนาขึ้น และผู้คนย้ายเข้ามา ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณโดยรอบพระปฐมเจดีย์มากขึ้น

King Chulalongkorn continued the restoration of Phrapathom Chedi until it was finished. Also, he commisioned the decoration of the stupa with saffron mosaics imported from China and the construction of the balcony surrounding the stupa. He visited Phrapathomchedi accompanied by The Crown Prince Vajiravudh.

After the change of the government administrative system, Nakhonchaisri was combined with Sakhonburi and Suphanburi in 1895 and became Monthol Nakhonchaisri or Nakhonchaisri State. Its center was still at Thana. In 1898 the office was move to Phrapathom Chedi which was then considered a remote place. Then the infrastructure development began. The government offices and street as well as the railway that passes through the city to southern Thailand were made. Because of these changes, people moved to the surrounding area of Phrapathom Chedi which has been the new center since then.

สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พร้อมด้วยเจ้านายและขุนนางที่ตามเสด็จ ณ บริเวณระเบียงพระปฐมเจดีย์ (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)
Crown Prince Vajiravudh and courtiers on the verandah of Phrapathom Chedi (Courtesy of National Archives)

ราษฎรที่มารอรับเสด็จที่ตลาดนครปฐม (ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)
Some subjects waiting for King Chulalongkorn at Nakhon Pathom Market (Courtesy by National Archives)

นครปฐมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Nakhon Pathom during the Reign of King Vajiravudh

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้เคยตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมานมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และต่อมาได้ทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชวังสนามจันทร์ขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับนอกพระนคร โดยการก่อสร้างได้เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ มีหลวงพิทักษ์มานพ (น้อย ศิลปี ต่อมาได้เป็นพระยาวิศุกรรมประสิทธิ์) เป็นแม่กองก่อสร้าง และได้ดำเนินการก่อสร้างมาจนกระทั่งได้ทรงขึ้นครองราชย์และแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๖๒

ส่วนองค์พระปฐมเจดีย์นั้น ทรงให้สร้างพระวิหารโถงด้านหน้าต่อกับวิหารทิศเหนือของพระปฐมเจดีย์ขึ้นใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ ที่อัญเชิญมาจากเมืองศรีสัชนาลัยซึ่งแต่เดิมชำรุดและได้บูรณะให้เต็มองค์ทรงพระราชทานนามว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์ศรีอินทราทิตย์ธรรโมภาส มหาวชิราวุธราชปูชนียบพิตร” อีกทั้งทรงโปรดฯ ให้แก้ไขพระวิหารหลวงและให้เขียนภาพจิตรกรรมที่แสดงภาพพระปฐมเจดีย์องค์เดิมตั้งแต่สมัยเริ่มสร้างจนถึงลักษณะในปัจจุบันและภาพเทพชุมนุมนมัสการพระปฐมเจดีย์ โดยมีลักษณะเป็นงานจิตรกรรมในรัชสมัยที่มีรูปแบบตะวันตกมาผสมผสาน

ในด้านการปกครอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยกฐานะ ตำบลนครปฐมขึ้นเป็นเมืองนครปฐมใน พ.ศ. ๒๔๕๖ แต่ยังคงขึ้นอยู่กับมณฑลนครชัยศรี ต่อมาจนกระทั่งระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้ถูกยกเลิกไปในรัชกาลต่อมา

▲
พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบริเวณพระราชวังสนามจันทร์

King Vajiravudh Memorial at Sanamchan Palace, Nakhon Pathom

King Vajiravudh as The Crown Prince had accompanied his father, King Chulalongkorn, to Phrapathom Chedi. Later he commissioned the construction of the palace in a nearby area called Sanamchan Palace which was started in 1904 and completed in 1919.

After he was enthroned, King Vajiravudh commissioned the rebuilding of the northern porch of Phrapathom Chedi to enshrine the Sukhothai style Buddha image named Phra Ruang Rojanarit. The wall painting inside the vihara shows the history of Phrapathom Chedi's restoration.

In 1913, the Nakhon Pathom Sub-district was proclaimed to be a city. It was still a part of Nakhonchaisri state before changing to Nakhon Pathom Province later.

▲

งานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ในราวสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สังเกตได้จากพระร่วงโรจนฤทธิ์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ทรงโปรดเกล้าฯให้บูรณะจากชิ้นส่วนพระพุทธรูปสุโขทัยและอัญเชิญมาประดิษฐาน ณ วิหารโถง ด้านทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์

Festive time of Phrapathomchedi, probably during the reign of King Vajiravudh.

▲

สะพานเจริญศรัทธา ซึ่งเดิมเป็นสะพานไม้ข้ามคลองเจดีย์บูชาจากฝั่งสถานีรถไฟมายังองค์พระปฐมเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ออกแบบสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ นับเป็นสะพานปูนแห่งแรกของนครปฐม

Charoen-Satha Bridge was once a wooden bridge across the Chedibooja canal and changed later to concrete bridge designed by Prince Narisaranuvattiwongse in 1918. It was the first concrete bridge in Nakhon Pathom

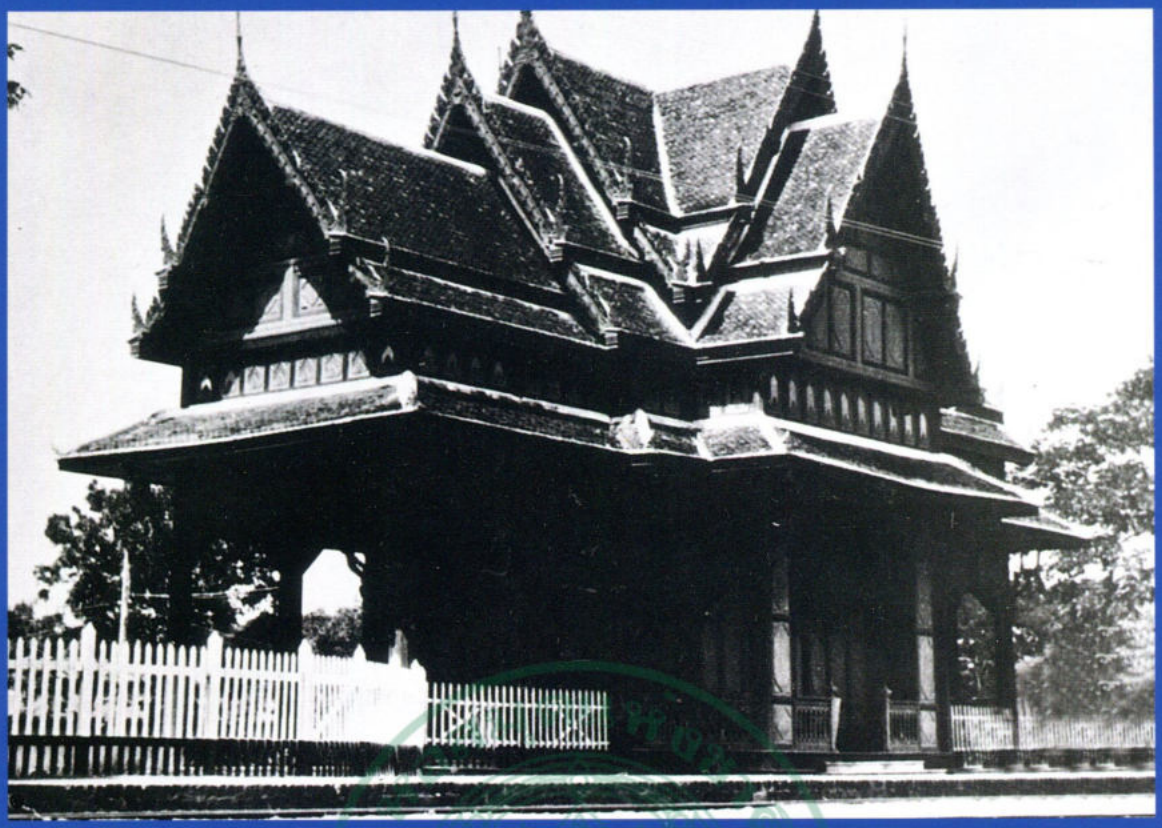

▲
สถานีรถไฟหลวงพระราชวังสนามจันทร์ สร้างราว พ.ศ. ๒๔๕๓

Sanamchan Palace Railway Station built in 1910

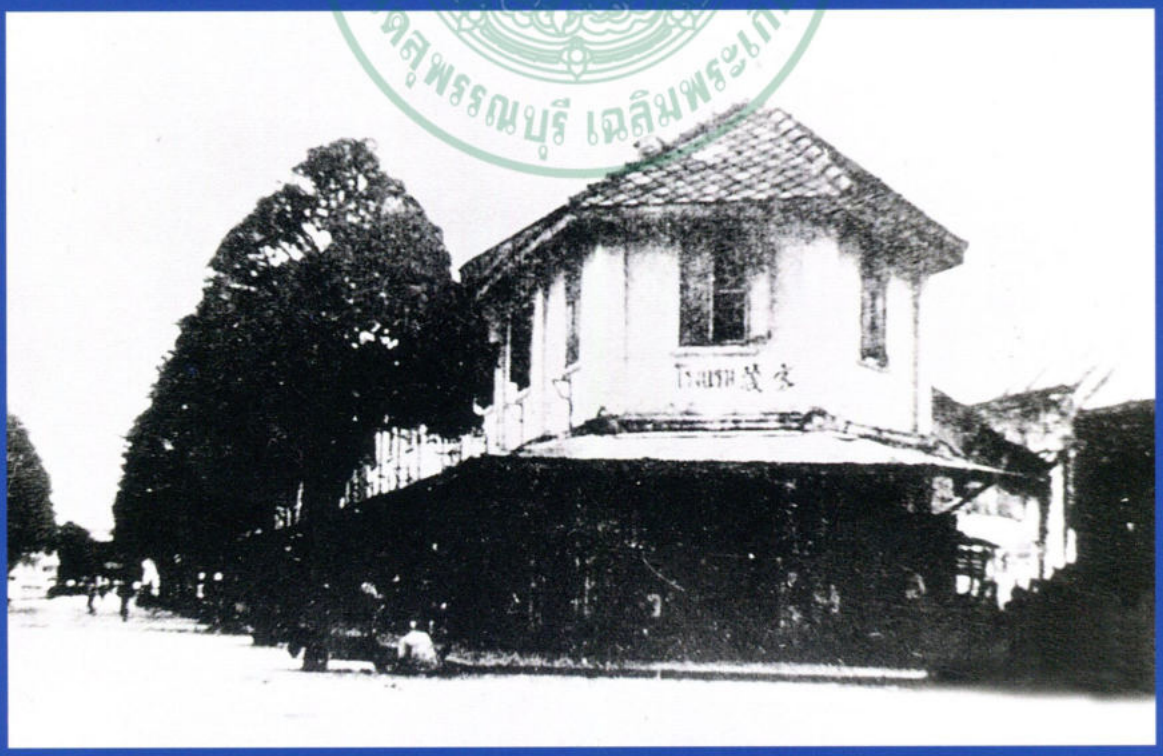

▲
ตัวเมืองนครปฐมในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Downtown of Nakhon Pathom during the reign of King Vajiravudh

(สำเนา)

ประกาศตั้งเมืองนครปฐม

มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศมาให้ทราบทั่วกันว่า ที่ตำบลพระปฐมเจดีย์เปนที่มีราษฎรตั้งภูมิลำเนาทำไร่นาค้าขายอยู่หนาแน่น ทั้งเปนที่ประดิษฐานโบราณเจดีย์อันเปนที่นับถือของพุทธสาสนิกชนอย่างสำคัญ เมื่อถึงเทศกาลก็มีผู้ไปนมัสการด้วยอาการรื่นเริงเปนอันมาก นับว่าเปนที่ประชุมชนอย่างครึกครื้นได้แห่งหนึ่ง กระทรวงมหาดไทยจึงได้ให้ตั้งศาลาที่ว่าการมณฑลนครไชยศรีลง ณ ตำบลนั้น บัดนี้ได้ทรงสถาปนาพระราชนิเวศน์ขึ้น ณ ที่ตำบลสนามจันท์ ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่าพระราชวังสนามจันท์ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม เพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถอยู่เสมอทุกปี ก็ยิ่งกระทำให้ที่ตำบลนั้นสมบูรณ์มั่งคั่งขึ้นอีกเปนอันมาก จึงทรงพระราชดำริห์ว่าสมควรจะยกที่ตำบลนี้ขึ้นเปนเมืองสำหรับมณฑลให้เปนการถาวรต่อไปจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกที่ตำบลนี้ว่า เมืองนครปฐม สืบไป

ประกาศมา ณ วันพุธที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นวันที่ ๙๖๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ประกาศตั้งเมืองนครปฐม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

◀
พระที่นั่งวัชรีรมยา
ในพระราชวังสนามจันทร์
Watchareeromya Pavillion
in Sanamchan Palace

▲
พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์ ในพระราชวังสนามจันทร์
Chalee-mongkolart royal residence in Sanamchan Palace

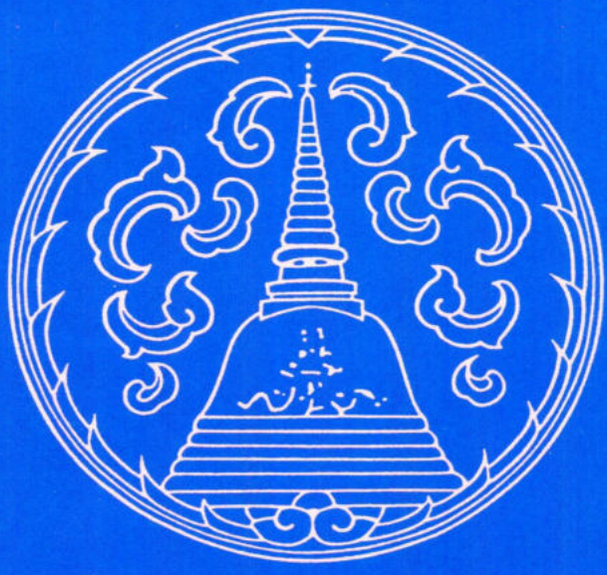

ตราประจำจังหวัดนครปฐม

The Emblem of Nakhon Pathom

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เมื่อมีการยกเลิกระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลลง เมืองนครปฐมจึงได้รับการจัดตั้งให้เป็นจังหวัดนครปฐมอย่างเป็นทางการ

ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนครปฐมเป็นรูปเจดีย์องค์ใหญ่ มีมงกุฎประดับที่องค์เจดีย์

เจดีย์องค์ใหญ่ หมายถึง องค์พระปฐมเจดีย์ที่เชื่อว่าพระโสณณะและพระอุตตระ สมณทูตที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้สร้างขึ้น

มงกุฎ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงมีพระราชศรัทธาในการปฏิสังขรณ์และก่อสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ให้สูงใหญ่และสง่างามดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

In the reign of King Prajadhipok, Rama VII, Nakhonchaisri State was officially changed to Nakhon Pathom Province.

The emblem of Nakhon Pathom province is the big stupa decorated with a crown.

The big stupa indicates Phrapathom Chedi was believed to have been erected by Phra Sonna and Phra Uttara, the missionaries sent to this region by King Asoka of India.

The crown signifies King Mongkut who commissioned the restoration of Phrapathom Chedi as it is seen nowadays.

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดลพบุรี เฉลิมพระเกียรติ

โบราณวัตถุสมัยทวารวดีชิ้นเยี่ยม
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

The Master Pieces of Dvaravati Art
in Phrapathom Chedi National Museum

รูปที่ ๑. พระพุทธรูปยืน
เลขทะเบียน ๖๒๓/๒๕๑๙
หินปูน สูง ๑๓๓ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม

Plate 1. Standing Buddha
Acc.no. 623/2519
Limestone, H. 133 cm.
Found in Nakhon Pathom

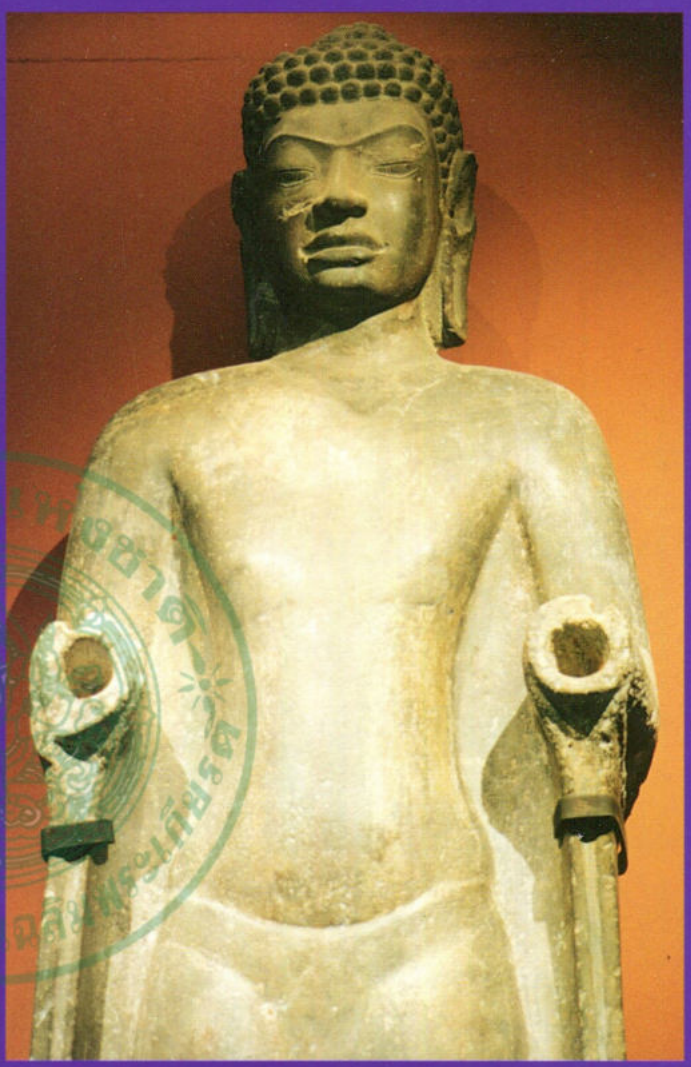

รูปที่ ๒. พระพุทธรูปยืน
เลขทะเบียน ๖๓๐/๒๕๑๙
หินปูน, สูง ๒๘๕ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม

Plate 2. Standing Buddha
Acc.no. 630/2519
Limestone, H.285 cm
Found in Nakhon Pathom

มีลักษณะที่แสดงถึงอิทธิพลศิลปะสมัยคุปตะหลังคุปตะของอินเดีย โดยอาจเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปสมัยคุปตะที่สารนาถและภาพสลักสมัยหลังคุปตะที่กลุ่มถ้ำอชันตา (Le May, 1977 หน้า 22) แต่ได้มีการผสมผสานเข้ากับความเป็นท้องถิ่น จนทำให้มีลักษณะเฉพาะ คือ มีพระพักตร์รูปไข่ พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกแบน พระโอษฐ์ค่อนข้างหนา และขมวดพระเกศาค่อนข้างใหญ่ เป็นต้น นักวิชาการบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า เส้นโค้งของพระขนงและพระโอษฐ์ที่คมชัดเป็นลักษณะพิเศษที่ปรากฏในประติมากรรมสมัยทวารวดีจากนครปฐมและราชบุรี (W. Woodward Jr., 1997 ; หน้า 62)

พระพุทธรูปยืนแสดงปางวิตรรกะทั้งสองพระหัตถ์ เป็นรูปแบบที่พบในศิลปะทวารวดีตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา แต่ไม่พบในศิลปะอินเดีย แม้แต่ในพระพุทธรูปยืนสมัยคุปตะหลังคุปตะที่เชื่อว่าเป็นต้นแบบให้พระพุทธรูปทวารวดี ก็แสดงปางวิตรรกะด้วยพระหัตถ์เดียวอันมีความหมายถึง การแสดงธรรม นักวิชาการให้ความหมายของพระพุทธรูปยืนแสดงปางวิตรรกะทั้งสองพระหัตถ์ว่าหมายถึงปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ โดยเปรียบเทียบกับภาพสลักพระพุทธรูปแสดงปางวิตรรกะทั้งสองพระหัตถ์ประทับยืนเหนือพนัสบดี มีพระอินทร์พระพรหมประทับอยู่สองข้าง ซึ่งพ้องกับเหตุการณ์พุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ แต่ทั้งนี้ยังมีภาพพระพุทธเจ้าประทับยืนแสดงปางวิตรรกะสองพระหัตถ์เหนือพนัสบดีบางภาพที่ไม่มีพระอินทร์ พระพรหมประกอบหรือมีบริวารประกอบเป็นพระโพธิ์สัตว์ ซึ่งกรณีนั้นการแสดงปางดังกล่าวน่าจะมีความหมายต่างออกไป (Boisselier, 1975 ; หน้า 87-88)

รูปที่ ๑. เป็นตัวอย่างของพระพุทธรูปยืนในศิลปะทวารวดี ที่สมบูรณ์ที่สุดองค์หนึ่ง

รูปที่ ๒. พระพุทธรูปองค์นี้สลักจากหินสองก้อนมาต่อกันโดยยึดด้วยเหล็กรูปตัวไอ (I) อยู่ด้านหลัง ส่วนพระหัตถ์ที่ชำรุดหักหายไปนั้น สันนิษฐานว่าคงจะแสดงปางวิตรรกะทั้งสองข้าง

General appearance of Dvaravati Buddha images is very similar to that of Indian sculpture of the Gupta period,especially to those from Sarnath and the cave temples of Ajanta. (Le May, 1977 p. 22). But the standing Buddha with both hands performing the gesture of instruction (Vitarka mudra) established in Dvaravati in the seventh century was not known in India where the two hands always perform different gestures. This pose has been associated with the Buddha descending from the Tavatimsa Heaven (Heaven of Thirty-three). It is comparable to the Panasbodi scenes which represent the Buddha performing Virtarka mudra in both hands while mounted on a fabulous bird. The Lord is accompanied by two attendants generally assumed to be Indra and Brahma whom were in his company up on his return to the earth according to Buddhist texts. But it is questionable in case when the two attendants or Bhodhisattvas are omitted. Therefore the scenes need to be interpreted separately. (Boisselier, 1975 ; p.87-88)

Pate 1. Good Sample of the complete Standing Buddha image of Dvaravati.

Pate 2. The sculpture was made of two lumps of stone joined together by the I-shape iron. The missing hands are assumed performing Vitarka mudra.

รูปที่ ๓. พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี
เลขทะเบียน ๖๔๐/๒๕๑๙
หินปูน, สูง ๕๒ เซนติเมตร กว้าง ๓๒ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม

Plate 3. Buddha Standing on Panasbodi
Acc. No. 640/2519
Limestone, H. 52 cm. W. 32 cm.
Found in Nakhon Pathom

รูปที่ ๔. พระพุทธรูปประทับเหนือ พระอรุณาทิตย์ (?)
เลขทะเบียน ๖๔๑/๒๕๑๙
หินปูน, สูง ๔๕ เซนติเมตร กว้าง ๓๔ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม

Plate 4. Buddha standing on Arunaditya (?)
Acc.no. 641/2519
Limestone, H .45 cm. W . 34 cm.
Found in Nakhon Pathom

พระพุทธรูปประทับยืนเหนือพนัสบดี

Buddha Standing on Panasbodi

เป็นประติมากรรมรูปแบบพิเศษที่พบเฉพาะในศิลปะทวารวดีโดยสลักเป็นภาพนูนสูงภาพพระพุทธเจ้าประทับเหนือสัตว์พาหนะลูกผสมที่เรียกกันต่อๆ มาว่า พนัสบดี โดยเชื่อว่าเป็นภาครวมของสัตว์พาหนะของเทพเจ้าในศาสนาฮินดูคือ มีปีกอย่างหงส์ซึ่งเป็นพาหนะของพระพรหม มีหูและเขาอย่างโคซึ่งเป็นพาหนะของพระศิวะ และมีปากอย่างครุฑซึ่งเป็นพาหนะของนารายณ์ (ซึ่งหากเชื่อเช่นนี้ก็ควรจะเรียกว่า พราหมณัสบดี ไม่น่าจะเป็น พนัสบดี ซึ่งแปลว่า เจ้าป่า : ธนิต อยู่โพธิ์, พรหมสี่หน้า, ๒๕๐๙ หน้า ๑๘-๑๙) ซึ่งเหตุผลของการสร้างอาจเพื่อแสดงความเหนือกว่าของพุทธศาสนาต่อศาสนาฮินดู นักวิชาการบางท่านเสนอว่าลักษณะของพนัสบดีนี้คล้ายคลึงกับที่ปรากฏในศิลปะแถบอานธระประเทศของอินเดียและอาจเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายว่า พระพุทธองค์ได้รับการยอมรับนับถือในหมู่มวลสรรพสัตว์ก็เป็นได้ (Boisselier, 1975; หน้า ๕๔)

ภาพพระพุทธเจ้าประทับเหนือพนัสบดีที่มีภาพพระอินทร์และพระพรหมประกอบมีความสอดคล้องกับเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ ซึ่งกล่าวว่าภายหลังเสด็จไปทรงเทศน์โปรดพุทธมารดาแล้ว ได้เสด็จกลับสู่พื้นโลก ณ เมืองสังกัสสะ โดยมีพระอินทร์และพระพรหมตามมาส่งเสด็จ ซึ่งเหตุการณ์ตอนเดียวกันนี้ในศิลปะอินเดียโบราณ และในศิลปะไทยสมัยหลังมักแสดงด้วยภาพพระพุทธองค์เสด็จลงทางบันไดแก้วซึ่งอยู่ตรงกลาง มีพระอินทร์และพระพรหมเสด็จทางบันไดเงินและบันไดทองที่ขนาบอยู่สองข้าง ไม่ปรากฏว่าพระพุทธองค์เสด็จโดยสัตว์พาหนะซึ่งให้ความรู้สึกเหมือนการเหาะลงมามากกว่าการก้าวลง เช่นที่อธิบายไว้ในพระไตรปิฎก

นอกจากความหมายของภาพสลักนี้จะไม่ชัดเจนแล้ว จุดประสงค์ของการสร้างก็ไม่แน่ชัดเช่นกัน เพราะเท่าที่พบภาพสลักพระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดีทุกชิ้นมักมีเดือยอยู่ด้านหลัง และมีรูตรงกลางภาพซึ่งอาจใช้ยึดกับโครงสร้างบางอย่าง เช่น ส่วนของหน้าบันอาคาร เป็นต้น (Boisselier, 1975 ; หน้า 54-55)

รูปที่ ๓. พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดีองค์นี้ มีภาพบริวารถือสิ่งของบางอย่างในมือซึ่งอาจเป็นพู่

รูปที่ ๔. ถึงแม้จะมีองค์ประกอบทั่วไปเหมือนกัน แต่ภาพสลักชิ้นนี้มีลักษณะต่างออกไปเพราะพาหนะที่พระพุทธเจ้าประทับ นั้นไม่ใช่พนัสบดี แต่เป็นพาหนะมีหน้าเป็นคน นักวิชาการแปลความหมายของภาพนี้ต่างกันไป เช่น ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงประทานอธิบายว่าเป็นครุฑ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์อธิบายว่าเป็นพระอรุณาทิตย์ เทพเจ้าแห่งแสงสว่าง ตามคติฮินดู ซึ่งในที่นี้อาจหมายความ ถึงรัศมีพระอาทิตย์ให้ได้แต่แสงสว่าง แต่ทำให้พ้นทุกข์ไม่ได้ ส่วนแสงสว่างคือพระพุทธเจ้านั้น ทำให้พ้นทุกข์ได้ (ธนิต อยู่โพธิ์, พรหมสี่หน้า, หน้า ๑๖)

The Buddha on Panasbodi is a special type of relief found in Dvaravati Art. The reliefs represent the Buddha mounted on a fabulous bird called Panasbodi which literally means the Lord of the forest. The Panasbodi is believed to be a combination of the Hindu Gods' Vehicles. It has wings as Hamsa the vehicle of Brahma, ears and horns as the Bull vehicle of Shiva, and a mouth as the Garuda - vehicle of Vishnu, The reason for making such a sculpture is to show the dominion of Buddhism over Hinduism.

Not only the meaning of the relief is unclear, the function of them is also mysterious, Mostly, the reliefs were equipped with a tenon on their back surface and a hole running through the figure enabling them to be fixed to a support probably on a pediment. (Boisselier, 1975; page 54-55)

Pate 3. The Buddha on Panasbodi accompanied by two attendants holding ceremonial whisks.

Pate 4. In general, this relief is similar to relief no.3, but the vehicle of the Buddha is different. Here it has a human face with wings and two hands holding flowers. M.C. Subhadradis Diskul assumed that this is the Garuda while Luang Boribal Buribhand assumed this to be Arunaditya or the god of light in Hindu belief.

รูปที่ ๕. ฐานศิลาจำหลักภาพพุทธประวัติตอนแสดงธรรม
เลขทะเบียน ๖๓๕/๒๕๑๙
หินปูน, กว้าง ๑๑๑ เซนติเมตร สูง ๖๐ เซนติเมตร
พบที่วัดไทร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

Plate 5. Stone carving of a scene from Buddha's history
Acc.no. 635/2519
limestone, H 60 cm. W 111 cm.
Found at Wat Sai, Nakhon Pathom

จิตรกรรมที่ถ้ำอชันตาหมายเลข ๑๗ ศิลปะสมัยหลังคุปตะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แสดงภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่เหล่ากษัตริย์และพระสงฆ์

Wall painting in Cave 17, Ajanta, 5th century A.D. Depicts the Buddha preaching to high dignitaries and to monks

ฐานศิลาจำหลักภาพพระพุทธเจ้าแสดงธรรม

Relief Depicting Buddha in Preaching Mudra

เป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ตรงกลางมีช่องสำหรับสวมต่อกับโครงสร้างอย่างใดอย่างหนึ่ง ภาพสลักซึ่งเดิมคงมีทั้งสี่ด้านนั้นชำรุด คงเหลือรายละเอียดบางส่วนอยู่เพียงสองด้าน ซึ่งแสดงภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ (ภัทรอาสน์) ห้อยพระบาทลงเบื้องล่าง พระหัตถ์ขวาแสดงปางวิตรรกะ พระหัตถ์ซ้าย วางบนพระเพลา ทรงครองจีวรแบบห่มเฉียง ลักษณะจีวรเป็นริ้ว เบื้องหน้าด้านล่างมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาท สองข้างบัลลังก์มีภาพบุคคลยืนถือสิ่งของที่เห็นเพียงส่วนด้ามอยู่ในมือ ที่พื้นเบื้องล่างมีกลุ่มบุคคลในท่าอัญชลี ด้านขวาของพระพุทธองค์เป็นกลุ่มพระสงฆ์ และด้านซ้ายเป็นกลุ่มบุคคลแต่งกายด้วยเครื่องประดับแบบกษัตริย์ ถัดขึ้นไปเป็นภาพบุคคลยืนในท่าพนมมือ โดยมีแนวลายคล้ายก้อนเมฆ คั่นแบ่งไว้จากกลุ่มบุคคลนั่งด้านล่าง

รายละเอียดของภาพสลักอาจเปรียบเทียบได้กับภาพจิตรกรรมตอนพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่โลกทั้งสาม (Universal Preaching) ที่ถ้ำอชันตาหมายเลข 17 ศิลปะสมัยหลังคุปตะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 โดยภาพจิตรกรรมที่อชันตาแบ่งภาพเป็นสามตอน คือ ตอนที่หนึ่งเป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เหล่าเทวดา ตอนที่สองแสดงเหตุการณ์การเสด็จลงสู่พื้นโลก และ ตอนที่สามแสดงภาพพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เหล่ากษัตริย์และพระสงฆ์ ซึ่งภาพตอนที่สามนี้มีความคล้ายคลึงกับภาพสลักบนฐานศิลาจำหลักภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมพบที่นครปฐมอย่างมาก จะมีข้อแตกต่างอยู่บ้างตรงที่ในภาพจิตรกรรมพระพุทธองค์ทรงแสดงปางประทานธรรม (Dharmacakra mudra) และภาพเหล่ากษัตริย์และพระสงฆ์อยู่สลับด้านกันกับในภาพสลัก

This relief depicting Buddha in preaching mudra attended by monks and a group of aristocrats Details of the relief can be compared with the mural painting showing the scene of Universal Preaching of Buddha in cave no. 17 at Ajanta, India. The painting has three scenes of Buddha's story i.e. the Buddha preaching to deities, the Buddha's descent from the Tavatimsa heaven and Buddha preaching to monks and dignitaries. The latter scene can be compared to the relief found in Nakhonpathom. But there are two major differences, in the painting at Ajanta the Buddha is in Dharmacakra Mudra while in the relief at Nakhon Pathom the Buddha is in Vitarka mudra ; the group of monks and dignitaries in relief are on opposite sides from those of the painting.

รูปที่ ๖. ชิ้นส่วนพนักพุทธบัลลังก์
เลขทะเบียน ๖๒๖/๒๕๑๙
หินปูน, ยาว ๙๘.๕ เซนติเมตร กว้าง ๔๐ เซนติเมตร
พบที่วัดพระเมรุ บริเวณเมืองโบราณนครปฐม

Plate 6. Fragment of the Buddha's throne
Acc.no. 626 / 2519
limestone, W. 40 cm. L.98.5 cm.
Found at Wat Phra Meru, Nakhon Pathom

ชิ้นส่วนพุทธบัลลังก์

A Fragment of the Buddha's Throne

สลักแนวพนักบัลลังก์เป็นลายดอกไม้สี่กลีบสลับรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดแนวนอนและมีลายก้านขดประกอบ ด้านล่างเป็นลายคล้ายใบไม้มีปลายม้วนเข้า ด้านบนเป็นลายสลักรูปสี่เหลี่ยมในแนวลายประคำสลับกับลายคล้ายหม้อน้ำหรือหัวเสา ส่วนปลายของพนักเป็นหน้ามกรคายสัตว์คล้ายสิงห์ในท่าเผ่นโผน

ตามประวัติเล่าว่า ขุดพบที่วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระอธิบายว่าเป็นชิ้นส่วนศิลาทับหลังเรือนแก้วของพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาททำด้วยศิลาซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยพระพุทธรูปดังกล่าวได้ถูกเชิญจากนครปฐมไปไว้ยังวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในช่วงสมัยอยุธยา ก่อนที่จะถูกเชิญมาประดิษฐานที่วัดหน้าพระเมรุจวบจนปัจจุบัน

พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทที่วัดหน้าพระเมรุ ยังมีส่วนของพนักบัลลังก์ซึ่งสลักลวดลายแบบเดียวกับในชิ้นส่วนพนักบัลลังก์นี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาชิ้นส่วนทั้งสองประกอบกัน จะสามารถเปรียบเทียบได้กับภัทรอาสน์ในฐานศิลาจำหลักภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม (รูปที่ ๕) ซึ่งมีรูปแบบที่แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียสมัยคุปตะหลังคุปตะ เช่นที่พบในพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทที่กลุ่มถ้ำอชันตาและเอลโลรา เป็นต้น

This fragment of the Buddha's throne was found in an excavation at Wat Phra Meru in the ancient city of Nakhonpathom. The type-of stone and carving designs indicate that the piece is probably part of the throne of the Buddha Image now enshrined in the minor vihara at Wat Na Phra Meru in Ayutthaya. The Buddha Image was believed to be shifted from Nakhon Pathom to Wat Mahathat in Ayutthaya before shifting further to Wat Phra Meru.

The completion of the throne can be seen in the relief of Buddha in preaching mudra, Plate no.5. The form and design of the throne shows the influence of Gupta-Post Gupta styles of India as found in the caves at Ajanta and Ellora.

ภาพลายเส้นแสดงตำแหน่งของชิ้นส่วนพุทธบัลลังก์

Drawing Shows the location of this fragment of the Buddha's throne

รูปที่ ๗. ธรรมจักร

เลขทะเบียน ๖๒๗ / ๒๕๑๙

หิน, สูง ๗๐ เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗๓ เซนติเมตร

พบในจังหวัดนครปฐม

Plate 7. Dharmacakra

Acc.no.627 / 2519

limestone, H. 70 cm. Diam. 73 cm.

Found in Nakhon Pathom

รูปที่ ๘. ธรรมจักร

เลขทะเบียน ๖๒๔/๒๕๑๙

หิน, สูง ๘๒ เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๖๖ เซนติเมตร

พบที่วัดพระงาม ในจังหวัดนครปฐม

Plate 8. Dharmacakra

Acc.no. 624/2519

limestone, H. 82 cm. Diam.66 cm.

Found at Wat Phra - Ngam, Nakhon Pathom

รายละเอียดของธรรมจักร รูปที่ ๘

Detail of Dharmacakra Plate. 8

ธรรมจักร Dharmacakra

เป็นพุทธศิลปะที่พบจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณนครปฐมโดยพบทั้งแบบสลักนูนสูงและแบบลอยตัว มีส่วนฐานของล้อสำหรับถ่วงน้ำหนัก บางครั้งพบร่วมกับกวางหมอบซึ่งประกอบกันเป็นสัญลักษณ์แทนพุทธประวัติตอนปฐมเทศนาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้กรุงพาราณสี (ปัจจุบัน คือ สารนารถ ในรัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย)

ในระยะแรกๆ เมื่อมีการพบเฉพาะส่วนวงล้อธรรมจักรในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีนั้น นักวิชาการยังไม่ทราบแน่ชัดว่า เป็นรูปเคารพเนื่องในความเชื่อใด กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้นำเสนองานเขียนเกี่ยวกับข้อความในจารึกบนธรรมจักร ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันว่าธรรมจักรในศิลปะทวารวดีนั้นสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา

รูปที่ ๗. ธรรมจักรวงนี้สลักแบบนูนสูง ส่วนฐานมีภาพบุคคลนั่งมือสองข้างถือดอกบัว อันเป็นลักษณะของพระอาทิตย์ จึงมีบางความเห็นกล่าวว่า วงล้อศิลานี้คือ สุริยจักร ส่วนข้อเสนอที่ว่าเป็นธรรมจักรนั้น กล่าวว่าเป็นเพราะจักรเคยเป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์มาก่อน เมื่อนำมาใช้ในธรรมจักร จึงยังคงนำรูปพระอาทิตย์ประกอบไว้ด้วย

รูปที่ ๘. ธรรมจักรวงนี้เป็นแบบนูนสูง มีรอยชำรุดและได้รับการซ่อมแซมไว้ ส่วนฐานของล้อสลักภาพสตรีสวมศิราภรณ์อย่างนางกษัตริย์ นั่งในท่าสมาธิ มือสองข้างถือดอกบัว สองข้างมีช้าง ๒ เชือกยืนชูงวงยกหม้อน้ำขึ้นเทเหนือเศียรรูปสตรี ด้านล่างมีภาพดอกบัวขนาดใหญ่แย้มกลีบรองรับ

ภาพสตรีมีช้างชูงวงรดน้ำอยู่เหนือเศียรนี้ ปรากฏมาตั้งแต่ในศิลปะอินเดียโบราณ เช่น ภาพสลักบนซุ้มประตูทางเข้าทิศตะวันออกของสถูปหมายเลข ๑ ที่สาญจี ซึ่งเป็นภาพสัญลักษณ์ในพุทธประวัติ หมายถึงพระนางสิริมหามายากำลังมีพระประสูติกาลพระพุทธองค์ และยังพบว่าใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ตามความเชื่อของชาวฮินดูในชื่อ คชลักษมี สำหรับในศิลปะทวารวดี นอกจากในธรรมจักรวงนี้แล้ว ยังพบภาพลักษณะเดียวกันนี้ในถาดใส่เครื่องสำอางค์พบที่นครปฐม ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยปรากฏร่วมกับภาพสิ่งของมงคลต่างๆ และ ยังพบเป็นภาพดินเผาขนาดเล็กจำนวนหนึ่งในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีอื่นๆ

The Dharmacakra or the Wheel of the Law is a signficant piece of art attributed to the Dvaravati period. Being found together with a croaching deer indicates the sculpture symbolizes the first sermon at the Deer Park in Sarnath, India.

The religious function of the wheels was clarified by George Coedes's publication which mentions the inscription on the wheel from Nakhonpathom which proved to be the Buddhist Dharmacakra

Plate 7. This round relief Dharmacakra has a figure of a man holding lotuses in both hands which is assumed to be Surya or the Sun God. Therefore the wheel was believed symbolic of Suryacakra. But some scholars say the Dharmacakra has Surya God attached to the wheel since the wheel was a solar symbol before the Buddhist adopted it, and the sun god still clings to it.

Plate 8. The high relief was broken and repaired for completion. The base of the wheel has the figure of elephants pouring water on a female holding loutses. This figure had appeared since ancient Indian Art as found in Sanchi which symbolizes the Birth of Buddha, or the prosperity in Hindu belief called Gaja-Lakshami.

รูปที่ ๙. ฐานรองรับธรรมจักร
เลขทะเบียน ๖๓๓/๒๕๑๙
หิน, ขนาด ๖๗ x ๖๗ x ๔๓.๕ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม

Plate 9. Dharmacakra Base
Acc.no. 633/2519.
Limestone, size 67 x 67 x 43.5 cm.
Found in Nakhon Pathom

รูปที่ ๑๐. ฐานรองรับธรรมจักร
เลขทะเบียน ๖๓๔/๒๕๑๙
หิน, ยาว ๓๑ เซนติเมตร กว้าง ๒๕ เซนติเมตร

Plate 10. Dharmacakra Base
Acc.no. 634/2519 .
Limestone, W. 25 cm., L. 31 cm.
Found in Nakhon Pathom

ฐานรองรับธรรมจักร
Dharmacakra Base

เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ช่วยยึดเสาและวงล้อธรรมจักรเข้าด้วยกัน การขุดพบธรรมจักรพร้อมฐานรองรับและเสาอยู่ด้วยกันที่โบราณสถานหมายเลข ๑๑ ในเมืองโบราณอู่ทอง ทำให้ทราบว่าวงล้อธรรมจักรที่พบในศิลปะทวารวดีนั้นเดิมประกอบเข้ากับเสาโดยมีฐานรองรับที่หัวเสา ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาจากศิลปะอินเดียโบราณที่มีการสร้างเสาธรรมจักร หรือ จักรสตัมภะ (Cakrastambha) ประดิษฐานไว้ตามพุทธสถานในที่ต่างๆ การพบธรรมจักรในรูปแบบคล้ายคลึงกับสมัยอินเดียโบราณจำนวนมากในเมืองนครปฐม ทำให้เชื่อกันว่า นครปฐมอาจเป็นศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิที่ตำนานในพุทธศาสนาของลังกาบันทึกว่าเป็นสถานที่หนึ่งที่พระเจ้าอโศกมหาราช (ครองราชย์อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓) ของอินเดียได้ส่งสมณฑูตเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะมีหลักฐานที่แสดงว่า พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯให้ประดิษฐานเสาธรรมจักรไว้ตามที่ต่างๆที่ทรงโปรดฯให้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ แต่จากการศึกษาลวดลายสลักบนธรรมจักรพบที่นครปฐมและแหล่งวัฒนธรรมทวารวดีอื่นๆ พบว่ามีรูปแบบที่แสดงถึงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะหลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑) ซึ่งเป็นเวลาหลังจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนานหลายศตวรรษ จึงสันนิษฐานได้ว่าธรรมจักรศิลาพบที่ในสมัยทวารวดีอาจสร้างขึ้นโดยคตินิยมที่สืบทอดมาแต่ครั้งสมัยอินเดียโบราณ

รูปที่ ๙. ฐานรองรับธรรมจักรนี้สลักเป็นรูปบุคคลมีหน้าคล้ายสิงห์ อย่างที่เรียกว่า นรสิงห์ นั่งในท่าขัดเข่า สองข้างของนรสิงห์มีลายก้านขด องค์ประกอบของภาพทั้งหมดถูกจัดวางอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมประดับลายเม็ดประคำ โดยลวดลายทั้งสี่ด้านเป็นลายเดียวกัน

รูปที่ ๑๐. ฐานรองรับธรรมจักรชิ้นนี้ มีขนาดค่อนข้างเล็ก ภาพสลักปรากฏอยู่ทั้งสี่ด้านของฐาน มีสองแบบซึ่งเหมือนกันในด้านที่ตรงข้ามกัน ลายหนึ่งเป็นรูปสิงห์นั่งหันด้านข้าง อีกลายหนึ่งเป็นรูปหน้าสัตว์แยกเขี้ยว มีเขาคล้ายคลึงกับพนัสบดี

The excavation at monument no. 11 in the ancient city of U-Thong in Suphanburi found the wheel, the base and the pillar together. This led to the knowledge that the Dharmacakra found in Dvaravati culture has followed the form of Dharmacakra Pillar of ancient Indian Art. The Dharmacakra Pillar of Dvaravati is comparable to those in India erected by King Asoka the Great. Therefore, it was believed that King Asoka sent missionaries to spread Buddhism in the area of present day Thailand. But the designs on the Dharmacakra are of Gupta-Post Gupta style which date many centuries after the reign of King Asoka. So it is believed that the Dharmacakra of Dvaravati culture received the concept from ancient Indian Art.

Plate 9. The Dharmacakra base with Narasimha design on four sides.

Plate 10. The Dharmacakra base with Lion and animal face designs.

ภาพลายเส้น แสดงธรรมจักรประดิษฐานบนยอดเสา พบที่เจดีย์หมายเลข ๑๑ อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

Drawing of Dharmacakra Pillar found at Stupa no.11 at U-Thong, Suphanburi

◀

รูปที่ ๑๑. ส่วนองค์ระฆังของสถูป (?)
เลขทะเบียน ๖๑๘/๒๕๑๙
หิน, สูง ๑๑๒ เซนติเมตร
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๑ เซนติเมตร
พบในบริเวณวัดพระปฐมเจดีย์

Plate 11. The Bell part of Stupa
Acc.no. 618/2519
Limestone, H. 112 cm. Diam. 51 cm.
Found at Wat Phrapathom Chedi

▶

ภาพสถูปในศิลาจารึก พบที่รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 11
Stone inscription with stupa found at Kedah
Malaysia, 6th century A.D.

ส่วนองค์ระฆังของสถูป

The Bell Part of a Stupa

สร้างจากหินสองก้อนนำมาประกอบกันโดยยึดด้วยเหล็กรูปตัวไอ (I) ลักษณะองค์สถูปเป็นทรงกลมค่อนข้างสูง รอบส่วนบ่าขององค์ระฆังสลักลายก้านขดในกรอบลายเม็ดประคำ ส่วนล่างขององค์ระฆังสลักลายกลีบบัวโดยรอบ ลักษณะองค์ระฆังของสถูปนี้ อาจเปรียบเทียบได้กับภาพสลักรูปสถูปประกอบเป็นฉากหลังของพระพุทธรูปปางสมาธิสมัยทวารวดี พบที่อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี และภาพสถูปในศิลาจารึกของมหานาวิกะพุทธคุปตะ พบที่รัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารดี ซึ่งแสดงภาพสถูปมียอดฉัตรทำเป็นแผ่นกลมซ้อนจากขนาดใหญ่ลดเรียวขึ้นไป ลักษณะของยอดฉัตรดังกล่าวก็อาจเปรียบเทียบได้กับส่วนยอดสถูปศิลาจากเมืองโบราณนครปฐมซึ่งปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครได้เช่นกัน

The Bell part of the Stupa was made of two lumps of stone joined together by I-shaped iron. The stupa has a design on the shoulder part and lotus-petal design at the lower part of the stupa.

The style of stupa is similar to the stupa carved on the inscription found at Kedah in Malaysia, which is contemporary to Dvaravati period, and can be compared to the stupa of the Buddha image found in Prachinburi in high relief. The evidence reminds us of the finial part of stupa found in Nakhon Pathom which is now in the custody of the Bangkok National Museum. The bell part of stupa and the finial part of the stupa could give us an idea how the complete form of Dvaravati stupa appeared.

พระพุทธรูปปางสมาธิ ที่แผ่นหลังมีภาพสถูป พบที่ปราจีนบุรี

Meditating Buddha with stupas found in Prachinburi

ภาพปูนปั้นประดับเจดีย์จุลประโทน

The Reliefs of Chulapathon Chedi

ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ ขณะกำลังมีการก่อสร้างทางหลวงจากกรุงเทพฯไปยังนครปฐม ได้มีการขุดปรับพื้นที่บริเวณเจดีย์จุลประโทน และพบว่าเจดีย์จุลประโทนที่เคยได้รับการขุดแต่งแล้วโดย ปิแอร์ ดูปองต์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๓ นั้น ได้สร้างครอบทับเจดีย์องค์ด้านในซึ่งมีส่วนฐานประดับด้วยภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดกในพุทธศาสนา กรมศิลปากรจึงได้เข้าดำเนินการบูรณะองค์เจดีย์และขนย้ายภาพปูนปั้นดังกล่าวไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ก่อนจะย้ายบางส่วนมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ที่สร้างขึ้นภายหลัง

Work on the highway from Bangkok to Nakhon Pathom led to the discovery of the reliefs of Chulapathonchedi in A.D.1968. The Chulapathon Chedi was previously excavated by Pierre Dupont in A.D.1939-40. The present chedi covered the older chedi. The Fine Arts Departments, at that time undertook the excavation and transferred the reliefs to the National Museum at U-Thong. Later they are partially returned to their original site and displayed in Phrapathom Chedi National Museum.

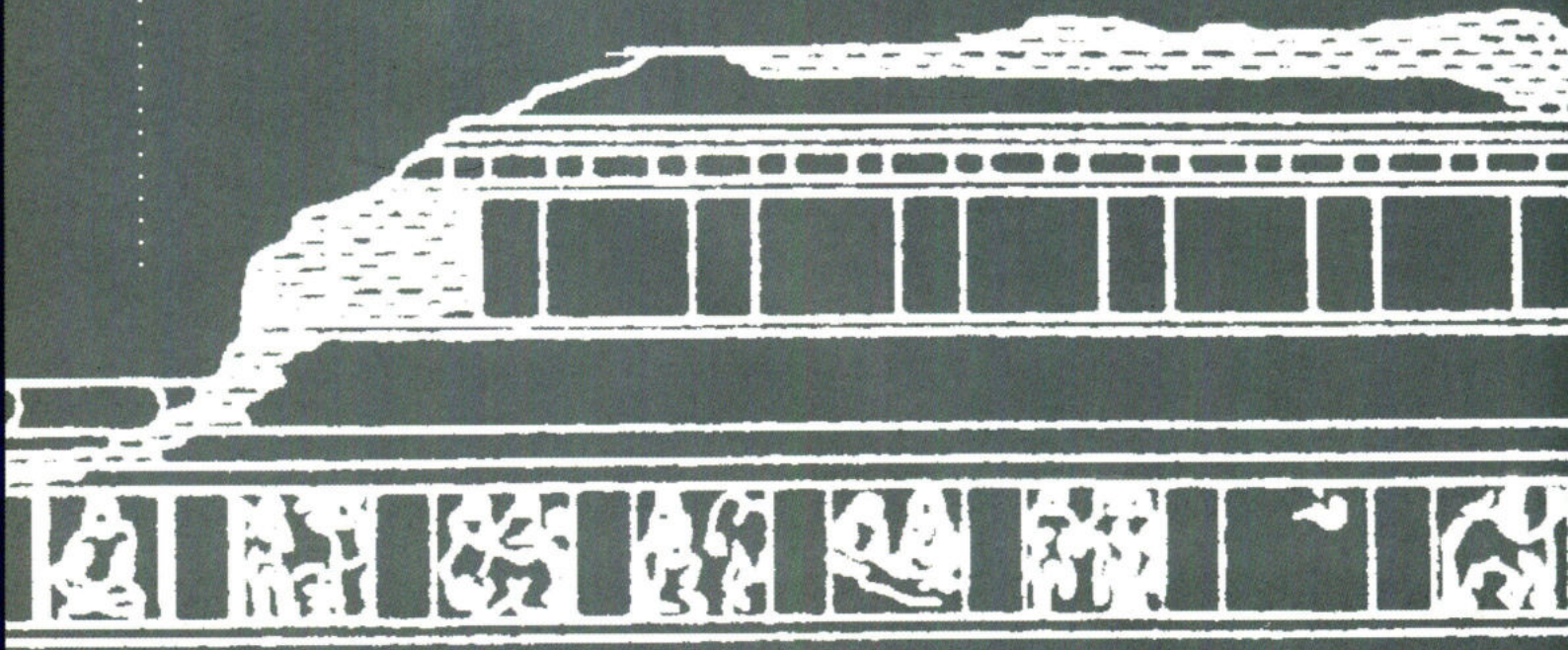

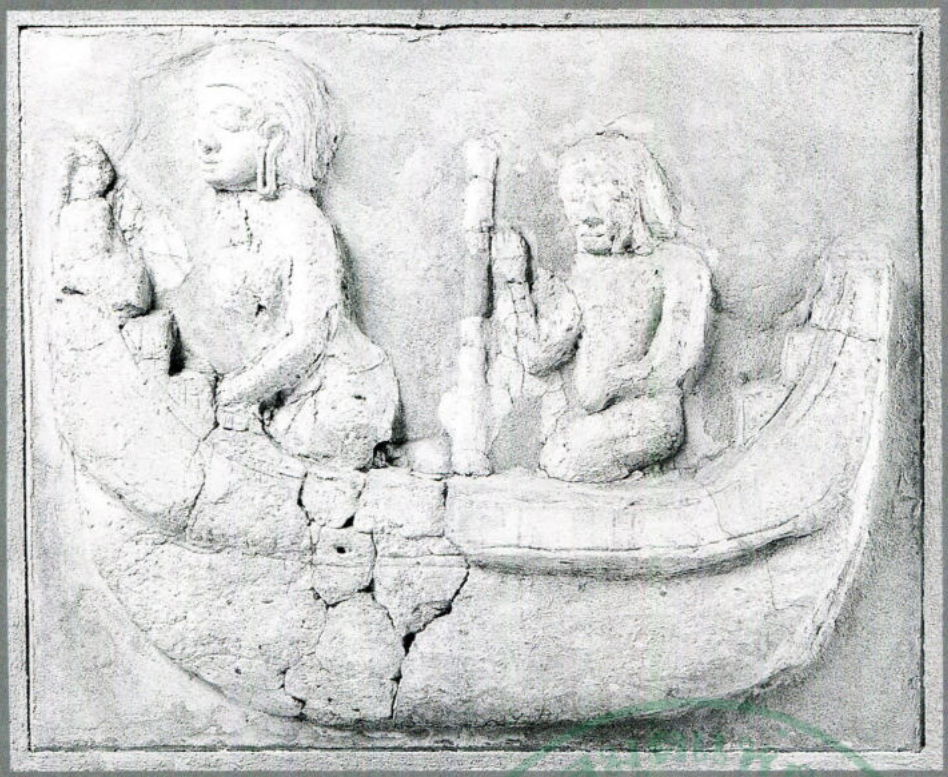

รูปที่ ๑๒. ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดก
เลขทะเบียน ๖๐๒/๒๕๑๙
ปูนปั้น, ขนาด ๙๖ x ๗๘ เซนติเมตร
พบที่ฐานประทักษิณ
ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้
ของเจดีย์จุลประโทน

Plate 12. Jataka Scene
Acc.no. 602/2519
Stucco, Size. 96 x 78 cm.
From Chulapathon Chedi

ภาพชาดกภาพนี้ นักวิชาการมีความคิดเห็นต่างกันเป็นสองความหมาย กล่าวคือ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ สันนิษฐานว่าเป็นชาดกเรื่อง สุปารคะ ซึ่งกล่าวถึงนายเรือนาม สุปารคะผู้มีชื่อเสียงและมีความศรัทธามั่นคงต่อพระพุทธองค์ ได้ช่วยพ่อค้าชาวเมืองภรุกัจฉะซึ่งเรือถูกพายุพัดพาออกนอกเส้นทางให้เดินทางกลับถึงบ้านเมืองโดยสวัสดิภาพ โดยได้เปรียบเทียบกับภาพสลักตอนเดียวกันนี้ที่โบราณสถาน บูโรพุทโธ ในชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย

ดร.นันทนา ชุติวงศ์ เสนอความเห็นว่า ภาพชาดกนี้น่าจะเป็นเรื่องสมุทรวณิชชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนายช่างไม้ ได้ช่วยนำทางแก่เรือซึ่งบรรทุกลูกเรือ ๕๐๐ คนให้รอดพ้นภยันตราย โดยเปรียบเทียบการวางองค์ประกอบภาพกับภาพชาดกที่มิงคละเจดีย์ (Mingalazedi) ซึ่งเป็นพุทธสถานในนิกายเถรวาท ในเมืองพุกาม ประเทศพม่า

The scholars have interpreted this relief in two alternative ways. Dr. Piriya Krairiksh says the scene is of Jataka Suparaga in which the Bodhisattva was born Suparaga, a master mariner, who saved the lives of merchants from the city of Bharukaccha.

Dr. Nandana Chutiwongse says the stucco which Dr. Piriya believes to represent the story of Suparaga could also illustrate some other sea stories such as the Samuddavanija Jataka in which the Bodhisattva was born as a master carpenter who navigated the ship containing his 500 followers and eventually saved them from peril. The stucco resembles that of Samuddavanija-Jataka panel at the Mingalazedi, a Theravada monument at Pagan in Myanmar.

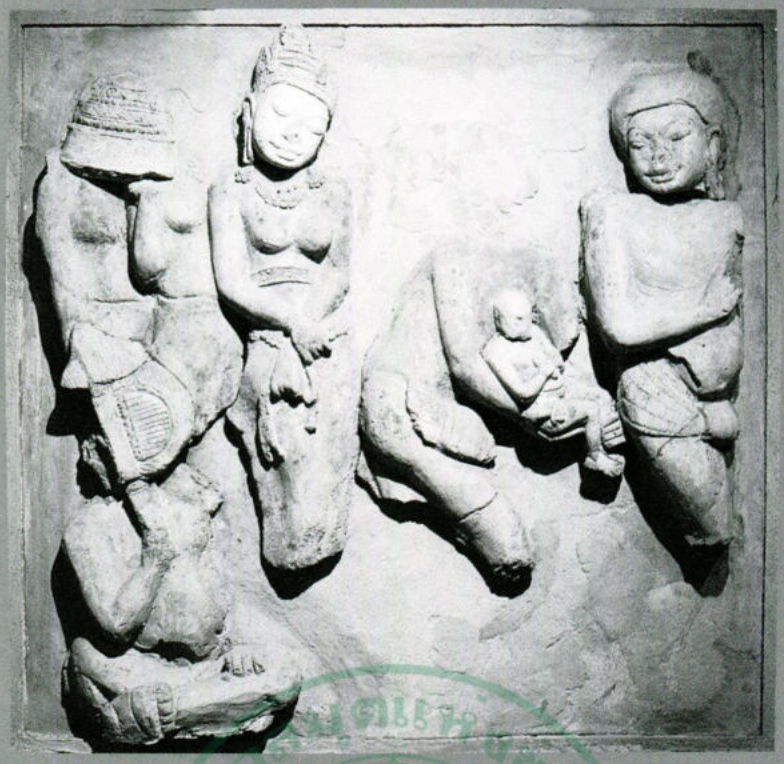

รูปที่ ๑๓. ภาพปูนปั้นเล่าเรื่องชาดก
เลขทะเบียน ๒๐/๒๕๒๑, จท๑
ปูนปั้น, ขนาด ๙๑.๕ x ๙๖ เซนติเมตร
พบที่ฐานประทักษิณของเจดีย์จุลประโทน

Plate 13. Jataka Scene
Acc.no. 20/2521, จท 1
Stucco, 91.5 x 96 cm.
From Chulapathon Chedi

ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ตีความภาพนี้ว่า เป็นเรื่อง จุลธัมมปาลชาดก อันเป็นเรื่องราวของพระราชาที่โหดร้าย ผู้มีจิตริษยาต่อพระโอรสซึ่งมีพระชนม์เพียง ๗ เดือน เพราะเหตุว่าพระมเหสีทรงเอาพระทัยใส่ยิ่งกว่าพระองค์ จึงสั่งให้เพชฌฆาตนำพระโอรสไปจากตำหนักพระมารดาและให้ประหารเสีย

ดร.นันทนา ชุติวงศ์ เชื่อว่าเป็นภาพชาดกเรื่องสุรภะ อันเป็นเรื่องราวของพระเจ้าสุรภะ กษัตริย์ผู้ใจบุญ ที่ยอมถวายพระโอรส พระมเหสีและแม้กระทั่งตัวพระองค์เองแก่ยักษ์ซึ่งแท้จริงแล้วคือพระอินทร์แปลง และเมื่อได้ทดลองใจพระเจ้าสุรภะแล้ว พระอินทร์ได้มอบคืนทุกสิ่งแก่กษัตริย์ผู้เสียสละ ในภาพชาดกนี้แสดงพระเจ้าสุรภะทรงอุ้มพระโอรสมอบแก่ยักษ์ซึ่งยืนอยู่ทางขวาของภาพ มีพระมเหสีประทับอยู่ส่วนกลาง ด้านซ้ายเป็นบริวารถือถาดใส่อาหารเพื่อเสนอแก่ยักษ์แทนพระกุมาร ซึ่งมีตัวอย่างปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังที่ คิซิล (Qizil) ในประเทศจีน ซึ่งแสดงภาพยักษ์กำลังจะกินพระกุมารเป็นอาหาร ท่ามกลางความประหวั่นพรั่นพรึงของพระเจ้าสุรภะและมเหสี และยังพบภาพสลักเรื่องเดียวกันนี้ที่โบราณสถานบูโรพุทโธ ในชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งแสดงภาพพระเจ้าสุรภะกำลังอุ้มพระโอรสมอบแก่ยักษ์โดยมีพระมเหสีประทับอยู่ข้างพระองค์

Dr.Piriya Krairiksh interpretes this stucco as representing the Culadhammapala-Jataka, the story of a cruel king who ordered his own infant son to be taken away from his mother to be killed.

Dr. Nandana Chutiwongse suggests that the panel could depict the story of King Surapa, the charitable king who offered his child, his queen and lastly himself to a bloodthirsty yaksa who actually was Indra in disguise. After this test of Surapa's virtue, the king of the gods restored to him all he had taken away. The Chulapathon relief of Surapa is similar to the wall painting at Qizil in China and the relief at the Barabudur in central Java, Indonesia.

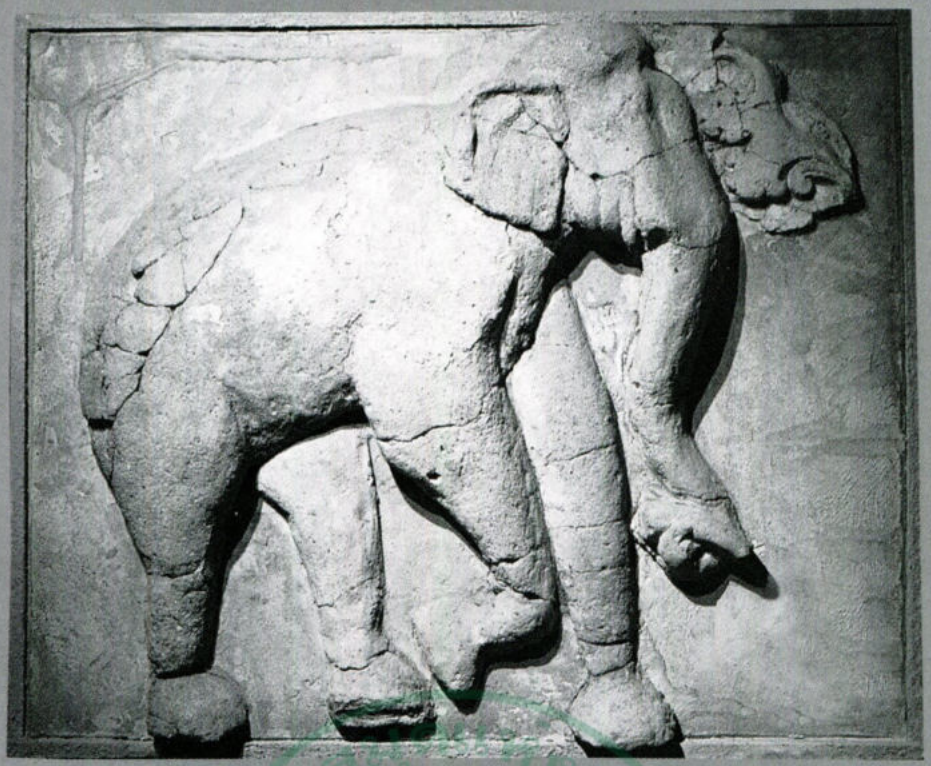

รูปที่ ๑๔. ภาพชาดก เรื่อง ฉัททันต์ชาดก
เลขทะเบียน ๖๐๔/๒๕๑๙
ปูนปั้น, ขนาด ๑๐๑ x ๘๒ เซนติเมตร
พบที่ฐานประทักษิณด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์จุลประโทน

Plate 14. Jataka Scene
Acc.no. 604 / 2519
Stucco, 101 x 82 cm.
From Chulapathon Chedi, Nakhon Pathom

แสดงภาพเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาช้าง ๖ งา ถูกพระราชินีซึ่งโกรธแค้นพระองค์มาแต่ชาติปางก่อน สั่งให้นายพรานไปนำงามาให้แก่นาง นายพรานได้จำแลงเป็นพระภิกษุและยิงพระยาช้าง ด้วยธนูอาบยาพิษ พระโพธิสัตว์เคารพต่อผ้ากาสาวพัสตร์จึงมิได้ทำอันตรายและอนุญาตให้นายพรานขอสิ่งที่ต้องการ นายพรานจึงบอกความประสงค์ว่าต้องการงา แต่ไม่ต้องการแตะต้องงานั้น ด้วยมือที่ไม่บริสุทธิ์และเกรงว่ามือจะหัก พระยาช้างจึงเอางวงพันงาของตนและดึงออกมามอบแก่นายพราน ภาพฉัททันต์ชาดกภาพนี้แสดงเหตุการณ์พระยาช้างใช้งวงพันงาของตน ซึ่งเหตุการณ์ตอนเดียวกันนี้ยังพบในภาพปูนปั้นประดับฐานเจดีย์หมายเลข ๑ ที่บ้านโคกไม้เดน จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งแสดงภาพนายพรานนั่งอยู่ข้างพระยาช้างที่กำลังดึงงาของตนออกมามอบให้

This stucco depicts the story of the Bhodhisattva when he was born as an elephant possessing six tusks. One day the queen of that country, who had borne a grudge against him in her previous existence, commanded a hunter to bring the tusks to her. The hunter, having disguised himself as a monk, shot at the elephant with a poisoned arrow. The Bhodhisattva, out of respect for the ochre coloured robe, would not harm him, and told him to take whatever he wanted. The hunter said that he wanted the tusks but dare not touch them with his sacriligeous hands, fearing that they might fall off on doing so. The Bhodhisattva, slipping his trunk around the tusks, pulled them out and gave them to the waiting hunter. The same scene was also found in a stucco decorating the base of monument no.1 at Kok Mai Den, a Dvaravati site in Nakhonsawan.

รูปที่ ๑๕. ท้าวกุเวร
เลขทะเบียน ๒๘/๒๕๒๑, จท.๙
ปูนปั้น, ขนาด ๘๘ x ๙๑ เซนติเมตร
พบที่ฐานประทักษิณด้านทิศใต้ของเจดีย์จุลประโทน

Plate 16. Kubera
Acc.no. 28/2521, จท 9
Stucco, 88 x 91 cm.
From Chulapathon Chedi, Nakhon Pathom

ภาพบุคคลในท่านั่งชันเข่าซ้าย แต่งกายแบบคนชั้นสูง มีร่องรอยของรัศมีรอบศีรษะอันเป็นลักษณะของเทพเจ้า ประกอบกับขนาดของท้องที่ค่อนข้างใหญ่เป็นลักษณะพิเศษทำให้อาจกล่าวได้ว่าภาพบุคคลในที่นี้ คือ ท้าวกุเวร เทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งตามคติอินเดีย ซึ่งพบความนิยมในการสร้างในสมัยทวารวดี เช่น แผ่นทองคำรูปท้าวกุเวร พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น

This stucco has a richly attired personage seated in a posture of royal ease. The remains of an aureole behind his head show that he is a god, and his large belly almost certainly identifies him as Kubera, the god of wealth. Kubera was one of the popular gods who appeared in Dvaravati Art.

ธรรมจักร
หิน, สูง ๗๐ เซนติเมตร
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๖๕.๕ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม
Dharmacakra
Stone, H. 70 cm. Diam 65.5 cm.
Found in Nakhon Pathom

ธรรมจักร
หิน, สูง ๘๗ เซนติเมตร
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗๑ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม
Dharmacakra
Stone, H. 87 cm. Diam 71 cm.
Found in Nakhon Pathom

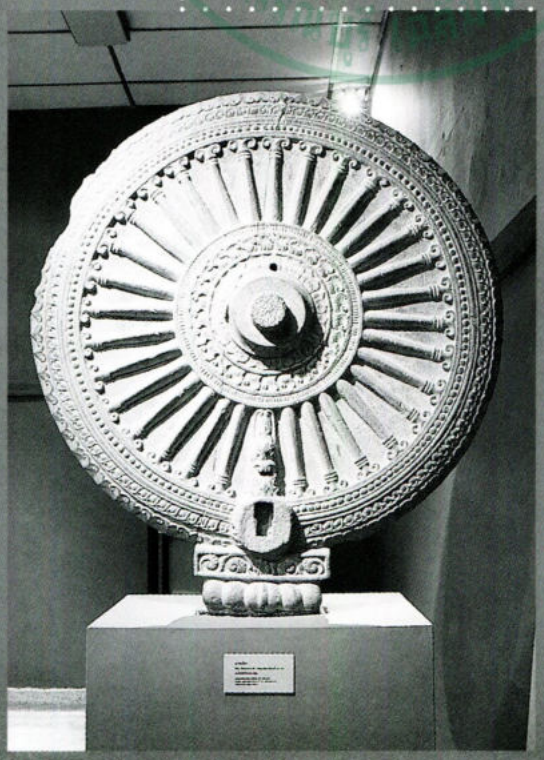

ธรรมจักร
หิน, สูง ๑๑๒ เซนติเมตร
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๐๓ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม
Dharmacakra
Stone, H. 112 cm. Diam 103 cm.
Found in Nakhon Pathom

ธรรมจักร
หิน, สูง ๑๐๕ เซนติเมตร
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๙๕ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม
Dharmacacakra
Stone, H. 105 cm. Diam. 95 cm.
Found in Nakhon Pathom

ธรรมจักร
หิน, สูง ๘๐ เซนติเมตร
พบในบริเวณเมืองโบราณกำแพงแสน จ.นครปฐม
Dharmacakra
Stone, H. 80 cm.
Found in the Ancient city of Kampaengsaen, Nakhon Pathom

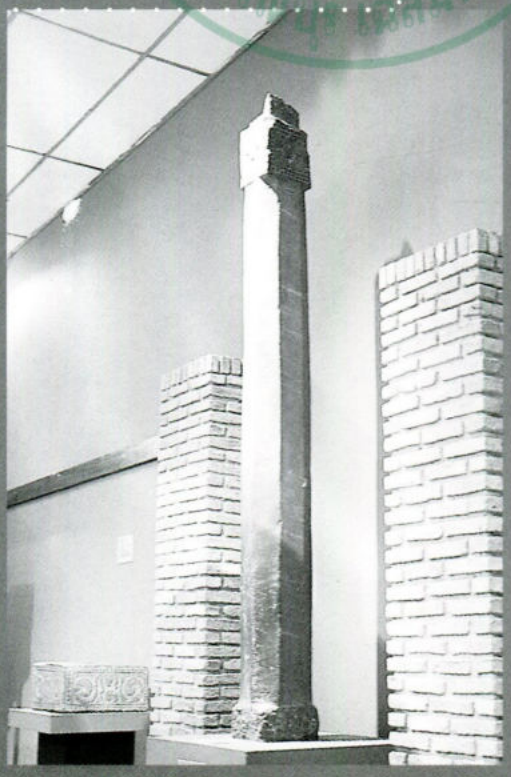

เสาธรรมจักร
หิน, สูง ๒๐๗ เซนติเมตร
กว้าง ๑๘.๕ เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม
Dharmacakra Pillar
Stone, H. 207 cm. W. 18.5 cm.
Found in Nakhon Pathom

หินจำหลักรูปช้างและสิ่งของมงคล
กว้าง 68 เซนติเมตร ยาว 70 เซนติเมตร
พบในจังหวัดนครปฐม นายศักดิ์ เศรษฐบุตร มอบให้
Stone carving elephant and auspicious items
Size 68 x 70 cm.
Found in Nakhon Pathom, presented by Mr. Sak Sesthaputra

สิงห์
ปูนปั้น ยาว ๗๒ เซนติเมตร
พบที่วัดพระเมรุ
Lion
Stucco, L. 72 cm.
Found at Wat Phra Meru

แผ่นอิฐมีลวดลาย
กว้าง ๑๔.๗ เซนติเมตร ยาว ๓๑.๓ เซนติเมตร
ได้จากเจดีย์จุลประโทน ในการขุดแต่งปี พ.ศ. ๒๕๑๑
Brick with design
Size 14.7 x 31.3 cm.
Found from excavation at Chulapathon Chedi in 1968

ภาคผนวก

Appendix

โบราณวัตถุสมัยทวารวดีชิ้นสำคัญจากเมืองโบราณนครปฐม
Outstanding Pieces of Dvaravati Art from Nakhon Pathom

ถาดใส่เครื่องสำอาง (?)
หิน, กว้าง ๑๕ เซนติเมตร ยาว ๒๑ เซนติเมตร
ได้จากพระปฐมเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ
Toilet Tray (?)
Stone, size 15 x 21 cm.
Found at Phrapathom Chedi in 1909
In custody of National Museum Bangkok

พระพุทธรูปยืนปางประทานธรรม
ทองคำและสำริด, ขนาด ๑๘.๓ x ๑๓ เซนติเมตร
ได้จากการขุดค้นที่วัดพระประโทน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ
Standing Buddha Vitarka mudra
Gold and Bronze, Size 18.3 x 13 cm.
Found at Wat Phrapathon in 1940
In custody of National Museum Bangkok

พระพุทธรูปประทับนั่งปางแสดงธรรม
สำริด, ขนาด ๑๕ x ๑๒.๓ เซนติเมตร
ได้จากการขุดค้นที่วัดพระประโทน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ
Seated Buddha Vitarka mudra
Bronze, Size 15 x 12.3 cm.
Found at Wat Phrapathon in 1940
In custody of National Museum Bangkok

เศียรพระพุทธรูป
ดินเผา, สูง ๑๗ เซนติเมตร
ได้จากวัดพระงาม, นครปฐม
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

Head of Buddha
Terracotta, H. 17 cm.
Found at Wat Phra-Ngam, Nakhon Pathom
In custody of National Museum Bangkok

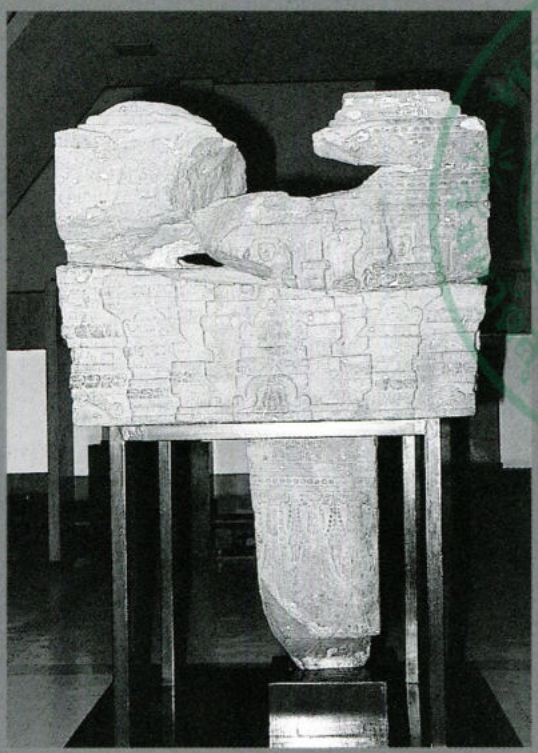

ฐานธรรมจักร (?)
หิน, สูง ๑๗๐ เซนติเมตร
พบที่พระปฐมเจดีย์
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

Dharmacakra Base (?)
Stone, H. 170 cm.
Found at Phrapathom Chedi
In custody of National Museum Bangkok

พระพิมพ์
ดินเผา, สูง ๑๓ เซนติเมตร กว้าง ๘ เซนติเมตร
ได้จากสระน้ำในบริเวณพระราชวังสนามจันทร์
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

Votive Tablet
Terracotta, H. 13 cm., W. 8 cm.
Found in the pool in the compound of Sanamchan Palace
In custody of National Museum Bangkok

พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท
หิน สูง 375 เซนติเมตร
เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระเมรุ นครปฐม
ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Buddha Seated in European Fashion
Stone, High 375 cm.
Once enshrined at Wat Phra Meru ,Nakhon Pathom
In custody of Chao Samphraya National Museum, Ayutthaya

พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท (พระหัตถ์ทั้งสองทำขึ้นใหม่)
หิน
เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระเมรุ นครปฐม
ปัจจุบันประดิษฐานในวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Seated Buddha in European Fashion.
Stone
from Wat Phra Meru, Nakhon Pathom
At present, enshrined in Minor Vihara of Wat Na Phra Meru,
Ayutthaya

จารึกสมัยทวารวดี พบที่นครปฐม

จารึกเยธมฺมาฯ ๑ (ระเบียงด้านขวาองค์พระปฐมเจดีย์)

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๒ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลาประเภทหินอัคนี
ลักษณะวัตถุ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๒๗ ซม. สูง ๖๓.๕ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๒
พบเมื่อ	วันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖
สถานที่พบ	ระเบียงองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	นายประสาร บุญประคอง
ปัจจุบันอยู่ที่	จังหวัดนครปฐม
ประวัติ	นายประสาร บุญประคอง พบจารึกนี้ในบริเวณระเบียงองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๐๖ สภาพของจารึกชำรุดมากโดยเฉพาะอักษรข้อความทางตอนต้นบรรทัด อ่านไม่ได้เลย

คำจารึก

๑. เย.....วา เตสํ เหตุ๋ ตถาคโต อาห

๒. เต.....วฺ วาที มหาสมโณ

รูปเต็มของคำจารึก

เย (ธมฺมา เหตุปฺปภ) วา เตสํ เหตุ๋ ตถาคโต อาห

เต (สญฺจโย นิโรโธ จ เอ) วฺ วาที มหาสมโณ

คำแปล

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต ตรัสเหตุ และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ

วิจารณ์รูปอักษร

ลักษณะการจารึกอักษรในจารึกนี้ เหมือนกับจารึกเยธมฺมาฯ นฐ. ๒ และจารึกวัดมเหยงค์ (นศ. ๑๐) จะมีแตกต่างกันบ้างเพียงเล็กน้อย แม้กระนั้นในจารึกหลักเดียวกันนี้ยังมีการจารึกอักษรต่างกัน เช่น อักษร ห ในคำว่า ꤮ (เห) และอักษร ห ในคำว่า ꤯ (หะ) และ ꤰ (หา) คำว่า เห ปลายเส้นอักษร ห ไม่ยาวต่ำลงใต้บรรทัด ส่วน หะ และ หา ต่ำลงใต้บรรทัด และคำว่า หา หางอักษรจะม้วนกว้างใหญ่กว่าคำว่า หะ ทั้งสองลักษณะ คือ เห เหมือนกับจารึกวัดมเหยงค์ หะ และหา เหมือนกับจารึกเยธมฺมาฯ นฐ. ๒ ฉะนั้นจารึกทั้งสามคงอยู่ในสมัยเดียวกัน

อักษร ถ ของจารึกหลักนี้ เหมือนกันกับจารึกเยธมฺมาฯ นฐ. ๓ คือเส้นภายในม้วนขึ้นเป็น ꤴ และ ꤵ แต่ จารึกวัดมเหยงค์ นศ. ๑๐ จะม้วนลงเป็น ꤶ ซึ่งลักษณะการม้วน เหมือนกับจารึกทานบัตรของพระเจ้านหิวรมาแห่งราชวงศ์ปัลลวะสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และเหมือนกับจารึก Jambu and Kebon Kopi ของชวา ประมาณพุทธศวรรษที่ ๑๒ แต่เส้นอักษรในจารึกสองหลักข้างต้นม้วนลงเหมือนกับจารึก Mahanavika Buddhagupta ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ลักษณะการจารึกสาระ-ีบนพยัญชนะของจารึกหลักนี้เหมือนกับจารึก Kedah site No. 2 tablet ของมาเลเซีย พุทธ-ศตวรรษที่ ๑๓ คือม้วนจากซ้ายไปขวา อย่างนี้ ꤷ ส่วนจารึกวัดมเหยงค์ นศ. ๑๐ จะม้วนจากขวามาซ้าย อย่างนี้ ꤸ ซึ่งเหมือนกับจารึก Magdur and Pikira ของพระเจ้าสิงหวรมันกลาง พุทธศตวรรษที่ ๑๒

นายชะเอม แก้วคล้าย อ่าน แปล และวิจารณ์

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

จารึกเยธมฺมาฯ ๒ บนสถูปศิลา

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลาสีเขียว
ลักษณะวัตถุ	สถูปทรงบาตรคว่ำ อักษรจารึกอยู่ที่คอระฆัง
ขนาดวัตถุ	สถูปสูง ๓๙๐ ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๓๐ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๓ ในประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๓ กำหนดเป็นหลักที่ ๓๒
พบเมื่อ	ประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐
สถานที่พบ	บริเวณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จังหวัดกรุงเทพฯ
ประวัติ	ศิลาจารึกนี้มีอักษรจารึกเพียง ๒ บาท คือบาทที่ ๒ และบาทที่ ๓ ปรากฏอยู่ที่บริเวณคอระฆังของสถูปศิลาสีเขียว ทรงบาตรคว่ำศิลปแบบทวารวดี สถูปนี้เดิมอยู่ที่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ชำรุดแตกแยกเป็นส่วนๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา โปรดให้นำมาซ่อมประกอบเป็นรูปสถูปขึ้นใหม่ตั้งไว้ที่สนามในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐ เมื่อพิมพ์เผยแพร่ในประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓ ใช้ชื่อว่า หลักที่ ๓๒ จารึกเยธมฺมาฯ บนสถูปศิลา

คำจารึก

..... เตสํ เหตุ์ ตถาคโต อาห เตสญฺจ โย นิโรโธ .....

คำแปล

..... พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับใดแห่งธรรมเหล่านั้น.....

จารึกเยธมฺมาฯ ๒ บนสถูปศิลา ตอนที่ ๑ นฐ. ๓

จารึกเยธมฺมาฯ ๒ บนสถูปศิลา ตอนที่ ๒ นฐ. ๓

วิจารณ์รูปอักษร

ลักษณะการจารึกรูปอักษรในศิลาจารึกนี้น่าจะร่วมสมัยกับศิลาจารึกวัดมเหยงค์ คือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทั้งนี้สังเกตได้จากลักษณะรูปสัณฐานของเส้นอักษรโดยเฉพาะอักษร ห (ห) ของศิลาจารึกหลักนี้กับอักษร ห (ห) ของศิลาจารึกวัดมเหยงค์ใกล้เคียงกันมากเพียงแต่การวัดปลายเส้นอักษรของวัดมเหยงค์ เป็นวงกว้างกว่าเท่านั้น ซึ่งลักษณะของรูปอักษรอย่างนี้ไม่มีปรากฏในจารึกอื่นในประเทศไทยมาก่อน แต่คล้ายกับอักษร ห (ห) แห่งจารึกทานบัตรของพระเจ้านทิวรมา ราชวงศ์ปัลลวะ สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓

อักษร ร (ร) มีปลายเส้นโค้งขึ้นแม้ว่าจะไม่เสมอกัน ซึ่งเหมือนกับอักษร ร (ร) ในศิลาจารึกมหานาวิก พุทธคุปตะ (Inscription of Mahanavika Buddhagupta) ของมาเลเซีย พุทธศตวรรษที่ ๑๒

คำว่า ตุ์ ลักษณะการจารึกอักษร ต สระ อุ ใกล้เคียงกับแผ่นทองเมืองคุณ (Maunggun gold plate) ของพม่า คือ ตุ (ตุ) ซึ่งอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เช่นกัน ฉะนั้นศิลาจารึก เย ธมฺมาฯ หลักนี้ จึงควรจัดให้อยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒

นายชะเอม แก้วคล้าย อ่าน แปล และวิจารณ์

จารึกเยธมฺมาฯ ๓ (หน้าศาลเจ้าฯ)

คำจารึก

๑. เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา
๒. เตสं เหตุ์ ตถาคโต อา
๓. ห เตสญฺจโย นิโรโธ
๔. เอวๆ วาที มหาสมโณติ ฯ

คำจารึกเรียงตามคาถา

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสं เหตุ์ ตถาคโต อาห
เต สญฺจโย นิโรโธ (จ) เอวๆ วาทีมหาสมโณติ ฯ

คำแปล

ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคต ตรัสเหตุ และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ฯ

นายชะเอม แก้วคล้าย อ่าน แปล

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	สี่เหลี่ยม
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๔๐ ซม. สูง ๒๔ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๔
พบเมื่อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
สถานที่พบ	ศาลเจ้าหน้าพระอุโบสถ ข้างองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	ศาลเจ้าหน้าพระอุโบสถ ข้างองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ประวัติ	ศิลาจารึกนี้หอสมุดแห่งชาติมีแต่สำเนาจารึกซึ่งลบเลือนมาก ฉะนั้นการอ่านจึงต้องอ่านจากด้านหลังของกระดาษสำเนา โดยส่องกับแสงสว่างเพื่อให้เกิดเงาสะท้อนจึงพอจะอ่านได้ สำเนาจารึกนี้มีจำนวน ๒ แผ่นเป็นสมบัติเดิมของหอพระสมุดวชิรญาณ สันนิษฐานว่า คงจะเป็นจารึกกลุ่มเดียวกับศิลาจารึกที่ศาลเจ้า พระปฐมเจดีย์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ ประชุมศิลาจารึก สยามภาคที่ ๒

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ

จารึกเยธมฺมาฯ ๔ (พระองค์ภาณุฯ ๑)

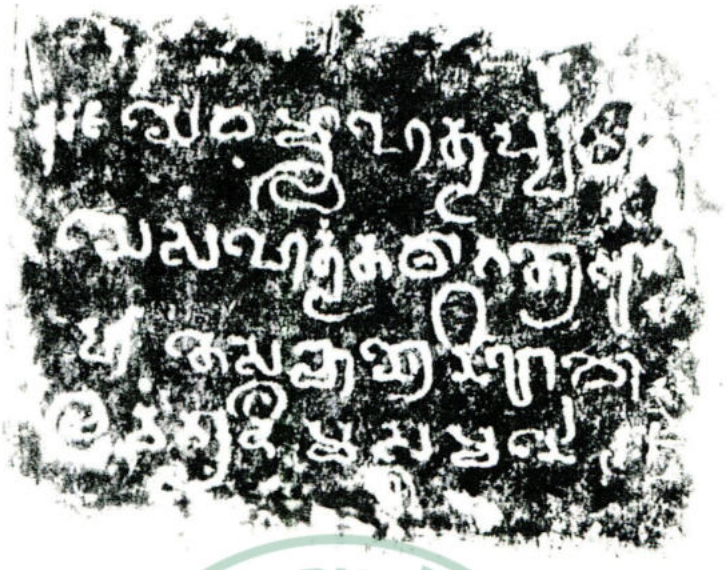

จารึกเยธมฺมาฯ ๔ (พระองค์ภาณุฯ ๑) นฐ. ๕

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	แม่หินบด แบ่งครึ่งด้านขวาง
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๑๘ ซม. สูง ๒๔ ซม. หนา ๖ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๕
พบเมื่อ	พุทธศักราช ๒๕๐๗
สถานที่พบ	จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
ปัจจุบันอยู่ที่	หอพระสมุดวชิรญาณ กองหอสมุดแห่งชาติ จังหวัดกรุงเทพฯ
ประวัติ	พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ประทานยืมโดยมอบให้ นาย เอ.บี. กริสเวิลด์ นำมาให้เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ อ่าน แปล มีหลักฐานดังนี้

บ้านกฤษณวัน
ธนบุรี
วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๐๗

หอวชิรญาณ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลมีจารึก ๒ ชิ้น ขอให้ผมช่วยส่งมาให้ท่านเพื่ออ่านให้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ
เอ.บี. กริสเวิลด์

คำจารึก

๑. เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา
๒. เยสं เหตุ๋ ตถาคโต อา
๓. ห เตสญฺจ โย นิโรโธ
๔. เอวฺ วาที มหาสมโน ฯ

คำจารึกเรียงตามคาถา

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เยสं เหตุ๋ ตถาคโต อาห
เตสญฺจ โย นิโรโธ เอวฺ วาที มหาสมโณ ฯ

คำแปล

ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่าใด และความดับใดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น และความดับนั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้

นายประสาร บุญประคอง อ่าน
ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปล

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม เฉลิมพระเกียรติ

จารึกเยธมฺมาฯ ๕ (พระองค์ภาณุฯ ๒)

จารึกเยธมฺมาฯ ๕ (พระองค์ภาณุฯ ๒) นฐ. ๖

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๕ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	แม่หินบด แบ่งครึ่งด้านขวาง
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๑๗ ซม. สูง ๒๗ ซม. หนา ๖ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๖
พบเมื่อ	พุทธศักราช ๒๕๐๗
สถานที่พบ	จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
ปัจจุบันอยู่ที่	หอพระสมุดวชิรญาณ กองหอสมุดแห่งชาติ จังหวัดกรุงเทพฯ
ประวัติ	จารึกหลักนี้ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์-ยุคล ประทานยืมโดยมอบให้ นาย เอ.บี. กริสเวิลด์ นำมาให้เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ อ่าน แปล มีหลักฐานดังนี้

บ้านกฤษณวัน
ธนบุรี
วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๐๗

หอวชิรญาณ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลมีจารึก ๒ ชิ้น ขอให้ผมช่วยส่งมาให้ท่านเพื่ออ่านให้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ
เอ.บี. กริสเวิลด์

คำจารึก

๑. เย ธมฺมา เหตุปฺป
๒. ภวา เยสं เหตุ๎ ตถา
๓. คโต อาห เตสญฺจ
๔. โย นิโรโธ เอวฺ วาที
๕. มหาสมโณติฯ

คำจารึกเรียงตามคาถา

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เยสं เหตุ๎ ตถาคโต อาห
เตสญฺจ โย นิโรโธ เอวฺ วาที มหาสมโณติ ฯ

คำแปล

ธรรมทั้งหลายเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่าใด และความดับใดแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระตถาคตเจ้าตรัสซึ่งเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้นและความดับนั้น พระมหาสมณเจ้ามีลัทธิอย่างนี้ดังนี้ ฯ

นายประสาร บุญประคอง อ่าน
ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปล

จารึกเยธมฺมาฯ ที่ศาลเจ้า

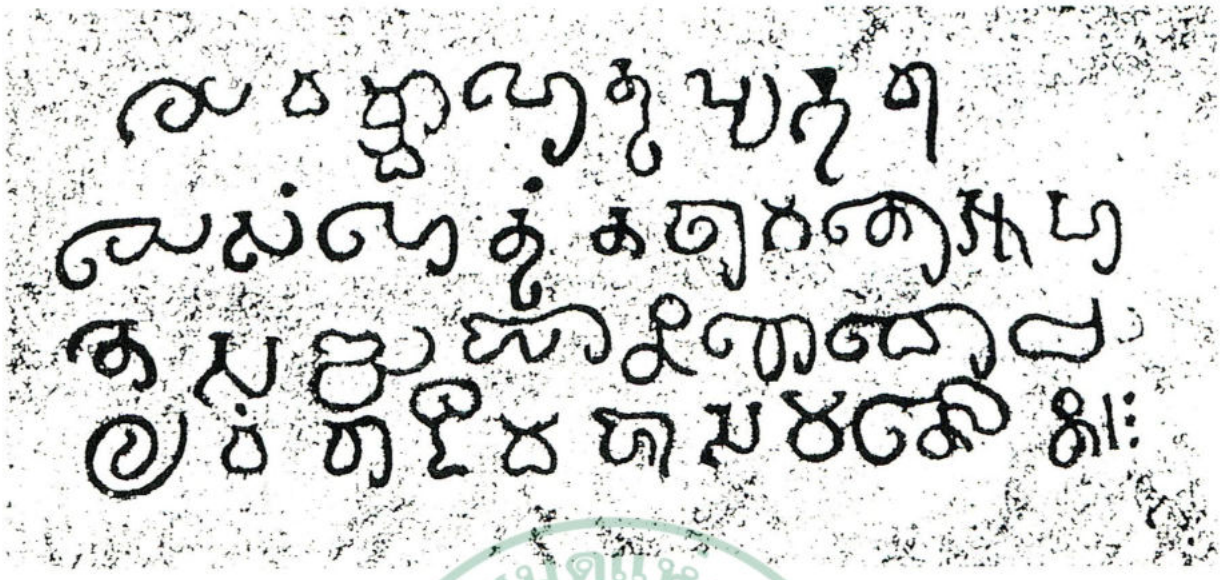

จารึกเยธมฺมาฯ ที่ศาลเจ้า นฐ. ๑๐

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	แผ่นศิลา
ขนาดวัตถุ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๑๐
พบเมื่อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
สถานที่พบ	บริเวณสถูปใกล้องค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ประวัติ	ศิลาจารึกหลักนี้ ไม่มีสำเนาจารึกที่กองหอสมุดแห่งชาติ จึงไม่มีหลักฐานหลายอย่าง แต่มีภาพถ่ายจารึกอยู่ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ ซึ่ง ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ อธิบายไว้เป็นกลางๆ ว่า แผ่นศิลาจารึกที่ศาลเจ้าพระปฐมเจดีย์ แล้วยกเอาความแตกต่างของคำจารึก เย ธมฺมา ฯ หลักต่างๆ มาอธิบาย แต่มิได้ระบุเจาะจงถึงจารึกนี้เลย เพราะคำว่า จารึกที่ศาลเจ้าพระปฐมเจดีย์นั้นมีหลายชิ้นด้วยกัน อย่างไรก็ตาม จารึก เย ธมฺมม ฯ นฐ. ๑๐ นี้ ก็คงจะเหมือนกับจารึกอื่นๆ ซึ่งพบที่บริเวณศาลเจ้านครปฐมเช่นกัน

คำจารึก

๑. เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา
๒. เยสๆ เหตุ๋ ตถาคโต อาห
๓. เตสญฺจโยนิโรโธ จ
๔. เอวๆ วาทีมหาสมโนติ

คำแปล

ธรรมทั้งหลายเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุและความดับของธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ดังนี้

วิจารณ์รูปอักษร

บรรทัดที่ ๓ คำว่า โย ( ) น่าจะอ่านเป็นยา เพราะเส้นสระโอลากไปทางขวามืออย่างเดียว ซึ่งเหมือนกันกับสระอา ของคำว่า มหา ( ) ถ้าเป็นสระ โอ เส้นแขนสระจะลากมาทางซ้ายมือด้วย เช่นสระ โอ ของคำว่า โธ ( ) ในบรรทัดเดียวกัน

ส่วนคำว่า โย จะมีรูปเป็น หรือ แต่จารึก เย ธมฺมา ฯ หลักนี้ ผู้จารึกคงใช้สระผิด หรือไม่ก็คงหมายถึงว่า เส้นสระโอ ได้ผ่านกึ่งกลางของอักษร ย แล้ว จึงถือว่าเป็นเส้นแขนซ้ายของสระโอได้

นายชะเอม แก้วคล้าย แปล และวิจารณ์

จารึกธรรมจักร

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	บริเวณส่วนต่างๆ ของธรรมจักร ได้แก่ ดุม กงและกำ จำนวน ๒๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	รูปธรรมจักร
ขนาดวัตถุ	เส้นผ่าศูนย์กลางของวงล้อธรรมจักร ๙๘ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	กท. ๒๙
พบเมื่อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
สถานที่พบ	บริเวณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
ปัจจุบันอยู่ที่	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จังหวัดกรุงเทพฯ
ประวัติ	พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลประทานยืมให้จัดแสดงไว้ในห้องทวารวดี อาคารมหาสุรสิงหนาท พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

คำจารึก

ดุม ๑ สจฺจกิจฺจ กตญาณ์
จตุธา จตุธากฺกตๆ
ติวฏฏ์ ทฺวาทสาการ์
ธมฺมจกฺกๆ มเหสิโน

ดุม ๒ ธมฺมจกฺกๆ ปวตฺติตๆ ภควตา
ติปริวฏฏ์ ทวาทสาการ์

กงนอก สจฺจญาณ์
กิจฺจาญาณ์
กตญาณ์

กำ ๑๕ ซี่
๑ ทุกฺขสจฺจ
๒ ทุกฺขสจฺจ ปริญฺเญยฺย
๓ ทุกฺขสจฺจ ปริญฺญาตๆ
๔ สมุทยสจฺจ
๕ สมุทยสจฺจ ปหาตพฺพ
๖ สมุทยสจฺจ ปหีน
๗ นิโรธสจฺจ
๘ นิโรธสจฺจ สจฺฉิกาตพฺพ
๙ นิโรธสจฺจ สจฺฉิกต
๑๐ มคฺคสจฺจ
๑๑ มคฺคสจฺจ ภาเวตพฺพ
๑๒ มคฺคสจฺจ ภาวิต
๑๓ นิยานิก เหตุทสฺสนา
๑๔ ธิปเตยฺย เอต มคฺคสจฺจ
๑๕ นิยานิก เหตุทสฺสนา

คำแปล

ดุม ๑ จักรคือ พระธรรมของพระ (สัมมาสัมพุทธเจ้า) ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงแสดงไว้ ๔ อย่าง (คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ทั้ง ๔ อย่าง หมุนวนครบ ๓ รอบ เป็นสัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ มีอาการ ๑๒ อย่าง (๓ x ๔ = ๑๒)

ดุม ๒ จักรคือพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศให้เป็นไปแล้วหมุนวนไปอย่างละ ๓ รอบ มีอาการ ๑๒ อย่าง (คือ)

กงนอก สจฺจญาณ (ญาณคือการหยั่งรู้ตามความเป็นจริง)
กิจฺจญาณ (ญาณคือการหยั่งรู้ในกิจที่ต้องทำ)
กตญาณ (ญาณคือการหยั่งรู้ในกิจที่ต้องทำแล้ว)
(แยกได้ดังนี้)

กำ ๑๕ ซี่
๑ ความจริงที่เป็นทุกข์ (จัดเป็นสัจจญาณ)
๒ ความจริงที่เป็นทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ (จัดเป็นกิจญาณ)
๓ ความจริงที่เป็นทุกข์ที่กำหนดรู้แล้ว (จัดเป็นกตญาณ)
๔ ความจริงที่เป็นสมุทัย (คือเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ภวตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) (จัดเป็นสัจจญาณ)
๕ ความจริงที่เป็นสมุทัย (คือเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) ที่ควรละเสีย (จัดเป็นกิจจญาณ)
๖ ความจริงที่เป็นสมุทัย (คือเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) ที่ละได้แล้ว (จัดเป็นกตญาณ)
๗ ความจริงที่เป็นนิโรธ (คือความดับทุกข์) (จัดเป็นสัจจญาณ)
๘ ความจริงที่เป็นนิโรธ (คือความดับทุกข์) ที่ควรทำให้แจ้ง (จัดเป็นกิจจญาณ)
๙ ความจริงที่เป็นนิโรธ (คือความดับทุกข์) ที่ทำให้แจ้งแล้ว (จัดเป็นกตญาณ)
๑๐ ความจริงที่เป็นมรรค (คือทางดำเนินไปให้ถึงความดับทุกข์) (จัดเป็นสัจจญาณ)
๑๑ ความจริงที่เป็นมรรค (คือทางดำเนินไปให้ถึงความดับทุกข์) ที่ควรบำเพ็ญให้เกิดขึ้น (จัดเป็นกิจจญาณ)
๑๒ ความจริงที่เป็นมรรค (คือทางดำเนินไปให้ถึงความดับทุกข์) ที่บำเพ็ญให้เกิดขึ้นแล้ว (จัดเป็นกตญาณ)
๑๓ การสลัดทุกข์ออกได้ มีการเห็นเหตุเป็นใหญ่
๑๔ นี้ จัดเป็นมัคคสัจจ์
๑๕ การสลัดทุกข์ออกได้มีการเห็นเหตุเป็นใหญ่.....

นายชะเอม แก้วคล้าย อ่าน
นายบุญเลิศ เสนานนท์ แปล

หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม

เหรียญเงินมีจารึก

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	สันสกฤต
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้านมี ๒ บรรทัด
วัตถุจารึก	เงิน
ลักษณะวัตถุ	เหรียญรูปกลมแบน ด้านหนึ่งมีอักษรจารึกอีกด้านหนึ่งมีรูปวัว
ขนาดวัตถุ	เส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๘
พบเมื่อ	ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๐ - ๒๔๙๕
สถานที่พบ	จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จังหวัดกรุงเทพฯ
ประวัติ	เหรียญเงินมีจารึกนี้ปรากฏอยู่ในบทความเรื่อง ศิลปทวารวดีซึ่งศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล แปลจากเรื่อง L'Art de Dvaravati par Professeur Jean Boisselier พิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๑ เล่ม ๕ มกราคม ๒๕๑๑ ในบทความนั้นกล่าวว่าเหรียญเงินมีจารึกนี้พบในจังหวัดนครปฐม ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เป็นผู้อ่านแปลข้อความในจารึกพร้อมทั้งให้ข้อสันนิษฐานว่า คำทวารวดีซึ่งปรากฏอยู่ในจารึก น่าจะเป็นหลักฐานยืนยันถึงอาณาจักรทวารวดี และจังหวัดนครปฐม คือ บริเวณศูนย์กลางของอาณาจักร เหรียญเงินมีจารึก นฐ. ๘ อันนี้ รูปลักษณะของตัวเหรียญตลอดจนรูปอักษรที่ใช้จารึกรวมถึงข้อความจารึก เหมือนกับจารึกบนเหรียญเงิน ลบ. ๒๐ อันที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้มาจากชาวบ้านอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ การได้พบเหรียญทั้ง ๒ อันนี้ แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าในยุคที่อาณาจักรทวารวดีเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น ได้มีการสร้างเหรียญเงินรูปแบบเดียวกันขึ้นจำนวนหนึ่งใช้ในอาณาจักรเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับตราประทับและเหรียญอื่นๆ ซึ่งพบในบริเวณแหล่งโบราณคดีออกแก้ว ประเทศกัมพูชา และแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ บ้านทุ่งตึก ตำบลเกาะคอเขา อำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา และเขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น เหรียญ และตราประทับทั้งหลายดังกล่าวข้างต้นนั้น ได้พบแล้วหลายอันที่มีรูปลักษณะและจารึกข้อความตรงกันแม้สถานที่พบจะอยู่ห่างไกลกันคนละภาคพื้นก็ตาม การรวบรวมจารึกอักษรปัลลวะ เพื่อจัดพิมพ์เป็นหนังสือจารึกในประเทศไทยได้มีการพิจารณาลักษณะ รูปสัณฐานของเส้นอักษรใหม่ ซึ่งนางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ ได้อ่านข้อความที่ยังมิได้อ่านในเบื้องแรกต่อไปจนจบคำจารึก และได้ให้นายชะเอม แก้วคล้าย ปรับปรุงคำแปลด้วย

ด้านที่ ๑

ด้านที่ ๒

เหรียญเงินมีจารึก นฐ. ๘

คำจารึก

ศฺรฺทฺวารวตี

ศฺวรปุณฺยะ

คำแปล

พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส อ่าน

นายชะเอม แก้วคล้าย แปล

จารึกฐานรองพระธรรมจักร

จารึกฐานรองพระธรรมจักร สพ. ๑

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	บาลี
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้าน มี ๔ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา
ลักษณะวัตถุ	ฐานสี่เหลี่ยมตรงกลางมีช่องสำหรับสวมวงล้อธรรมจักร
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๓๗ ซม. ยาว ๓๖ ซม. หนา ๑๔ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	สพ. ๑
พบเมื่อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
สถานที่พบ	ทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดนครปฐม
ประวัติ	ไม่ปรากฏหลักฐาน

คำจารึก

สจฺจ กิจฺจ กต ญาณ์ं
จตุธา จตุธา กตं
ติ วตฺตं ทฺวาทสาการ์ं
ธมฺมจกฺกं มเหสิโน

คำแปล

พระธรรมจักรของพระมเหสิเจ้า มีเวียนสามรอบ มีอาการสิบสอง คือ สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ กำหนดแล้วด้วยอาการละ ๔ ละ ๔ ฯ

อธิบาย

กตं - คูณ กำหนด กระทำ แต่งในที่นี้ มุ่ง คูณด้วย ๔ คือ จตุธา นั้นหมายถึง พระอริยสัจ ๔ แต่ละองค์ญาณ ๓ นั้น ได้หมุนไปในพระอริยสัจ ทั้ง ๔ จึงเป็นอาการ ๑๒ ด้วยจำนวนละ ๔ ละ ๔ นั้น

กตं - กำหนดแล้ว ด้วยอาการละ ๔ ละ ๔ นั้น

นายประสาร บุญประคอง และ
ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง อ่าน แปล

สำนักวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

จารึกวัดโพธิ์ร้าง

ทะเบียนจารึก

อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	มอญโบราณ
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกอักษร	จำนวน ๑ ด้าน แตกออกเป็น ๒ ชิ้น ชิ้นที่ ๑ มี ๔ บรรทัด ชิ้นที่ ๒ มี ๓ บรรทัด
วัตถุจารึก	ศิลา ประเภทหินชนวน
ลักษณะวัตถุ	หลักจารึกชำรุดแตกออกเป็น ๒ ชิ้น
ขนาดวัตถุ	กว้าง ๓๗.๓ ซม. ยาว ๓๑ ซม.
บัญชี/ทะเบียนวัตถุ	นฐ. ๙ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำหนดเป็นเลขที่ กพช. เลขที่ ๔๐/๒๕๑๙ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ ฉบับแก้ไขใหม่, ชำระโดยยอร์ช เซเดส์, กรมศิลปากร จัดพิมพ์ฯ ๒๕๐๔. กำหนดเป็นรูปที่ ๑๘
พบเมื่อ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
สถานที่พบ	วัดโพธิ์ร้าง อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
ผู้พบ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
ปัจจุบันอยู่ที่	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ประวัติ	วัดโพธิ์ร้าง เป็นวัดเก่าแก่แต่ครั้งโบราณ อยู่ทางทิศใต้ของโรงเรียนราชินีบูรณะ (โรงเรียนสตรี ประจำจังหวัดนครปฐม) หรือทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ แต่เดิมจะเรียกชื่ออย่างไรสืบไม่ได้ เมื่อราวกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ มีพระภิกษุรูปหนึ่งได้ไปจากวัดโพธิ์ ท่าเตียน (วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร) ได้เข้าพักอาศัยอยู่จำพรรษาที่วัดเก่าแห่งนี้พระภิกษุที่มาจากวัดโพธิ์ท่าเตียน ชื่อว่า "ทิม" ชาวบ้านแถบย่านนั้นเรียกกันว่า "อาจารย์ทิม" หรือ "หลวงตาทิม" ท่านได้สร้างกุฏิขึ้นหลังหนึ่งสำหรับเป็นที่อาศัย ตัวกุฏิเป็นโรงโถง หลังคามุงด้วยจาก ตอนด้านหน้ากุฏิเป็นพื้นดินเปิดโล่ง ส่วนด้านหลังยกพื้นกั้นเป็นห้องสำหรับอาศัยจำวัด เนื่องจากพระอาจารย์ทิมท่านได้ไปจากวัดโพธิ์ฯ ชาวบ้านในย่านนั้นจึงได้พากันเรียกวัดเก่านั้นว่า "วัดโพธิ์"

ครั้นต่อมา พระอาจารย์ทิมได้ถึงแก่มรณภาพ (ราว พ.ศ. ๒๔๕๙-๒๔๖๐) นับแต่นั้นมาก็ไม่ปรากฏว่ามีพระภิกษุรูปใดไปอยู่จำพรรษาที่วัดโพธิ์นั้นอีก จึงทำให้วัดร้าง ชาวบ้านจึงเรียกว่า "วัดโพธิ์ร้าง"[a]

จารึกภาษามอญโบราณ วัดโพธิ์ร้าง ใช้รูปอักษร "ปัลลวะ" ลักษณะรูปอักษรที่ปรากฏนับว่าเป็นฝีมือชั้น "ครู" ตัวอักษรงาม แต่มิได้ปรากฏศักราชบอกระยะอายุกาลจารึกไว้ จึงไม่อาจจะทราบอายุสมัยของจารึกหลักนี้ได้จากความเข้าใจในหลักฐาน และสิ่งแวดล้อมที่นำมาประกอบกัน ทำให้สันนิษฐานได้ว่า จารึกภาษามอญโบราณ วัดโพธิ์ร้าง ควรจะตกอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะได้พบการใช้รูปอักษรแบบเดียวกัน เช่น จารึกภาษาสันสกฤต

จารึกวัดโพธิ์ นฐ. ๙

และภาษาเขมรโบราณพบที่จังหวัดปราจีนบุรี คือ ศิลาจารึกเขารัง ปจ. ๑ ในจารึกเขารังมีศักราชบ่งบอกอยู่ด้วย คือ มหาศักราช ๕๖๑ เมื่อเทียบเป็นพุทธศักราชแล้วได้แก่พุทธศักราช ๑๑๘๒ ด้วยการอาศัยรูปลักษณะอักษรที่เหมือนกันเป็นแนวเปรียบเทียบ จึงทำให้สามารถกำหนดอายุของจารึกภาษามอญโบราณ วัดโพธิ์ร้างเก่าสุดได้ว่า คงจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

จารึกภาษามอญโบราณ วัดโพธิ์ร้าง ค้นพบและได้มาเฉพาะบางส่วนเท่านั้น การถ่ายทอดออกสู่อักษรไทย จึงไม่อาจถ่ายทอดให้สมบูรณ์ได้ และบางตอนที่มีจารึกอยู่ก็ลบเลือนไปมาก ยากต่อการที่จะปะติดปะต่อเรื่องราวให้ต่อเนื่องกันได้ ถึงกระนั้นก็ตาม จารึกภาษามอญโบราณ วัดโพธิ์ร้าง ย่อมมีความสำคัญต่อการศึกษาและเป็นหลักฐานอันสำคัญที่จะนำมาสอบสวนเกี่ยวกับอารยธรรมมอญโบราณในพุทธศาตวรรษที่ ๑๒ ที่ปรากฏในบริเวณจังหวัดนครปฐม[b]

จารึกภาษามอญโบราณ วัดโพธิ์ร้าง ได้เคยนำลงพิมพ์ในหนังสือ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ (จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้)[c] แต่การพิมพ์ในคราวนั้นมิได้จัดทำในรูปแบบถ่ายถอด และแปล เหมือนอย่างที่ได้นำลงพิมพ์ในคราวนี้ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้พิจารณาเห็นความสำคัญของจารึกภาษามอญโบราณ หลักนี้ ว่า เป็นเอกสารที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง ควรที่จะทำการปรับปรุงวิธีการอ่านแปลจารึกภาษามอญโดยเพิ่มเติมการถ่ายถอด และแปล ขึ้นเพื่อให้ทราบรายละเอียดอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของชาติต่อไปและได้มอบให้นายจำปา เยื้องเจริญ ผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษามอญโบราณอ่านแปลจารึกวัดโพธิ์ร้างนี้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้นำมาพิมพ์ในครั้งนี้

---

[a] บันทึกผลงานการค้นคว้า โดย อาจารย์เจษฎ์ ปรีชานนท์ อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนโยธินบูรณะ

[b] อาจารย์จำปา เยื้องเจริญ ให้อธิบายว่า จารึกฯ วัดโพธิ์ร้าง นักปราชญ์ฝ่ายมอญ ถือว่าเป็นจารึกภาษามอญโบราณที่เก่าสุด ราว พ.ศ. ๑๑๔๓

[c] ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ (จารึก ทวาวดี ศรีวิชัย ละโว้) ศจ.ยอร์ช เซเดส์ ชำระแปล. พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขใหม่งานบำเพ็ญกุศลในอภิลักขิตสมัยพระชนมายุครบ ๔ รอบ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต. พระนคร, หจก. ศิวพร, ๒๕๐๔

จำลองอักษรจารึก
แผ่นที่ ๑

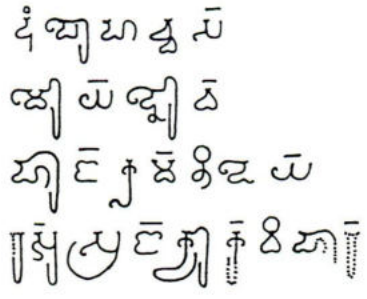

แผ่นที่ ๒

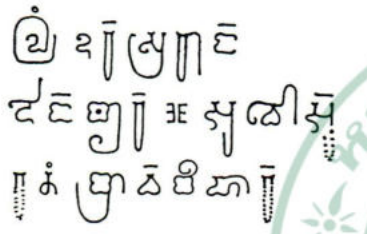

อักษรมอญปัจจุบัน
แผ่นที่ ๑

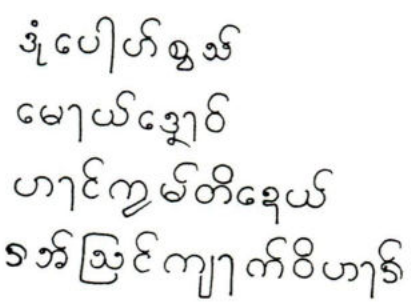

แผ่นที่ ๒

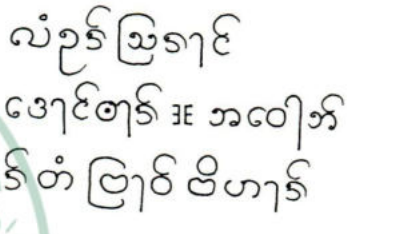

หอสมุดแห่งชาติ อุทยานการเรียนรู้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สิริกิติ์ เฉลิมพระเกียรติ

แผ่นที่ ๑

คำจารึก	**คำอ่านภาษามอญ**
๑. ทุ่โปห์จวส์	เตียะ เป๊าะห โจ๊ะห
๒. โมย์โทนว์	มั่ว เตียะโน่ว
๓. หาง์กลม์ติเฑย์	ฮาญง กลอม ต๊อย ดอย
๔. (รอ์) สรง์กยาก์วิหา(ร์)	(รอ์) ซัง กยากจ วิฮาระ

แผ่นที่ ๒

คำจารึก	**คำอ่านภาษามอญ**
๑. ล์อุร์สรราง์....	ล่มอุ ซอน....
๒. โทง์บาร์อโวอ์	โต้ง บาร์ วุ่
๓. (ร์) ต์พราว์พิหาร์	(ร์) ตอม เปรี้ย วิฮาระ

คำแปล[๑]

บริเวณอารามที่มีเนื้อที่ดินจำนวน ๑๗๐ มีแนวต้นมะพร้าวเป็นเครื่องหมายเขตของอาราม พร้อมด้วยเสาหงส์ ๑ ต้น ภาชนะอาบเงิน[๒] พระพุทธรูป และวิหาร ได้เกิดขึ้นจากการกระทำของโต้ง[๓] ทั้ง ๒ ฯ

นายเทิม มีเต็ม อ่าน
นายจำปา เยื้องเจริญ แปล

[๑] ข้อความในจารึกบางตอนขาดหายไป การแปลข้อความในจารึกมุ่งแปลเอาความเป็นส่วนใหญ่
[๒] บางท่านแปลคำ "ล์อุร์ - ล่มอุ" ว่า แจกัน
[๓] คำว่า "โทง์ - โต้ง" ภาษามอญแปลว่า คนทรงเจ้า หรือคนเข้าผี

บรรณานุกรม

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** พิมพ์ครั้งที่ ๖ ในงานบรรจุศพนายไต้ลัง พรประภา, ๒๕๑๒

จังหวัดนครปฐม, สำนักงาน. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดนครปฐม**. ๒๕๒๘

จัดหาผลประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์, สำนักงาน. **ตำนานเมืองนครปฐม**. พิมพ์ในงานทำบุญอายุครบ ๘๗ ปี พระธรรมสิริชัย (ชิต วิปุลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๗

จัดหาผลประโยชน์และรักษาองค์พระปฐมเจดีย์, สำนักงาน. **พระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากร ตรวจสอบซ่ำระใหม่และการบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมสิริชัย (ชิต วิปุลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๘

ธนิต อยู่โพธิ์, **ธรรมจักร**, กรมศิลปากร จัดพิมพ์ในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๘ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๐๘)

"_____" **พรหมสี่หน้า**, กรมศิลปากร จัดพิมพ์ในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๙ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๐๙)

"_____" **พระพุทธรูปศิลาขาวสมัยทวารวดี**, กรมศิลปากร จัดพิมพ์เป็นพุทธบูชาในโอกาส พิธีเปิดป้ายพระนามพระพุทธรูปศิลาขาว และวางศิลาฤกษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๐๘)

ธิดา สาระยา. "จากชายขอบของรัฐทวารวดี ถึงเมืองหน้าด่านในประวัติศาสตร์ยุคหลัง" **เมืองโบราณ ๑๔, ๔** (ต.ค.-ธ.ค. ๓๑)

ธีระ แก้วประจันทร์. **พัฒนาการเมืองนครปฐมในสมัยรัชกาลที่ ๔-๗ และข้อคิดเห็นบางประการในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองนครปฐม**. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเฉลิมพระเกียรติของสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครปฐม ชุดนครปฐมศึกษาครั้งที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๙

น. ณ ปากน้ำ. **ศาสนาและศิลปในสยามประเทศ** (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๗)

นุกูล ชมภูนิช. **วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี**. รายงานการวิจัยของสถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๓๗

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖. (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๗)

ผาสุข อินทราวุธ. **ดรรชนีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี** ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๘

"_____". ผลการขุดค้นเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่จังหวัดสิงห์บุรีและนครปฐม. **เมืองโบราณ ๑๐, ๔** (ต.ค.-ธ.ค. ๒๗)

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) **ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘**. (กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๒)

พัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม, สำนัก. เขตการศึกษา ๑ กระทรวงศึกษาธิการ. **สายน้ำที่เปลี่ยนสี**, ๒๕๓๙

พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย** (กรุงเทพ ฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊พ จำกัด, ๒๕๓๓)

ไพจิตร ปอศรี. **ประวัติศาสตร์เมืองนครปฐมสมัยพุทธกาล-ธนบุรี**. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เฉลิมพระเกียรติของสำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครปฐม ชุดนครปฐมศึกษา ครั้งที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๙

สุจิตต์ วงษ์เทศ. "สุนทรภู่ไปนมัสการสถูป พระประธมก่อนเป็นพระปฐมเจดีย์" **ศิลปวัฒนธรรม ๑๑, ๘** (มิ.ย. ๓๓)

สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ. "พระปฐมเจดีย์กับเมืองนครปฐม" **ศิลปวัฒนธรรม ๑๒, ๑** (พ.ย. ๓๓)

สุพจน์วราภรณ์, พระครู. "อารยธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี" **เมืองโบราณ ๘, ๓** (ส.ค.-พ.ย. ๒๕)

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., **ศิลปะในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘)

ศรีศักร วัลลิโภดม. "นครชัยศรี" **เมืองโบราณ ๘, ๓** (ส.ค.-พ.ย. ๒๕)

ศิลปากร, กรม. หอสมุดแห่งชาติ, **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑-๒**. (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๒๙)

อมร ดรุณรักษ์, จมื่น. **กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์และพระปฐมเจดีย์**. (พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑)

Boisselier Jean. **The Heritage of Thai Sculpture**. (Switzerland, 1975)

Bowie, Theodore, ed. **The Sculpture of Thailand**. (New York : Asia Society,1972)

Hiram W. Woodward, Jr., **The Sacred Sculpture of Thailand -The Alexander B. Griswold Collection**. (London, 1997)

Le May Reginald. **A Concise History of Buddhist Art in Siam**. (Japan, 1977)

Nandana Chutiwongs, "Review Article on the Jataka Reliefs at Cula Pathon Cetiya", **Journal of Siam Society**, Volume 66, part1 , January 1978.

"_____" **The Iconography of Avalokitesvara in Mainland Southeast Asia**, Proefschrift, Rijksuniversiteit Leiden. Leiden,1984

Piriya Krairiksh, **Buddhist Folk Tales depicted at Chula Pathon Cedi**. with translation in Thai by M.C. Subhadradis Diskul, Bangkok, 1974.

Susan L. Huntington. **The Art of Ancient India**. Weatherhill, New York, 1985.

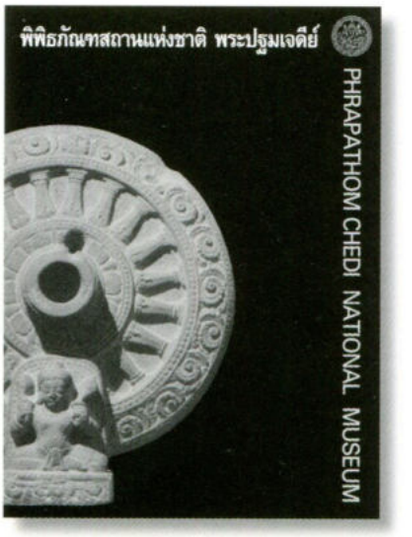

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์

Phrapathom Chedi National Museum

หอสมุดแห่งชาติ
จังหวัดนครปฐม เฉลิมพระเกียรติ

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

65/16 ถนนชัยพฤกษ์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ 10170

โทร. 882-1010 โทรสาร 433-2742, 434-1385

E-Mail : info@amarin.co.th **Homepage** : http://www.amarin.co.th